

Leammi álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplána

Leammi álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplána

METSÄHALLITUS

Jorgaleaddji: Jouni Vest
Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax
Bearbmagovva: Matti Mela

© Metsähallitus 2009

ISSN 1796-2943
ISBN 978-952-446-689-9 (pdf)

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahcirádddehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2009
DOAIMBANADDI	Meahcirádddehus	DOHKKEHANBEAIVI	28.11.2008
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	4879/623/2007
SUODJANGUOVLO-TIIPA/SUODJALAN-PROGRÁMMA	Álbmotmeahcci		
GUOVLLU NAMMA	Leammi álbmotmeahcci		
NATURA 2000 -GUOVLLU NAMMA JA KODA	Leammi álbmotmeahcci (FI 1300201)		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahcirádddehus		
PRENTOSA NAMMA	Leammi álbmotmeahcci dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Leammi álbmotmeahcci lea vuodduuvvon 1956:s addojuvvon lága (634/1956) vuodul ja viiddiduvvon vuos 1971:s (204/1971) ja ođđasit 1982:s (674/1981).</p> <p>Luonddusuodjalanlága (1096/1996) mielde álbmotmeahcci dikšuma ja geavaheami lágidan dihte galgá dahkkojuvvot dikšun- ja geavahanplána, mas meroštallojit doaimmat álbmotmeahcci vuodduanulbmiliid ollašuhttin dihte.</p> <p>Dát lea lea goalmát dikšun- ja geavahanplána Leammi álbmotmeahcci várás. Meahcirádddehus árvvoštallá dikšun- ja geavahanplánaid jeavddalaččat ja dan mielas lei dárba beivet juo badjel 15 jagi dassái dahkkojuvvon Leammi boares rungoplána vástidit ee. ođđa láchkamearrádusaid.</p> <p>Álbmotmeahcci deháleamos ulbmilin lea suodjalit álgoálgosaš jápma ja ealli luonddu sárgosiid, šlájaid ja ealánservodagaid, muhto suodjalit sáhtta maiddá olbmo doaimma geažil riegádan árbevirolaš birrasiid, ealánservodagaid, duovdagiid ja rusttegiid. Oppalaš suodjaleami prinsihpas sáhtta álbmotmeahcis spiehkastit boazodoalu ja báikkálaš olbmuid luondduealáhhusaid buorrin, jos dat eai stuorábut dahje bissovaččat čuoze suodjalanulbmiliidda.</p> <p>Leammi álbmotmeahcci dálá viidodagas (285 790 ha) ovddasta mánggabealagit Davvi-Lappi luonddu ja duovdagiid. Dat lea Suoma stuorámus álbmotmeahcci, riikkadásis ja riikkaidgaskasaččat mearkkašahtti suodjalanguovlu ja Oarje-Eurohpá okta viidáseamos geainnuhis mehciin. Leammileagi beahcevuovddit ovddastit eurohpálaš suodjalanguovlofierpmádagas erenoamáš dehálažžan juogustuvvon boreála luondduvuddiid. Álbmotmeahcci vuovddit leat mearkkašahtti oassi riikkadási ja riikkaidgaskasaš suodjalanguovlofierpmádagas erenoamážit daid viidodaga ja luonddudilálašvuoda dihte.</p> <p>Leammi álbmotmeahcci lea dehálaš boazodoalloguovlu vuosttažettiin Sállevári bálgosii ja báikkálaš olbmuid dehálaš meahcebeivdo-, guolástan- ja murjenguovlu. Eanaš oassi álbmotmeahcis gullá boaittoealeavádahkii, gosa eai rusttegiiguin stivre vánddardeaddjiid eaige eará doaimmaid muhto guovllut leat eanaš boazodoalu ja eará luondduealáhhusaid anus.</p> <p>Vánddardeaddji čalmmiiguin geahčadettiin Leammi álbmotmeahcci lea meahccát guovlu go lágasmearriduvvon mánggat meahceguovllut Lappis ja eanaš eará álbmotmeahcit Suomas. Leammi álbmotmeahccái dahkkojuvvot jahkásaččat dušše sullii 10 000 gallestallama, eanaš lusta-geavahanavádahkii; Leammileahkáii ja golleeatnamiidda.</p> <p>Golli Leammi álbmotmeahcis leat roggan juo ovdal dan vuoddudeami, juo badjel 130 jagi.</p> <p>Plána lea ollásit fidnemis suomagillii.</p>		
ČOAVDDASÁNIT	Leammi álbmotmeahcci, suodjaleapmi, boazodoallu		
EARÁ DIEĐUT	Plána lea čállán Elina Stolt.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 49 Meahcirádddehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 49		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-689-9
SIIDOLOHKU	209 s.	GIELLA	sámegielat
GOASTTIDEADDJI	Meahcirádddehus	PRENTENBÁIKI	
JUOHKKI	Meahcirádddehus, luonddubálvalusat	HADDI	

VALDÄTTÄLLÄMSIJĐO

ALMOSTITTEE	Meccihaldättäs	ALMOSTITEMÄIGI	2009
TOIMÄNADELEJEE	Meccihaldättäs	TUHHIITEMPEIVIMEERI	28.11.2008
LUÄTTÄMUŠLÄŠVUOTÄ	Almos	DIAARINUMMEER	4879/623/2007
SUOJÄLEMKUÄVLUTIIPPÄ/ SUOJÄLEMOHJELM	Aalmuglâšmecci		
KUÄVLU NOMMÄ	Lemmee aalmuglâšmecci		
NATURA 2000 -KUÄVLU NOMMÄ JÄ KOODI	Lemmee aalmuglâšmecci (FI 1300201)		
KUÄVLUOHTÄDÄH	Laapi luändupalvâlusah		
RÄHTEE(H)	Meccihaldättäs		
ALMOSTITTEM NOMMÄ	Lemmee aalmuglâšmecci hoittäm- já kevttimvuäväm		
ČUÄKÄNKIÄSU	<p>Lemmee aalmuglâšmecci lii vuädudum ive 1956 adelum lavvâin (634/1956) já vijđedum vistig ive 1971 (204/1971) já uđđâsist ive 1982 (674/1981).</p> <p>Luändusuojälemlaahâ (1096/1996) vääta, et aalmuglâšmecci hoittäm já kevttim ornim vâras kalga rähtid hoittäm- já kevttimvuäväm, mast miäruštâlluvvojeh tooimah mecci vuädudemulmij olâšutmân.</p> <p>Taat lii kuälmaid Lemmee aalmuglâšmecci hoittäm- já kevttimvuäväm. Meccihaldättäs ärvuštâl hoittäm- já kevttimvuävämij merikooskâi já keččui târbulâžžân, et paijeel 15 ihheed tassaaš rahtum Lemmee puâris rungovuäväm kalga peividiđ vâi tot västid el. uđâsmittum lahâasättäs.</p> <p>Aalmuglâšmecci tehälumos pargo lii suojâlem, mii čuácä algâalgâlâš elehännää já ellee luändu jiešnaalijd, šlaajâid já iäläänsiärvusâid, mut puáhtä čuoccâđ meiddei ulmuu tooimâ puátusin šoddâm ärbivuävälâš pirrâsâid, iäläänsiärvusâid, enâduvvâid já ráhtusâid. Aalmuglâšmeccist puáhtä spiekâstid almos suojâlem prinsiipest puásuituálu já páihálii aalmug luänduälättäsâi pyerrin, jis tain ij šoodâ merhâšittee ige pisovâš vaahâg suojâlemulmij tááhust.</p> <p>Lemmee aalmuglâšmecci táálää vijđesvuodâstis (285 790 ha) oovdâst maangâpiälâsávt Tave-Laapi luändu já enâduvvâid. Tot lii Suomâ stuárráamus aalmuglâšmecci, aalmuglâvt já aalmugijkoskâsávt merhâšittee suojâlemkuävlu já kulâ Viestâr-Euroop vijđâsumosâid maadijttis meccikuävloid. Lemmee juhâleve pecivyevdih ovdâsteh eurooplâš suojâlemkuävluviärmâduvâst eromâš tehâlâžžân luokittâllum boreaallâš luändumeccijđ. Aalmuglâšmecci vyevdih láá merhâšittee uási aalmuglâš já aalmugijkoskâsâš suojâlemkuävluviärmâduv eromâšávt toi vijđesvuodâ já puigâvuodâ keežild.</p> <p>Lemmee aalmuglâšmecci lii tehâlâš puásuituálukuävlu nomâlâssân Sallävääri palgâsân sehe tehâlâš meccipivdo-, kuälâsus- já muorjimkuävlu páihâlâš ulmuid. Iänääš uási meccist lii tuârispelestielâs, moos iä ráhtusijguin jođettu vandârdeijeh iäge ereskin tooimah pic kuävluh láá vâlduášálâvt puásuituálu já eres luänduälättäsâi kiävtust.</p> <p>Vandârdeijee uâinimčievâst kejjâdijn lii aalmuglâšmecci eenâb meccilub ko maangah eres Laapi lahâaasâtlâš meccikuävluh tâi maangah ereskin aalmuglâšmeccih. Lemmee aalmuglâšmiäccân tahhojeh ihâsávt tuše suullân 10 000 jotteenkerdid, iänääš virkosmittemstielâsân; Lemmee juhâliähân já kolle-enâmâid.</p> <p>Lemmee aalmuglâšmecci kuävlust lii koivum kolle jo ovdil mecci vuädudem, paijeel 130 ive ääigi.</p> <p>Vuäväm lii finniimist ollâsávt suomâkielân.</p>		
ČOOVDÄSÄÄNIH	Lemmee aalmuglâšmecci, suojâlem, puásuituálu		
ERES TIÄĐUH	Vuäväm lii čáállám Elina Stolt.		
RÄÄIDU NOMMÄ JÄ NUMMEER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 49 Meahciráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 49 Meccihaldättäs luändusuojâlemalmostitmeh. Ráidu C 49		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-689-9
SIĐOMEERI	209 s.	KIELÄ	sämikielâ
KUÄSTIDEJEE	Meccihaldättäs	TEDDILEMSAJE	
JYEHHEE	Meccihaldättäs, luändupalvâlusah	HADDE	

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2009
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	28.11.2008
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	4879/623/2007
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	Kansallispuisto		
ALUEEN NIMI	Lemmenjoen kansallispuisto		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Lemmenjoen kansallispuisto (FI 1300201)		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Lemmenjoen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Lemmenjoen kansallispuisto on perustettu vuonna 1956 annetulla lailla (634/1956). Sitä on laajennettu ensin vuonna 1971 (laki 204/1971) ja uudestaan vuonna 1982 (laki 674/1981).</p> <p>Luonnonsuojelulaki (1096/1996) edellyttää, että kansallispuiston hoidon ja käytön järjestämistä varten on laadittava hoito- ja käyttösuunnitelma, jossa määritellään toimenpiteet puiston perustamistavoitteiden toteuttamiseksi.</p> <p>Tämä on Lemmenjoen kansallispuiston kolmas hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallitus arvioi hoito- ja käyttösuunnitelmat säännöllisesti, ja katsottiin tarpeelliseksi päivittää yli 15 vuotta sitten laadittu Lemmenjoen vanha runkosuunnitelma vastaamaan mm. uudistunutta lainsäädäntöä.</p> <p>Kansallispuiston tärkein tehtävä on suojelu, joka kohdistuu alkuperäisen elottoman ja elollisen luonnon piirteisiin, lajeihin ja eliöyhteisöihin, mutta voi kohdistua myös ihmisen toiminnan tuloksena syntyneisiin perinteisiin ympäristöihin, eliöyhteisöihin, maisemiin ja rakenteisiin. Yleisen suojelun periaatteesta voidaan kansallispuistossa poiketa porotalouden ja paikallisen väestön luontaiselinkeinojen hyväksi, mikäli tästä ei koidu oleellista eikä pysyvää vahinkoa suojelutavoitteiden kannalta.</p> <p>Nykyisessä laajuudessaan (285 790 ha) Lemmenjoen kansallispuisto edustaa monipuolisesti Pohjois-Lapin luontoa ja maisemia. Se on Suomen suurin kansallispuisto, kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävä suojeluala sekä Länsi-Euroopan laajimpia tiettömiä metsäerämaita. Lemmenjokilaakson mäntymetsät edustavat eurooppalaisessa suojelualueverkostossa erityisen tärkeiksi luokiteltuja boreaalisia luonnonmetsiä. Kansallispuiston metsät ovat merkittävä osa kansallista ja kansainvälistä suojelualueverkostoa erityisesti laajuutensa ja luonnontilaisuutensa vuoksi.</p> <p>Lemmenjoen kansallispuisto on merkittävää poronhoitoaluetta pääasiassa Sallivaaran paliskunnalle sekä tärkeää metsästys-, kalastus- ja marjastusalueutta paikallisille ihmisille. Suurin osa puistosta on syrjävyöhykettä, joihin ei rakenteilla ohjata retkeilijöitä eikä muita toimintoja, vaan alueet ovat pääasiassa porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen käytössä.</p> <p>Retkeilijän näkökulmasta kansallispuisto on erämaisempi kuin monet Lapin lakisääteiset erämaa-alueet tai useimmat muut kansallispuistot. Lemmenjoen kansallispuistoon tehdään vuosittain vain noin 10 000 käyntiä, pääosin virkistyskäyttövyyhykkeelle: Lemmenjokilaaksoon ja kultamaille.</p> <p>Kultaa Lemmenjoen kansallispuiston alueella on kaivettu jo ennen puiston perustamista, yli 130 vuoden ajan.</p> <p>Suunnitelma on saatavissa kokonaisuudessaan suomenkielisenä.</p>		
AVAINSANAT	Lemmenjoen kansallispuisto, suojelu, poronhoito		
MUUT TIEDOT	Hoito- ja käyttösuunnitelman on toimittanut Elina Stolt.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 49		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-689-9
SIVUMÄÄRÄ	209 s.	KIELI	saame
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2009
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	28.11.2008
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	4879/623/2007
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM	Nationalpark		
OMRÅDETS NAMN	Lemmenjoki nationalpark		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Lemmenjoki nationalpark (FI 1300201)		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för Lemmenjoki nationalpark		
SAMMANDRAG	<p>Lemmenjoki nationalpark inrättades genom en lag som gavs 1956 (634/1956). Parken utvidgades första gången 1971 (lag 204/1971) och på nytt 1982 (lag 674/1981).</p> <p>Naturvårdslagen (1096/1996) förutsätter att en skötsel- och användningsplan som definierar de åtgärder som behövs för parken ska uppfylla sitt syfte görs upp för skötseln och användningen av nationalparkerna.</p> <p>Detta är den tredje skötsel- och användningsplanen för Lemmenjoki nationalpark. Forststyrelsen utvärderar planerna regelbundet, och det ansågs nödvändigt att uppdatera den över 15 år gamla stomplanen för Lemmenjoki så att den börjar motsvara bl.a. den reviderade lagstiftningen.</p> <p>Nationalparkens viktigaste uppgift är skyddet, som gäller drag hos den ursprungliga icke-levande och levande naturen, arter och organismsamhällen, men som också kan gälla traditionella miljöer, organismsamhällen, landskap och konstruktioner som uppstått som resultat av mänsklig verksamhet. I nationalparken kan man avvika från den allmänna skyddsprincipen till förmån för renskötseln och lokalbefolkningens naturnäringar, om detta inte medför väsentlig eller bestående skada för skyddsmålen.</p> <p>I sin nuvarande omfattning (285 790 ha) företräder Lemmenjoki nationalpark naturen och landskapen i norra Lappland på ett mångsidigt sätt. Den är Finlands största nationalpark, ett nationellt och internationellt viktigt skyddsområde och en av de största väglösa skogsödemarkerna i Västeuropa. Lemmenjokidalens tallskogar företräder de boreala naturskogarna, som klassificerats som synnerligen viktiga i det europeiska skyddsområdesnätverket. Nationalparkens skogar utgör en betydande del av det nationella och internationella skyddsområdesnätverket särskilt på grund av sin vidsträckthet och sitt naturtillstånd.</p> <p>Lemmenjoki nationalpark utgör ett viktigt renskötselområde för i huvudsak Sallivaara renbeteslag samt ett viktigt jakt-, fiske- och bärplockningsområde för lokalbefolkningen. Största delen av parken är avlägsen zon, där det inte finns några konstruktioner som styr vandrare eller annan verksamhet, utan områdena används i huvudsak för renskötsel och andra naturnäringar.</p> <p>Ur vandrarens synvinkel är nationalparken mer ödemarksliknande än många andra lagstadgade ödemarksområden i Lappland eller de flesta andra nationalparker. I Lemmenjoki nationalpark företas varje år ungefär 10 000 besök, i huvudsak inom rekreationszonen: Lemmenjokidalen och guldgrävarområdet.</p> <p>Man har grävt guld på området redan innan Lemmenjoki nationalpark inrättades, i mer än 130 år.</p> <p>Planen finns också i sin helhet på finska.</p>		
NYCKELORD	Lemmenjoki nationalpark, skydd, renskötsel		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har redigerats av Elina Stolt.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja C 49		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-689-9
SIDANTAL	209 s.	SPRÅK	samiska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	

Sisdoallu

1 Álggahus	11
1.1 Guovllu sajádat ja oppalašsárgosat	11
1.2 Guovllu vuodđudanhistorjá	11
1.3 Plánenproseassa.....	15
1.4 Doahpagat	17
GUOVLLU LUONDU JA GUOVLLU GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII	19
2 Luondu, historjá ja dálá geavaheapmi	19
2.1 Oppalaš govvideapmi	19
2.2 Leammi álbmotmeahci šaddoeatnandieđalaš sajádat	20
2.3 Báktevuodđu ja eanavuodđu	21
2.4 Čázádagat	22
2.5 Jeakkit	23
2.6 Natura-luondotiipat	23
2.7 Árbevierroduovdagat.....	24
2.8 Šlájat.....	24
2.8.1 Šattolašvuolta ja šattut.....	24
2.8.2 Njiččehasat	25
2.8.3 Lottádat	26
2.8.4 Guoládat	27
2.9 Historjá.....	27
2.10 Dálá geavaheapmi	29
2.11 Ovddit dikšun- ja geavahanplána ollašuvvan.....	29
2.12 Eanageavahanuorahallan.....	30
2.13 Čoahkkáigeassu deháleamos suodjalan- ja geavahanárvvuin	33
DIKŠUN JA GEAVAHEAPMI	34
3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat	34
3.1 Luonddusuodjaleapmái vuodđduvvi vuolggasajit.....	34
3.1.1 Natura 2000 -fierpmádat	35
3.2 Eanageavahan- ja huksenláhka.....	35
3.2.1 Lávvaplánen	36
3.3 Meahciráđdehusláhka	37
3.4 Sáme kultuvrra dorvvasteapmi	37
3.4.1 ON:a KP-soahpamuš	38
3.4.2 Biodiversitehtasoahpamuš.....	38
3.4.3 Vuodđoláhka	38
3.4.4 Sámediggeláhka	38
3.4.5 Eanageavahan- ja huksenláhka	39
3.4.6 Meahciráđdehusláhka.....	39
3.4.7 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka	40
3.4.8 Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma.....	40
3.4.9 Ovtadássásašvuodáláhka	40
3.4.10 Ovtadássásašvuodaplána.....	40
3.4.11 Sámi giellaláhka	41
3.5 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat boahhteáiggis.....	41

4 Avádatjuohku	43
4.1 Avádatjuogu ákkat Leammi álbmotmeahcis	43
4.2 Avádatjuohku	44
4.2.1 Lustageavahanavádat	44
4.2.2 Boaittoealeavádat	47
4.2.3 Ráddjenavádat	47
4.2.4 Kulturavádat	47
5 Luonddu- ja kulturárvvut	48
5.1 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun	48
5.1.1 Dálá dilli	48
5.1.2 Ulbmilat	50
5.1.3 Doaibmabijut	50
5.1.4 Čuovvun	51
5.2 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun	53
5.2.1 Historjá	53
5.2.2 Dálá dilli	56
5.2.3 Ulbmilat	62
5.2.4 Doaibmabijut	62
5.2.5 Čuovvun	63
6 Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma	64
6.1 Vánddardeapmi ja luonddu eará lustageavaheapmi	64
6.1.1 Dálá dilli	64
6.1.2 Ulbmilat	70
6.1.3 Doaibmabijut	71
6.1.4 Čuovvun	72
6.2 Luondooahpisteapmi ja oahpahus	72
6.2.1 Dálá dilli	72
6.2.2 Ulbmilat	74
6.2.3 Doaibmabijut	74
6.2.4 Čuovvun	75
6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaibma	75
6.3.1 Dálá dilli	75
6.3.2 Ulbmilat	76
6.3.3 Doaibmabijut	76
6.3.4 Čuovvun	77
6.4 Bálvalanrusttegiid fuolahus	78
6.4.1 Dálá dilli	78
6.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	78
6.4.3 Čuovvun	79
7 Dutkan	80
7.1 Dálá dilli	80
7.2 Ulbmilat	80
7.3 Doaibmabijut	80
7.4 Čuovvun	81
8 Boazodoallu	82
8.1 Historjá	82
8.2 Dálá dilli	82
8.3 Ulbmilat	84
8.4 Doaibmabijut	84

9 Meahcejohtalus ja eará johtaleapmi.....	86
9.1 Geainnut.....	86
9.1.1 Dálá dilli.....	86
9.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	86
9.2 Meahcejohtalus.....	86
9.2.1 Dálá dilli.....	86
9.2.2 Ulbmilat.....	87
9.2.3 Doaibmabijut.....	88
9.2.4 Čuovvun.....	90
9.3 Fanasjohtalus.....	90
9.3.1 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	90
9.4 Áibmojohtalus.....	91
9.4.1 Dálá dilli.....	91
9.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	91
10 Guolástus.....	92
10.1 Dálá dilli.....	92
10.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	93
11 Fuoddodikšun ja meahcebevdu.....	94
11.1 Dálá dilli.....	94
11.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	94
11.3 Čuovvun.....	95
12 Luonddubuktagiid čoaggin.....	95
12.1 Dálá dilli.....	95
12.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	95
13 Málbmaohcan ja ruvkedoaima.....	96
13.1 Dálá dilli ja láhkamearrádusat.....	96
13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	96
14 Eanaávdnasiid váldin.....	99
14.1 Dálá dilli.....	99
14.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	99
15 Muoradaga geavaheapmi.....	100
15.1 Dálá dilli.....	100
15.2 Ulbmilat.....	100
15.3 Doaibmabijut.....	101
15.4 Čuovvun.....	101
16 Doaibmabidjoplánat.....	102
17 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi.....	102
HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT.....	103
18 Geavaheami stivren, soahpamušat ja ortnetnjuolggadus.....	103
18.1 Hálddašeampi ja resurssat.....	103

18.2 Láigo- ja geavahansoahpamušat	103
18.2.1 Dálá dilli	103
18.2.2 Láigo- ja geavahansoahpamušaid luohpadeapmi álbmotmeahcis	106
18.2.3 Ulbmilat ja doaibmabijut	107
18.2.4 Čuovvun.....	108
18.3 Priváhtabálsttát ja servituhtat.....	108
18.4 Ortnetnjuolggadus.....	108
19 Dorvvolašvuohta ja gádjundoaibma.....	110
20 Goziheapmi	111
20.1 Dálá dilli	111
20.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	112
21 Ovttasbargu	113
21.1 Dálá dilli.....	113
21.2 Ulbmilat.....	114
21.3 Doaibmabijut.....	114
22 Resurssat ja áigedávval.....	115
23 Plána váikkuhusaid árvvoštallan.....	116
23.1 Árvvoštallama vuolggasajit.....	116
23.2 Birasváikkuhusat	116
23.2.1 Ekologalaš váikkuhusat	116
23.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat	118
23.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat	118
23.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat	119
Gáldut.....	120
Čuvvosat.....	129
Čuovus 1 Sámedikki árvvoštallan plána váikkuhusain sámekultuvrii	129
Čuovus 2 Plánema álggahančoahkkimiin ovdanbohtán bealit ja daid vuhtiiváldin plánas	141
Čuovus 3 Plánaárvalusa ovdanbuktindilálašvuodain ovdanbohtán bealit ja daid vuhtiiváldin plánas.....	148
Čuovus 4 Cealkámušaid čoahkkáigeassu ja daid gulaskuddama áigge bohtán máhcahagat	160
Čuovus 5 Leammi álbmotmeahci čázádagat ja golanguovllut	192
Čuovus 6 Leammi álbmotmeahci Natura-luondotiipat	193
Čuovus 7 Leammi álbmotmeahci áitatvuloš bohcešattut, sámmálat, jeahkálat ja čánát .	195
Čuovus 8 Leammi álbmotmeahci áitatvuloš lottit ja eará sierravástošlájat.....	197
Čuovus 9 Leammi álbmotmeahci lottádatčielggadus.....	198
Čuovus 10 Davvi-Lappi eanagoddelávvaválddus	205
Čuovus 11 Leammi álbmotmeahci allodatgaskavuodat ja bajildushámit	206
Čuovus 12 Anára turismaguovlu ja doaimmalaš deattuhusguovlu	207
Čuovus 13 Birasministeriija nannenreive.....	208
Sierra čuovuskárta: Leammi álbmotmeahci šattolašvuohta ja lustageavaheami rusttegat Cuovuskárta sáhtta dingot čujuhugas: Metsähallitus, Asiakaspalvelut, PL 36, 99801 IVALO, natureinfo@metsa.fi, www.metsa.fi, tel.: 0205 64 7702. Kárttat doaimmahuvvojit nu guhká go dat jullot min vuorkkás.	

1 Álggahus

1.1 Guovllu sajádat ja oppalašsárgosat

Leammi álbmotmeahci viidodat lea 285 790 ha, mas 94 % (268 500 ha) lea Anára gieldda siste ja 6 % (17 290 ha) Gihttela gieldda siste. Čázit álbmotmeahci viidodagas leat sullii okta proseanta, 3 820 ha. Álbmotmeahci hálddaša Meahciráđdehus. Guovllu dikšumis ja plánemis vástida Meahciráđdehusa Lappi luonddubálvalusat (Lapin luontopalvelut).

Leammi álbmotmeahcci lea Suoma stuorámus álbmotmeahcci. Dat lea maiddá okta Oarje-Eurohpá viidáseamos geainnuhis mehciin. Geainnuhis meahcci álbmotmeahci siste lea 90 km guhku ja 50 km govddu. Oarjin álbmotmeahcci rádjášuvvá Buljju meahcceguvlui ja norggabeale Anárjoga álbmotmeahccái ja nuortan Bátneuođdara meahcceguvlui. Buljju meahcceguovlu fas lea njuolggá oktavuodas Bievrrašjávrrí meahcceguvlui ja Bátneuođdara meahcceguovlu lea measta njuolggá oktavuodas UK-álbmotmeahccái. Dáin suodjalanguovlluin čohkiida buohkanassii miljovna hektára viidosaš ja sullii 250 kilomehtera govdomaš vuovdeordaguovlluid suodjalanguovloavádat, man dievasmahttet jekkiidsuodjalanguovllut (govva 1) suodjalanguovlluid siste dahje ravddain. Lagamusas seamma viiddis dahje ainge viidáset suodjalanguovllut gávdnojit Ruošša bealde.

Leammi álbmotmeahcci lea vánddardeaddji čalmmiiguin geahčadettiin meahccát guovlu go mánggat eará lágasmearriduvvon meahcceguovllut Lappis ja eanaš eará álbmotmeahcit Suomas. Váldosivvan dása lea dat, ahte mohtorfievrruiguin ožžot johtalit Leammi álbmotmeahcis dušše báikkálaš ealáhusbargit ja lagasgiliid ássit dálvit rievssahiid gárddodettiin dahje guolástettiin.

1.2 Guovllu vuodđudanhistorjá

Leammi álbmotmeahcci lea vuodđuduvvon 1956:s addojuvvon lága (634/1956) vuodul ja viiddiduvvon vuos 1971:s (204/1971) ja ođđasit 1982:s (674/1981) (govva 2). Dat lea merkejuvvon eanaregistarii 6.2.1987.

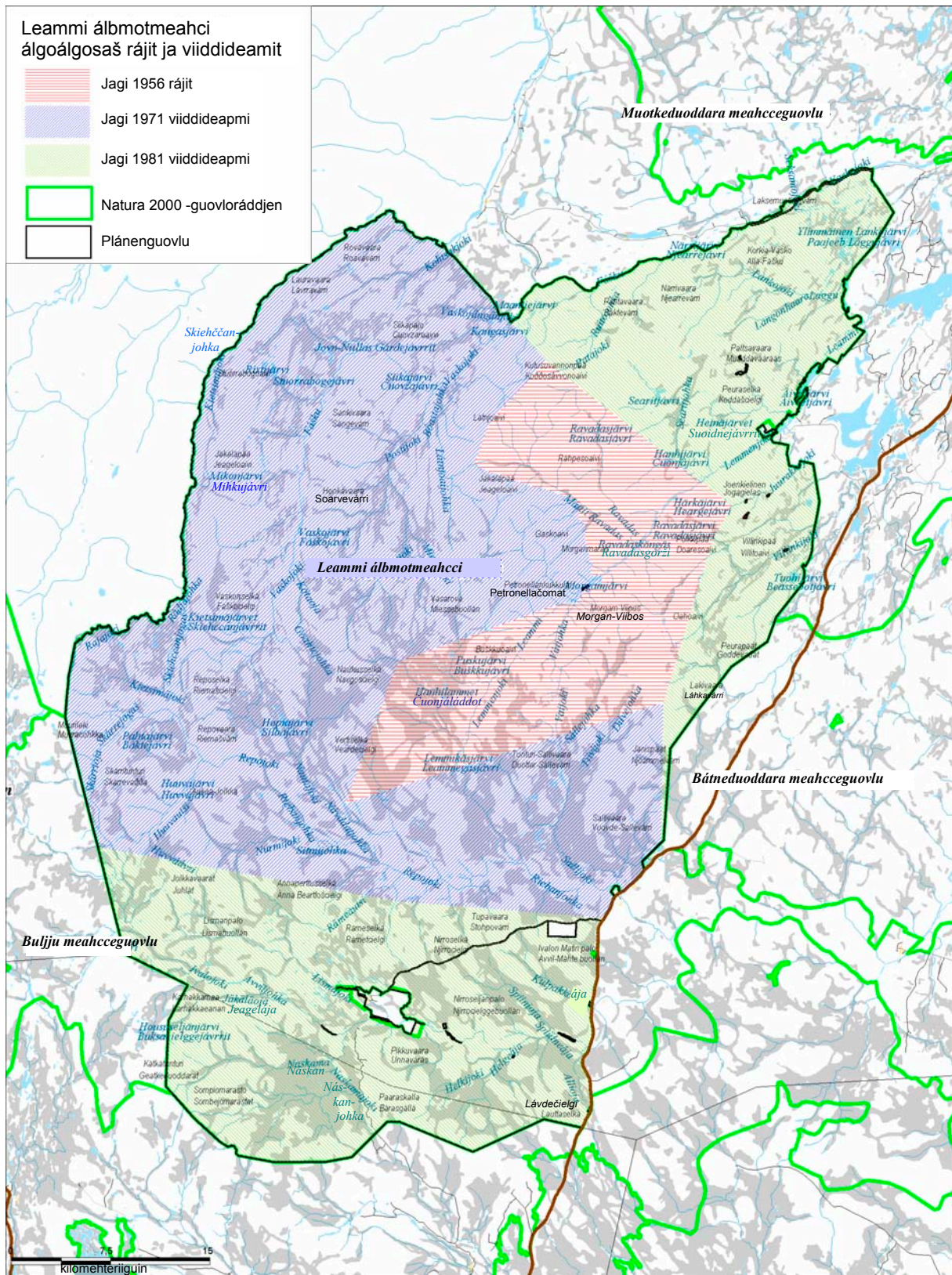
Čuovvovaš govvideapmi álbmotmeahci vuodđudanhistorjjás lea oanádus **Pertti Veijola** čállin logus ”Leammi álbmotmeahci vuodđudeapmi ja hálddašeapmi” (Veijola 2004, s. 84–97) Lemmenjoki-girjái (Kajala 2004).

Leammi suodjalanárvvuid guorahalle juo 1900-logu álgojagiid. Luonddu- ja álbmotmeahccekomitea árvalusas jagis 1953 lei mielde evttohus Leammi álbmotmeahci vuodđudeamis. Komitea árvalii 511 km²:a viidosaš álbmotmeahci vuodđudeami. Komitea ákkastalai vuodđudanjurdaga johkaleagi molsašuddi čábbodagain ja dainna, ahte guovllus eai lean leamaš ollege vuovdečuohppamat. Komitea árvalii laktit jurddašuvvon álbmotmeahccái maiddá birastahtti duoddariid, vai álbmotmeahcis šattašii doarvái ekologalaš ollisvuohta. Vuovddiid ráfáidahttin ii bohciidahttan ságastallama, muhto golleroggama boahhteáiggi šattai suokkardit. Komitea mielas golleroggan sáhtii joatkašuvvat, dasgo dat ii čuohean guovllu suodjalanulbmiliidda, go dat dáhpáhuvai oalgeádjagiin johkaleagi olggobealde. Golleroggiid ovtastus ii vuostálastán suodjalanguovllu vuodđudeami muhto gáibidii ahte sin lágalaš doaibma ii ožžon gáržžiduvvot. Golleroggit čujuhedje juo dalle vejolašvuhtii roggat golli mašinnaiguin. Ráđdehusa árvalusas álbmotmeahci rájit ledje muhtun muddui rievdan. Dovdoseamos golleguovllut báhce álbmotmeahci olggobeallai. Viidodat uhcui 385 km²:ii. Maiddá álbmotmeahci hápmi lei dan dihte ártet, eaige álbmotmeahci

rájit čuvvon lunddolaš rájiid (govva 2). Álbmotmeahcci vuodduvuvui lága 634/1956 vuodul. (Komiteasmiehtamuš 1953, gč. Veijola 2004).

Govva 1. Leammi albmotmeahcci sajádat ja váldoeanageavaheapmi. Materiála: © Meahciráddehus 2006, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2006.

Govva 2. Leammi álbmotmeahci ovdáneapmi. Materiála: © Meahciráđđehus 2006, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2006.

Vaikko 1956:s vuodduuvvon álbmotmeahcefierpmádat ii lean vel nu viiddis, de dan ovddidanplánat ovdánedje goittot njozet. Lappi boaittoeale vuovddiin stuorra oassi ledje vel čuohpakeahttá ja várra danin mehciid árvaledje leat doarvái. Dalle jurddašedje maiddá ahte riika ii ekonomalačat suitán vuodduidit viiddis suodjalanguovlluid.

Suoma Luonddusuodjalanovttastusa ja Meahciráđđehusa bargujoavku dagai 1968:s plána Davvi-Suoma stáhtaeatnamiid odđa luonddusuodjalanguovlluid várás. Eanaš árvalusaid ollašuhttin mañiduvvui, dušše bargujoavkku árvalan Leammi álbmotmeahcci viiddiduvvui luonddusuodjalanjagi 1970 gudnin juo 1971:s. Rievtti mielde easka dál šattai rájiid dáfus lunddolaš meahccás Leammi álbmotmeahcci, go dat olii oarjin gitta Norgga ráji rádjai ja lulágeahčen fárrui váldojuvvojedje viiddis jeaggeguovllut. Álbmotmeahcci viiddui 133 00 hektárain. Lága ákkastallamiin čujuhuvvui norggabeale Anárjoga álbmotmeahcci vuoddeapmái. Suoma ja Norgga luonddusuodjalaneiseválddiid ráđđádallamiin lei gávnnahuvvon dárbu viiddidit Leammi álbmotmeahcci. Lei álki dahkat dákkár mearrádusa, dasgo makkárga mearkkašahtti ekonomalaš massimat eai lean vuordimis. Báikkálaš olbmuid ja vánddardeaddjiid vuoigatvuodát lohpiduvvojedje bisuhuvvot. Boazodoallu, muorrageavaheapmi, golledoidin ja vánddardeapmi sáhte joatkašuvvat ovdeš vuogi mielde. Vuosttas háve Leammi álbmotmeahcci viiddiduvvui lága 204/1971 vuodul.

Stáhtarádi 1974:s ásahan álbmotmeahcekomitea dagai 1976:s vuosttas vuodolaš ja systemáhtalaš árvalusa Suoma álbmot- ja luonddumeahcefierpmádaga ovddidan dihte (Komiteasmiehttamuš 1976, gč. Veijola 2004). Komitea árvalii ahte Leammi álbmotmeahcci galggai viiddiduvvot 152 000 hektárain, vai álbmotmeahcci jogaid golganguovllut bázášedje ollásit álbmotmeahcci sisa. Davágeahčen álbmotmeahcci galggai vuosttažettiin viiddiduvvot Bádárskáiddi beahcevuoddeguvlvi gitta Fáškku davábeallai. Lulágeahčen fas galggai viiddiduvvot Gihttela gieldda gassasámelguossavuvddiide ja jekkiide. Rájiid mearrideamis čuvvo Báhčaveaji ja Giemajoga golgančáhceguovlluid čáhcejuohkama. Viiddideapmi ii ollašuvvan seamma álkit go 1971:s. Vuovdedoalu beroštumit ledje dán háve hui guovddázis, ja nuba ášši giedahallamis ledje mánggat mohkit.

Álbmotmeahcekomitea árvalussii gullevaš vuovddit ledje luonddudilis earret smávva guovlluid Bohká geaidnuguoras ja Lismmá lulábealde. Doppe hárvviduvvojedje vesát čuđiid hektáraid viidodagas komitea árvalusa boahtima áiggiid. Bádárskáiddi vuovddit leat viehka lahka Anára girkosiidda ja váldogainnuid. Sivvan dasa, ahte dat eai lean čuhppojuvvon, ledje Geaptoveaji ja Fáškku heajos šalddit, mat eai gierdan lossa muorrafievrridemiid.

Stáhtaráđdi dagai 1978:s prinsihppamearrádusa álbmot- ja luonddumeahcefierpmádaga viiddideamis, ja eana- ja meahcedoalloministeriija ásahii dalán rájiidmearridanbargujoavkku joatkit válmmaštallama. Ministeriija dohkkehii 1979:s bargujoavkku árvalusa lánkaárvalusaid válmmaštallama vuoddu. Álbmotmeahcekomitea árvalus gáržžiduvvui vuosttažettiin Bádárskáiddi guovllus ja Eanodaga beallai olli oassi guđdojuvuvui eret. Ná viiddidanoasi viidodahkan šattai 108 000 ha. Leammi álbmotmeahcci nuppi viiddideapmi čadahuvvui lága 674/1981 vuodul. Lága ákkastallamiin deattuhuvvui boazodoalu doaibmavejolašvuodaid dorvvasteapmi ja gávnnahuvvui ahte báikegoddelaččaid guolástan- ja meahcebevivoigatvuodát ja ávnnasmuora fidnevejolašvuodát galge bisuhuvvot.

Álbmotmeahcci rájit eai leat dán viiddideami mañjá rievdan muđui go ahte muhtun priváhtabálsttát, mat ledje juo ovdežis álbmotmeahcis, laktojuvvojedje álbmotmeahccái dan mañjá go ledje eaktodáhtolaš gávppiiguin dahje eanalonuhemiiguin háhkkojuvvon stáhtii.

Stáhtaráđdi válldii Leammi álbmotmeahci 1998:s Suoma árvalussii Eurohpá Uniovnna Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkan. Natura luondotiippaid ja šlájaid dilli čuvvojuvvo suodjalanprográmma dárbbuid várás, muhto suodjaleapmi dáhpáhuvvá riikkadási lánka-mearrádusaiguin. Leammi álbmotmeahcci suodjaluvvo luondusuodjalanlága vuodul.

1.3 Plánenproseassa

Dát lea goalmát dikšun- ja geavahanplána Leammi álbmotmeahci várás. Álbmotmeahci vuosttas plána lei viehka gárži. Dan nannii Meahciráđdehus 1978:s vuosttas viiddideami maŋŋá šaddan, 1 720 km²:a viidosáš álbmotmeahci várás (Meahciráđdehus 1978). Čuovvovaš, dálá viidosáš Leammi álbmotmeahci ruŋgoplána dahkagohte 1984:s ja birasministeriija nannii plána 1988:s (Meahciráđdehus 1988).

Meahciráđdehus árvvoštallá dikšun- ja geavahanplánaid jeavddalaččat, ja 2002:s, sullii 15 jagi ovddit plána dahkamis, bođii ovdan dárbu beivet dikšun- ja geavahanplána vástidit ee. odđa lánkamearrádusaid. Seamma oktavuodas Meahciráđdehus ođasmahtá maiddá dikšun- ja geavahanplána vuodul dahkkojuvvon álbmotmeahci ortnetnjuolggadusa, mii lea addojuvvon 11.3.1988. Luondusuodjalanlága (1096/1996, 20 § 1 mom.) mielde ”álbmotmeahccái galgá dan geavaheaddjiid várás dahkat ortnetnjuolggadusa, mas addojuvvojit 18 §:a 2 momentii vuoddu-duvvi ráddjehusat guovllu geavaheapmái”. Ortnetnjuolggadusa vuodul sáhtá 18 §:a 2. momeantta mielde ”gielidit dahje gáržžidit johtaleami, gohttema ja gáddáimannama sihke fatnasa, dámppa dahje eará fievrro doallama. Johtalan- ja gáddáimannangiellu dahje -ráddjehusa eaktun lea dat, ahte guovllu ealliid dahje šattuid seailun dan gáibida.” Meahciráđdehus nanne álbmotmeahciid ortnetnjuolggadusaid nannejuvvon dikšun- ja geavahanplána vuodul.

Meahciráđdehusa luonduriggodatplána ulbmilin lea dahkat ollislaš plána daidda guovlluide, maid Meahciráđdehus hálddaša. Meahciráđdehus ásaheaddji 1999:s proševtta, man vuodul galggai dahkkojuvvo vuosttas luonduriggodatplána Davvi-Lappii. Dát plána lea fámus 2001–2010. 2006:s dahkkojuvvojedje plána čuovvun- ja dárkkistandoaimmat. Luonduriggodatplána vuoddo-prinsihpat leat vuoddu dán plána árvalusain ja vuoddo-prinsihpain.

Leammi dikšun- ja geavahanplánabarguid lea leamaš jagiid 2002–2004 ollašuttimin meahceplánejeaddji Liisa Kajala. 2005:s plána ii ovdánan bargiid molsašuvvama dihte. 2006:s plána dahkamis dahkkojuvvoi prošektaplána ja vuodduvvoi Meahciráđdehusa prošektajoavku. Prošektajoavkui gulle Lappi luondubálvalusaid suodjalanbiologat Matti Mela (luondu-suodjaleapmi, eallit) ja Saara Tynys (luondusuodjaleapmi, šattut ja luondotiipat), allagoheaddji Irja Mikkonen (gollerogganáššit), Aimo Leppäkangas (lustageavaheapmi), Markku Seppänen (meahcegeavaheapmi) ja Kimmo Gröndahl (kártabuvttadeapmi, báikediehtomateriála gieda-hallan). Plána dahkama ja čállima válldii badjelassat luondubálvalusaid sierraplánejeaddji Elina Stolt. Proševtta njunušjoavkun doaimmai Lappi luondubálvalusaid njunušjoavku.

Plánenproševtta doarjjan bovdjuvvojedje čanasjoavkkuid ovddasteaddjit plána ovttasbargojovkui. Dan bargun lei ovdanbuktit čanasjoavkkuid oainnuid plánii ja doalvut plánii guoskevaš dieđuid dáid ovddastan oassebeliide (Čuovvus 3). Ovttasbargojovkui bovdjuvvojedje ovddasteaddjit čuovvovaš oassebeliin:

- Sállevári bálggus
- Muotkeduoddara bálggus (ii nammaduvvon ovddasteaddji)
- Goikečoalmmi bálggus
- Lapin Kullankaivajain Liitto ry

- Leammi gilisearvi
- Pohjois-Lapin Matkailu Oy (ii nammaduvvon ovddasteaddji)
- Anára fuoddodikšunovttastus
- Anára gielda
- sámediggi
- Lappi birasguovddáš
- Inarin Luonnonystävät ry
- Ánara Sámi Searvi

Álbmotmeahci birra dahkkojuvvon guovllu luonddu ja geavaheami vuoddočielggadusat leat almmustuhtton girjin (Kajala 2004). Geardduheami garvin dihte girjjis ovdanbukton áššit leat dás dušše oanehaččat refererejuvvon, ja lea čujuhuvvon girjji viidáset ja dávjá maiddá mealgat dárkilet dieđuide.

Sámediggi, birasministeriija ja Meahciráđdehus leat ráđđádallamiinniset Plánaid birasváikkuhusaid árvvoštallan -logu hárrái boahtán dan oavilii ahte sámediggi lea kulturiešstivrenlága ollašuttin rivttes oassebealli árvvoštallat plána sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid sámiide. Sámedikki árvvoštallanossodat lea plána čuovusin (Čuovus 1).

Plána lea dahkkojuvvon Meahciráđdehusa plánerávvagiid mielde (Meahciráđdehus 2004, 2005, 2006). Guovllu olbmot ja čanasjoavkkut leat oassálastán plána sierra muttuide čuovvovaččat:

- Čakčat 2002 plánema ulbmilat ovdanbuktojedje Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojovkui ja gidđat 2003 čanasjoavkkuide ja báikkálaš olbmuide (Čuovus 2).
- Čakčat 2006 plánema várás vuodduvuvui plánema ovttasbargojoavku, masa bovdejuvvojedje ovddasteaddjit sierra čanasjoavkkuin. Bargojoavkkus plána giedahalle vuosttas háve skábmamánus 2006. (Čuovus 3)
- Plánaárvalus ovdanbuktojuvvui Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojovkui skábmamánus 2006 (Čuovus 3).
- Almmolaš dilálašvuodat lágiduvvojedje njukčamánus 2007 Anáris ja Bohkás (Čuovus 3).

Lismmá gilli lea álbmotmeahci guovdu. Govva Matti Mela.

- Prošeaktajoavku čoahkkaniij njuokčamánu 2007 dakka maŋŋá almmolaš dilálašvuodaid.
- Anára guolledoalloráđđádallangoddi gieđahalai plánaárvalusa njuokčamánu 2007.
- Anára ja Soađegili giełldaid ovttasbargojoavku gieđahalai plána miessemánu 2007 (Čuovus 3).
- Plána ovttasbargojoavku čoahkkaniij miessemánu 2007.
- Lágasmearriduvvon ráđđádallan Sámedikkiin dáhpáhuvai 14.8.2007. Ráđđádallamii oassálasttii maiddái Sállevári bálgoša boazoisit. (Čuovus 3)
- Čálalaš cealkámušmeannudeapmi lágiduvvui 4.10.–15.11.2007. Cealkámušaid čoahkkáigeassu ja pláni dahkkojuvvon rievdadusat (Čuovus 4) gieđahallojedje Anára ja Soađegili giełldaid ovttasbargojoavkkus 18.12.2007 ja plánema ovttasbargojoavkkus 10.1.2008, mas sohpe vel muhtun rievdadusain, mat galge dahkkojuvvojit pláni (cealkámušaid čoahkkáigeasu loahpas, Čuovus 4).
- Lappi luonddubálvalusaid guovlluhoavda dohkkehii plána 23.1.2007.
- Birasministeriija nannii plána 28.11.2008 (Čuovus 13).

1.4 Doahpagat

Dán plánu oavvildit *báikkálaš ássiin* Anára dahje Gihttela giełldas heaggačálihuvvon olbmo iežas ássangiełdda siste. Dán plánu oavvildit *báikkálaš luondduealáhusbargiin* dakkár olbmo, guhte doaibmá iežas ássangiełddas ja deavdá boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) 3. §:s máinnašuvvon eavttuid.

Báikkálaš ássi, guhte geavaha johtaleapmái, gohttemii ja dolastallamii guoskevaš sierravuoigatvuodaid, galgá dárbbu mielde duodaštít iežas identitehta.

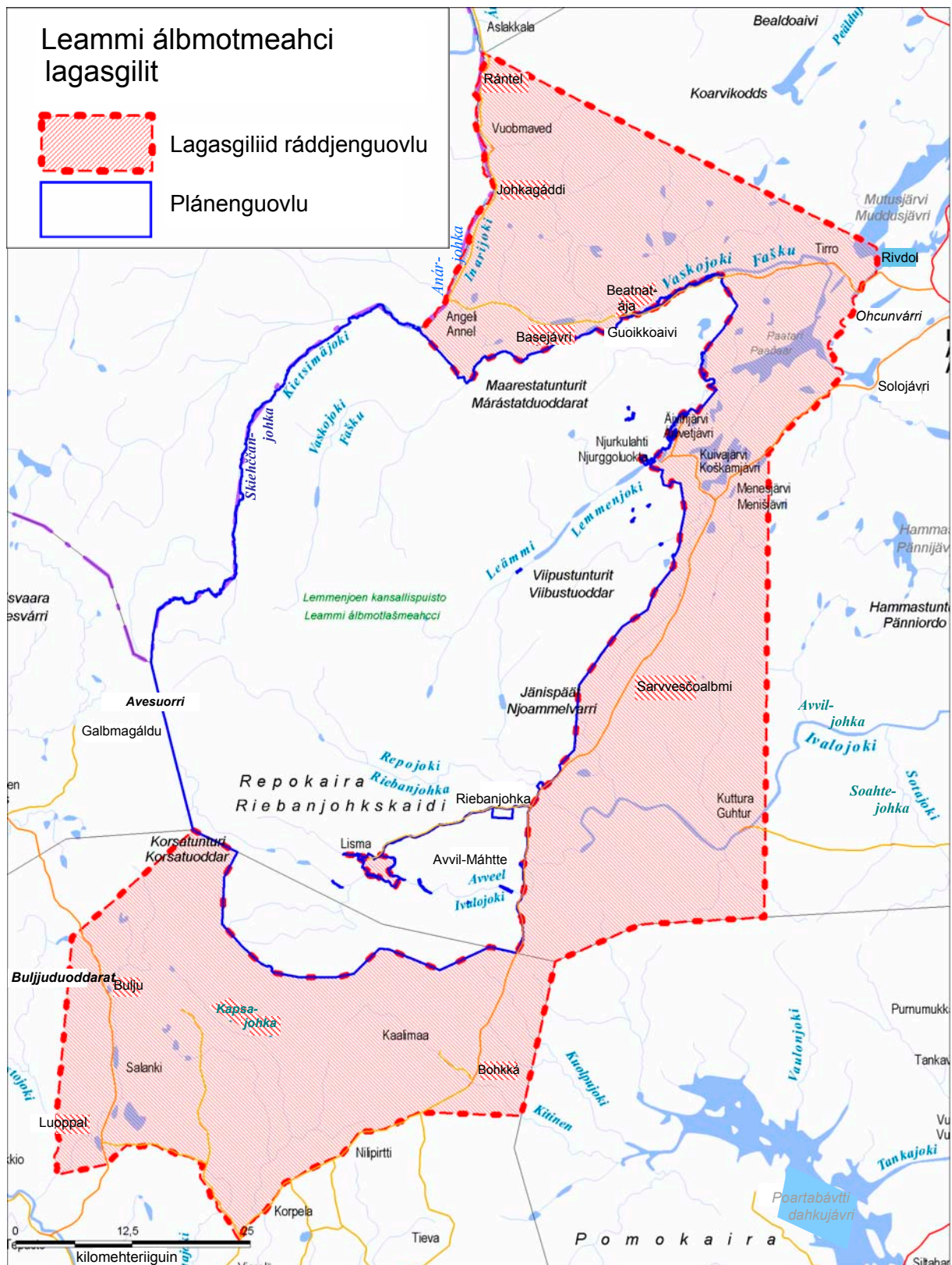
Dán plánu *sámekultuvrrain* oavvildit viidát sámiid kulturhámi dasa gullevaš ealáhusaiguin. Sáme kultuvra vuodđduvva iežas guovllu ja dan luonddu buvttadeami maŋggabealat ja bastevaš geavaheapmái. Ráđdehusa árvalusas riikkabeivviide vuodđolágaid vuodđovuogiatvuodanjuolggadusaid rievdadeamis lea mielde sámiid vuogiatvuolta bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Árvalusas daddjojuvvo ahte njuolggadusa dorvvastan sámiid kulturhápmái gullet sámiid árbevirolaš ealáhusat, dego boazodoallu, guolástus ja meahcebevdu (HE 309/1993).

Álbmotmeahci lagasgiliid ássiiguin oavvildit báikkálaš olbmuid, geat ássat fásta kártii (govva 3) sárgojuvvon rájiid siskkobealde, eai goittot álbmotmeahcis. Anára giełldas dakkár lagasgilit leat Lismá, Riebanjohka, Leammi, Áivvetjávri, Goškanjávri, Menešjávri, Basejávri, Beatnatája, Áŋŋel, Avvil-Máhtte, Tirro ja Guhtur. Gihttela giełdda siste lagasgiliide lohkkojit Bohkká, Bulju ja Lompolo.

Ráđdehusa árvalusas riikkabeivviide lánhan dihto odđa luonddusuodjalanguovlluid vuodđudeamis stáhtaeatnamiidda daddjojuvvo ahte ”álbmotmeahciid plánedettiin lea giddejuvvon erenoamáš fuopmášupmi dasa, ahte luonddusuodjalanguovlluid vuodđudemiin eai rihkkojuvvo báikkálaš olbmuid vuogiatvuodát eaige gáržžiduvvo sin birgenvejolašvuodát”.

Leammi álbmotmeahccái ráđjašuvvi lagasgilit sámiid ruovttuguovllus leat don doložis leamaš sámegilit.

Ovdalis máinnašuvvon ákkaid vuodul lea gehččojuvvon ahte álbmotmeahci lagasgiliid ássit sáhttet johtalit dálvvi áigge mohtorgielkkáin rievssahiid gárddodettiin dahje guolástettiin ja geassit mohtorfatnasiin álbmotmeahci čáziid alde. Lismmá gilli lea guovdu álbmotmeahci, ja danin lea gehččojuvvon ahte gili olbmuide sáhttá luohpadit boaldinmuora maiddá álbmotmeahci siste.

Govva 3. Kárta Leammi álbmotmeahci lagasgiliid rájiin. Materiála: © Meahciráđđehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

GUOVLLU LUONDU JA GUOVLLU GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII

2 Luondu, historjá ja dálá geavaheapmi

2.1 Oppalaš govvideapmi

Leammi álbmotmeahcci ovddasta dálá viidodagas bures Davvi-Lappi luonddu ja duovdagiid. Guovllus golggiidit moanat stuorra jogat: Anárjohka, Fášku, Leammi, Riebanjohka ja Avviljohka. Daid gaskkas leat vuovde-, duottar- ja jeaggeguovllut. Álbmotmeahcci lea Másealggi váldo-čáhcejuohkama davábealde, Jiekŋamerrii luoiti Deanu ja Báhčaveaji čázádatguovlluin. Guosa vuovdeorda manná álbmotmeahci lulágeahčen. Johkalegiid gaskasaš giellasiin šaddet hárvve-slágan beahcevuovddit, maid dá báleamos muorran lea dávjá lageš. Alimus váriid ja jalges duoddariid birra leat lagešvuovddit.

Leammi álbmotmeahci meahccáivuohhta boahdá ovdan maddái dan viehka stádis ja valljugas guovža- ja goaskinnáliin. Álbmotmeahci molsašuddi luonddu geažil guovllus leat valjis mánggalágan loddešlájat. Lottit gullet eanaš Vuovde-Sámi jeagge- ja vuovdešlájaid, muhto measta buot Duottar-Sámi šlájaid deaivá álbmotmeahcis ja boares vuvddiid loddešládjanálit leat eallinfámolaččat.

Álbmotmeahci nuortadáveahčai, erenoamážit Leammi ja Fáškku legiide leat mihtilmasat viiddis ja čáppa beahcevuovddit, mat leat mánga čuođi jagi boarrásat. Govva Matti Mela.

Luonddusuodjaleami lassin Leammi álbmotmeahcci mearkkaša ollu boazodollui, turismii, meahccevánderdeapmái ja golleroggamii. Boazodoalu lassin álbmotmeahcci lea báikkálaš olbmuid dehálaš meahcebevdo-, guolástan- ja lubmenguovlu.

Leammi álbmotmeahcci lei ovdalaš áiggiid guolásteaddjisámiid, dálá anáraččaid guolástan- ja meahcebevdoguovlu. Goddebivddus vuhttojit ainge godderoggevuogádagaid bázahusat johka-guorain ja jávremutkkiin. Goddebivddu mearkkašupmi geahppánišgodii 1800-logus, go godden-álli vánui ja boazodoallu leavai Leammáige. Guovllu veahkadatráhkadus rievddai, go Ohcejogas bohtán boazosámit dahjege duottarsámit ja lullin bohtán suomelaččat ásaiduvve Anárii.

2.2 Leammi álbmotmeahci šaddoeatnandiedalaš sajádat

Leammi álbmotmeahcci lea davvi goahccevuovdeavádagas, dan davviboreála šattolašvuoda-avádagas. Álbmotmeahcci lea eanaš Vuovde-Sámis, gos leat beahce- ja soahkevuovddit ja man dálkkádat sulastahtá nannándálkkádaga. Spiehkastahkan leat Skiehččanjoga ja muhtun muddui maiddá Fáškku golanguovllut, mat leat Duottar-Sámis, gos lea juo eanet váikkuheamen mearra-dálkkádat. Jekkiid dáfus Leammi álbmotmeahcci lea Vuovde-Sámi áhpejeaggeavádaga davageahčen, lahka Duottar-Sámi balsajekkiid avádatráji, ja gávdnoba álbmotmeahcis okta balsajeaggige.

Dasa lassin ahte álbmotmeahci dálkkádat sulastahtá sihke nannán- ja mearradálkkádaga maiddá allodatmolsašuddamat váikkuhit ollu šattolašvuhtii. Duoddaris bajásguvlui manadettiin temperatuvra njiedjá ja šaddanbadji oatnu, mii dagaha dan ahte šattolašvuhta lea avádagaid mielde. Leammi álbmotmeahcis šattolašvuoda juohkáseapmi sierra avádagaide vuhtto bures, dasgo guovlu lea dálkkádaga dáfus Vuovde- ja Duottar-Sámi ráji alde ja álbmotmeahci viiddis duottarguovlluid allodat molsašudda mealgat (Keränen ym. 2004).

Dálkkádaga ja allodaga lassin bakte- ja eanavuoddu váikkuhit ollu šattolašvuhtii. Leammi, dego oppa Davvi-Suoma baktevuodus leat miehtá eanaš suvrra geađešlájat, mii dagaha dan ahte guovllu šattolašvuhta lea guorbbas. Alkála geađešlájaid guovlluin leat biebmoávdnasat, mat anihit buorebut šattuide. Dákkár buoret šaddansajit leat vuosttažettiin muhtun duottarguolbaniin álbmotmeahci oarjjageahčen. Maiddá álbmotmeahci jeakkit lea guorba baktevuodu dihte dakkárat ahte dain leat uhccán dahje viehka uhccán biebmoávdnasat. (Keränen ym. 2004)

Leammi álbmotmeahcci rádjášuvvá oarjin Buljju meahceguvlui ja norggabeale Anárjoga álbmotmeahccái ja nuortan Bátneuođara meahceguvlui. Buljju meahceguovlu fas lea njuolgga oktavuođas Bievrrašjávrrí meahceguvlui ja Bátneuođara meahceguovlu lea measta njuolgga oktavuođas UK-álbmotmeahccái. Dáin suodjalanguovlluin čohkiida buohkanassii miljovna hektára viidosas ja sullii 250 kilomehtera govdosas vuovdeordaguovlluid suodjalanguovloavádat, man dievasmahttet jekkiidsuodjalanguovllut máinnašuvvon guovlluid siste dahje ravddain. Lagamusas seamma viiddis dahje ainge viidáset suodjalanguovllut gávdnojit Ruošša bealde.

Álbmotmeahcci lea vuovdeordaavádagas, gos leat duháhiid kilomehteriid mielde mánggalágan vuovdeordat ja daid molsašuvvanavádagat: guosa davvi vuovdeorda, beazi vuovdeorda ja muorradáji ja lageža vástideaddji rájit goahcemuorraavádaga bajábealde. Guovllu vuovddit ja eará luondotiipat leat govviduvvon dárkileappot Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto -girji siiduin 176–197 (Keränen ym. 2004, Norokorpi ja Kajala 2004, Keränen 2004c, 2004e, 2004f, 2004g).

2.3 Báktevuođđu ja eanavuodđu

Čuovvovaš čeahkkáigeassu Leammi eana- ja báktevuođu riegeameis ja ovdáneamis lea váldojuvvon Lemmenjoki-girjjiis (Johansson & Manninen 2004, s. 152–172):

Leammi álbmotmeahcci molsašuddá bajildushámiid dáfus. Álbmotmeahcis leat duottarguovllut, main leat stuorra alodatearut ja nuppe dáfus measta duolba jeaggeguovllut. Leammi báktevuođđu čohkiida hui sierraahkásaš boares geađešlájain, mat leat daid bohciidanvuogi ja čoakkádusa dáfus viehka mánggaláganat, iige buot geađešlájaid boahtimuš vel dovdojuvvo ollásit. Oppalaččat geahčadettiin álbmotmeahci báktevuođđu juohkása golmma mihtilmas avádahkii:

- 1) duottarguovlu álbmotmeahci nuortadáveahčen gullá ollásit granulihttaguovlui, mii lea čohkiidan eanaš granáhttadoalli kvárcaeanalaiggagneaissas
- 2) granulihttaguovllu oarjjabeale granulihtadávggi ravdaavádahkii, mii čohkiida sierralágan gneissain, sedimentaráktogeđggiin ja vulkánalaš geđggiin
- 3) mahceguovllu oarjjageahči gullá ruonágeađveavádahkii, mas leat measta eanaš dušše vulkánalaš geađešlájat.

Gitta vuosttas gollegávdnamiid rájes leat ohcan maiddái bođugolli eamibávtti. Eanaš gollerogganbáikkit Leammis leat granulihttaguovllus. Sivvan dása lea dat, ahte golli isitgeađgi kvárca gávdno eanaš granulihtas, iige golli lossa materiálan leat báljo sirdašuvvan eret doppe gos dat álgoálggus lea leamaš.

Nannánrávttuid lihkadeapmi, jiekņaáiggit ja erošuvdna leat sakka hábmen Leammi guovllu báktevuođu ja bajildushámiid. Ovdamearkka dihte Leammileahki lea riegeadan ovdal jiekņaáiggi nannánrávttuid lihkadeami dihte. Golaheami gierdi nana bávttiid jiekņaáiggit leat gulul likten jorbalágan duottarin ja várrin. Dipmáset eanavuodut, dego johkaskurččut leat riegeadan erošuvnna dihte.

Eanavuodđu lea báktevuođu ektui hui nuorra. Sierra bajildushámit riegeadišgohte šiega guokte miljovna jagi dás ovdal dahjege kvartáraáigodaga áigge. Dalle dálkkádat čoaskkui mealgat ja riegeadedje jiehkkit.

Morena lea Leammis dábaamos eanašládja. Das leat šlájaid juohkáskeahces ávdnasat, main leat sierrasturrosaš čalmmat finna geađečalmmážiin gitta geađgelaigosiidda.

Leammi buolžžat leat riegeadan mañimus jiehki suddadettiin. Buolžžat mannet dávjá dálá leahkevuoduid mielde oarjinlullin nuorttasdávás. Stuurámus dán lea dat buolža, mii manná Leammegasjeakki lulágeahčen Váijoh- ja Leammileagi bokte Áivvetjávraí.

2.4 Čázádagat

Álbmotmeahcis leat viehka uhccán čázádagat. Daid ollesviidodat lea dušše sullii 3 800 hektára dahjege okta proseanta álbmotmeahci ollesviidodagas. Leammi álbmotmeahccái ollet sihke Deanu ja Báhcaveaji čázádagaid gierragat (Čuovus 5). Guovllus leat uhccán jávrrit. Dat leat smávvát, eanaš vuolled hektára viiddu. Jávrriid vátnivuohta vuhtto čázi golgama stuorra molsašuddamin. Dulvin čáhci sáhtta badjánit johtilit, muhto luoitá fas johtilit čavčča guvlui (Seppänen 2004). Mávssoleamos jogat guovllus leat Leammi, Skiehččanjohka, Fášku ja Riebanjohka. Dasa lassin álbmotmeahcis golggiida Avviljohka. Riebanjoga ja Avviljoga gaskii báhcá Lismájohka, mii luoitá Lismmá gili maŋná Avviljohkii.

Čázi anihahttivuođa govvideaddji juogusteami mielde eatnašat Leammi čáziin gullet vuosttas luohkkái, go mihttoskálá lea ovttežis videžii. Dán juogusteami mielde čázit leat guorbasat, čielgasat dahje uhccánaš humusdoallit. Čázi sáhtta geavahit dorvvolaččat measta miehtá álbmotmeahci dálloallo- ja juhkančáhcin. Báikkuid golleroggama dagahan čázi ruivvageapmi hehtte čázi geavaheami geassit Poastajogas ja Fáškkus ja muhtumin maiddái Ravadasjogas. (Seppänen 2004)

Jagi 2000 loahpas fápmui bohtán čáhcerápmadirektiivva (2000/60/EY) mielde bajildus- ja bodnečázit galggašedje leat buori ortnegis jagi 2015 loahpa rádjai. Čáhcerápmadirektiivva ulbmilin lea ovttaiduhhtit Eurohpá Uniovna čáhceláhkamearrádusaid ja buktit daidda ođđa perspektiivvaid. Čáhcerápmadirektiivva váldoulbmilin lea hehttet čáziid dili fuotnáneami. Jos áigu juksat dán ulbmila, de čáziiddikšunguovllu sierra doaimmit galget bargat ollu ovttas. Váldovástu dán barggus lea guvllolaš birasguovddážiin. Čáziid dilli lea árbevirolaččat árvoštallon olbmo perspektiivvas, muhto direktiiva lea váikkuheamen dasa ahte árvoštallamii bohtá maiddái ekologalaš perspektiiva. (Lappi birasguovddáš 2006)

Leammi gaskaoasit govdot jávrrilágan maŋŋálas savun. Govva Matti Mela.

2.5 Jeakkit

Leammi jeakkit leat Davvi-Supmii mihtilmas viiddis, jalges ja lákta áhpejeakkit. Dat ožžot čáziideaset ja biebmoávdnasiid birrasiin golgi čáziin ja giddadulvviin. Áhpejekkiin leat vurrolagaid lákta luktesuonjut ja daid gaskkas lea goikelágan guohcadaņas- ja skierrešattolaš-vohta darfeeatnama alde. (Johansson & Manninen 2004)

Duottarguovllus leahkevuoduin, ládduid birra ja ájaguorain leat baskkes jalges jeakkit, main lea asehis lavdnji. Dáin jekkiin geađggit leat dávjá oidnosis. Jeaggiluvvama dagahit muohttaga suddančázit ja vilttiid gálduin bohciideaddji bodnečázit. (Johansson & Manninen 2004)

Duottaravádahkii mihtilmas balsajeakkit leat máŋgga sajis Leammi álbmotmeahci oarjjabealde Bealdoduodara ja Áŋŋela birrasiin. Álbmotmeahcis vuollegis balsat gávdnojit dan davágeahčen Fáškojeakkis sihke Látnjoaijoga ja Fášku ovtastuvvansaji oarjjabealde. (Johansson & Manninen 2004)

2.6 Natura-luondotiipat

Natura 2000 -fierpmádahkii gullelaš Leammi álbmotmeahcci (FI 1300201) lea sihke alpiinnalaš ja boreála luonddueatnandiedalaš avádagas. Eurohpá ovtastumiid kommišuvdna lea 22.12.2003 dahkan mearrádusainis dohkkehan Leammi álbmotmeahci alpiinnalaš guovllu ja 13.1.2005 boreála guovllu luondodirektiivva mieldásaš SCI-guovllun, maid EO atná dehálažžan. Leammi álbmotmeahcci lea maiddá almmuhuvvon kommišuvdnii loddedirektiivva (79/409/ETY) mielde sierra suodjalanguovllun (SPA-guovlu). Natura-guovlu suodjaluvvo luonddusuodjalanlága vuodul. Guovllu suodjaleami ággan leat doppe gávdnon luondodirektiivva čuvvosa I 19 luondotiippa, oktiibuot 5 čuvvosa II šlájá ja oktiibuot 29, luondodirektiivva čuvvosis I máinnašuvvon loddešlájá.

Luondotiippain dábálepmosat govčču dáfus leat boreála luondduvuovddit (45 %), áhpejeakkit (20 %), alpiinnalaš ja boreála duottarguolbanat (7 %), lagešvuovddit (5 %) ja subarktalaš *Salix*-suovkkat (5 %). Diehtoskovi mielde guovllus gávdnojeaddji luondotiippain erenoamáš dehálažžan EU lea meroštallan áhpejekkiid, balsajekkiid, muoradatjekkiid, boreála luondduvuovddiid ja dulvevuovddiid. Guovllu suorámus jogat leat Natura-luondotiipange mearkkašahtti luonddudilálaš johkajohtolagat Fennoskandias. (Čuovus 6)

Jagiid 1996-2000 dahkkojuvvon luonddukárten (Sihvo 2001, 2002) attii dárkilet dieđuid Leammi álbmotmeahci luondotiippain. Kártema mielde Leammi álbmotmeahcis leat olles 22, EU:a luondodirektiivva mieldásaš luondotiippa (Čuovus 6). Dáin erenoamáš dehálaččat leat ovdalis máinnašuvvon viđa luondotiippa lassin lovttosjeakkit ja lákta luondduniittut (Keränen 2004c).

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlájain guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde njálá, geatki ja čeavrris. Bohcešattuin fas guovllus dihtet gávdnot jeaggenartti ja uhcafiskesrási. Luondodirektiivva šlájat leat ráfáidahtton luonddusuodjalanlága vuodul.

Leammi álbmotmeahci Natura-diehtoskovis leat guovllus almmuhuvvon gávdnot 29, EU:a loddedirektiivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullelaš loddešlájá, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Dáin guhtta leat Suoma áitatvulošvuodajuogusteami mielde áitatvuloš šlájat. 2004:s álbmotmeahci lottiin dahkkojuvvon čielggadusa mielde (Osmonen 2004) guovllus gávdnojedje EU:a loddedirektiivva čuvvosii I gullelaš loddešlájat guokte uhcit, oktiibuot 27 šlájá (lohku 2.8.3, Čuovus 8).

2.7 Árbevierroduovdagat

Leammi álbmotmeahci historjái guoskevaš boares ássanmearkkat leat ee. ovddeš ássanbáikkít, gárddit ja gollegámpát. Árbevierroduovddan divrasat dáin leat Leammi álbmotmeahcis Sállevári gárdi, Čáhppes-Máhte báiki, Gáppe-Jon báiki, Njuorggánsavu ja álbmotmeahci olggobealde Lismmá giettít. Dáin Sállevári gárdi ja Njuorggánsavu leat juogustuvvon eanagottidásis mearkkašáhtti árbevierroduovddan (Kalpio & Bergman 1999).

Sállevári gárdi, Čáhppes-Máhte báiki, Gáppe-Jon báiki ja Njuorggánsavu leat árbevierroduovddačuožáhagat, main fuolaha Meahciráđdehus. Dáin čuožáhagain fuolahit duovddalaš árvvuid ja árbevierrobiotohpaid, dego niittuid, ja kultuvrralaččat divrras visttiid ja rusttegiid dikšumis ja seailluheamis (gč. lohku 5.2 Kulturárvvuid suodjaleapmi ja dikšun).

2.8 Šlájat

2.8.1 Šattolašvuolta ja šattut

Áitatvuloš šattut

Dát čálus lea váldojuvvon beivejuvvon čoahkkáigeassun logus ”Kasvisto”, man Saara Keränen lea čállán Lemmenjoki-girjái (Keränen 2004b).

Vuodđodieđut Leammi álbmotmeahci šattuid birra vuodđuduvvet eanaš Anára Sámi šaddokártemii, mii lea dahkkojuvvon Turku allaoahpahaga Sámi dutkanstašuvnnas Geavus. Leammi álbmotmeahcis gávdnojit čieža riikkadásis váravuloš (VU) ja gávccí dárkonvuloš bohcešaddošlájá. Dasa lassin álbmotmeahcis leat guhtta guovlludásis áitatvuloš bohcešaddošlájá (Čuovus 7). Uhcáfiskesrássi ii leat áitatvuloš muhto dat lea ráfáidahtton, EU:a luondodirektiivii gullevaš šlájá. Dáid šlájaid leat áican álbmotmeahcis 130 sajis (Čuovus 7). Áicansajiin oaivvildit meahcis dakkár saji, gokko šlájá leat sihkarit áican. Áitatvuloš šattuid gávdnonsajit leat viiddis álbmotmeahcis johkaguorain, bávttiid alde ja šattolaš niittuin ja jekkiin. Muhtun šlájat, dego diehppelieđagiidda gullevaš arnihkka, šaddet báikkuid álbmotmeahcis ieš dan fásta leavvan-guovllu olggobealde. Leammi álbmotmeahcis gávdnojit viidát dábálaš beahcevuovddit dahje dasto leat viiddis guorba jeakkit, main eai dieđe gávdnot áitatvuloš bohcešattuid.

Čuvvosa 7 tabeallas leat logahallon dat áitatvuloš ja dárkonvuloš bohcešattut, maid dál dihtet gávdnot, ja daid áicansajiid lohku Leammi álbmotmeahcis. Muhtumat leat boares áiccastagat, eaige daid dálá dili leat geargan dárkkistit. Áitatvuloš šattuid áicandieđut leat váldojuvvon biras-hálddahusa Hertta-diehtovuogádaga Eliölajit-oasis, dilli 7.9.2007.

Leammi álbmotmeahcis gávdnojit maidái riikkaidgaskasaš vástošaddošlájat, maid seailumis Suomas lea mearkkašáhtti riikkaidgaskasaš ovddasvástáduš. Dát leat dakkár šlájat, maid eurohpálaš nális árvalit Suomas gávdnot uhcimustá sullii 20 % (Rassi ym. 2001). Áitatvuloš, dárkonvuloš ja EU:a luondodirektiivva bohcešaddošlájain riikkaidgaskasaš vástošlájat leat suoidnečoavddarássi, gieračoavdda, čievračoavdda, njeaššelukti, slinzelukti, nuortagáiskkit, duottarbihkarássi, uhcafiskesrássi ja jeaggenarti. Dasa lassin álbmotmeahcis gávdnojeaddji vástošlájaid, maid Suoma ossodat Eurohpá nális lea uhcimustá 30 %, gullet čuvgeslukti, seakka-siemanásti, alitgiera, lottečalbmi ja deaggavuodjalasta, main guokte mañimučča sáhttet leat viehka hárvanaččat, muhto dieđut daid gávdnomis álbmotmeahcis leat váilevaččat.

Leammi álbmotmeahci áitatvuloš ja dárkonvuloš sámmálat, jeahkálat ja čánát leat logahallon čuvvosis 7. Álbmotmeahcis gávdnojit guokte erenoamáš áitatvuloš (EN) sámelšlájja ja okta váravuloš (VU) sámelšládja. Stuorrašlubbosámil lea EU:a luondodirektiivva šládja ja riikkaidgaskasaš vástošládja, mii šaddá bibmos jekkiin miehtá Suoma (Eurola ym. 1990). Leammi álbmotmeahcis lea oktii deaivan dán sámelšlájja 1880:s, muhto dat sáhtta šaddat ainge álbmotmeahcis, dasgo šaddansadji ii leat várra nuppástuvvan. Anára Sámis šlájja gávdnon lea funet kártejuvvon ja dan dihtet gávdnot dušše soames sajis. Sámmálat ja jeahkálat leat álbmotmeahcis váilevaččat inventerejuvvon.

Čánáin leat maiddáii guokte hui áitatvuloš ja golbma váravuloš šlájja. Leammi álbmotmeahcis hui váilevaččat dovdojuvvon čátnášlájain fidnejuvvojit lasi dieđut giđđat 2007 álgán riikkadási šladja-čielggadanfitnu bokte. Anáris čátnášlájaid čielggadedje geassit 2007 mánggain viiddis suodjalan-dahje meahceguovlluin Leammi álbmotmeahci lassin. Ná fidnejuvvojit guhká váillahuvvon vuoddodieđut Anára čánáin.

Eará šattut

Olbmo dagahan nuppástusat eai leat nu viidát čuoacán álbmotmeahci šattuide. Boares ássanbáikkiide leat bohciidan šaddošlájat, maida leat leamaš váikkuheamen olbmo ássandoaimmat. Eatnašat ássanbáikkiid šattuin leat goittot álgoálggus luonddušlájat, mat leat ávkašuvvan muoraid njáskamis ja šilljoguovlluid veahkaluvvamis biebmoávdnasiiguin. Ieš hilskošlájat dahje šaddadanšattut eai gávdno šat boares ássanbáikkiin. Golleroganguovllus visttiid šiljuide ja muhtun gámpáid šiljuide ja dolastallanbáikkiide vándardanjohtolagaid birrasiidda sáhttet leat bohciidan dihto šaddadan- ja stohporásit ja maiddáii hilskut. Dát šlájat, mat eai álgoálggus gula guovllu šaddošlájaid, eai leat dárkileappot kártejuvvon. Vándardanjohtolagaid, bálgáid ja njealjejuvllat-vuojáhagaid guorain sáhttet valljut muhtun dábálašge šlájat dego bálggeslukti ja gieddesitnu.

2.8.2 Njiččehasat

Áitatvuloš njiččehasat

Áitatvuloš njiččehasšlájain Leammis besse dušše geatki (EN). Davviguovlluid duottargeatkenálli lea álbmotmeahcis eallinfámolaš, vaikko geatkkit leat uhccán. Jahkásaččat Leammis leat sullii 3–4 geatkebessoša. Leammi álbmotmeahcis lea leamaš goas nu nana gumpenálli ja dán áigge gumppe (EN) deaivá doppe measta jahkásaččat, muhto jearaldat lea dalle ovdal juo vádjoleaddji ovttaskas gumppiin go bissovaš nális. Mohtorgielkká bohtin čuzii garrasit gumpii miehtá Lappi, ja nuba bissovaš gumpenálli ii leat dán áigge Leammis, dego ii mángga eará sajisge davvin. Maiddáii njála (CR) leat deaivan soaitáhagas soames háve Leammis, ja lagamus dovdojuvvon boares njálabeasit leat álbmotmeahci ráji lahkosiin, muhto Leammi guovllu jalges duottarsajit leat bissovaš njállanállái menddo gáržžit. Arktalaš njála vátnun oppa Suomas lea ovddežisge geahpedan njálláicamiid vuodás Leammi álbmotmeahcis. Leammis ii leat gávdnon oktage boares njálabeassi, vaikko lea ohccojuvvon. Suoma njállaguovllus eai leat 1990-logu gaskkamuttu maŋŋá gávdnon ásojuvvon njálabeasit beaktilis dárkkistemiin fuolakeahhtá. Ovttaskas njálaid leat deaivan duollet dalle maiddáii Leammis. Njála vátnumii leat leamaš sivvan earret eará riebaniid laskan ja njálaid fuotnánan biebmodilli earret eará danin, ahte 1980-logu rájes eai leat leamaš goddesáhpánjagat.

Eurohpá ovtastumiid ráđi luondodirektiivva čuvvosa njiččehasat

Eurohpá ovtastumiid ráđi luondodirektiivva (92/43/ETY) čuvvosiin leat logahallon ovtastumi dehálažžan atnin šlájat, maid suodjaleapmái galgá giddet fuopmášumi. Suomas lea spiehkastat direktiivva stuorranávddiid hárrái boazodoalloguovllus. Leammis lea čuvvosa šlájain nana nálli guovžžas (NT), ja álbmotmeahcis árvalit orrut badjel dálvvi 15–20 guovžža. Dasa lassin álbmotmeahci birrasiid viiddis lagešguovlluin bohtet jahkásaččat moanat guovžžat Leammi buriide ealgaguovlluide ahtanuššat dálvenahkára maŋná. Albbas (NT) lea Leammi álbmotmeahcis hárvenaš ealli, ja dán áigge dat dušše finada duollet dälle doppe. Albasiid leat goittot dáid jagiid áican eanet álbmotmeahcis, dego eará sajisge Anára-Ohcejoga guovlluin. Albbas ávkašuvašii dálkkádaga liegganeamis. Čevrá (NT) leat viehka uhccán álbmotmeahcis, dego eará sajisge davvin. Álbmotmeahcis árvalit gávdnot 5–10 čevrá.

Eará njiččehasat

Leammi álbmotmeahcis leat 3 fuoddodáirkongolmmačiegahasa, maid lohkamiid mielde guovllu dábálemos njiččehasat leat njoammil, rieban, neahti ja oarri. Álbmotmeahci eará njiččehasat leat nirpi, buoidda ja boazu. Vuovderuoigguge leat áican álbmotmeahcis dáid jagiid.

2.8.3 Lottádat

Leammi álbmotmeahcis lea mánggabealat ja mihtilmas lottádat – vuovddit, jeakkit, duoddarat ja čázadagat leat vuohkkasit sierralágan lottiide. Lottit gullet eanaš Vuovde-Sámi jeagge- ja vuovdešlájaid, muhto measta buot Duottar-Sámi šlájatge gávdnojit álbmotmeahcis (tabealla 1). Boares vuovddiid loddenálit leat eallinfámolaččat. Johkalegiid šattolaš beallerođuin sáhtta deaivat lulliguovlluid dihto cihcešlájaid iežaset oktilaš leavvanguovllu davábealde (Čuovus 9). Divrras lottádaga dihte álbmotmeahcci lea váldojuvvon mielde dehálaš (FINIBA) loddeguovlluide, mat leat suodjaleami dáfus dehálaš loddešlájaid mávssoleamos gávdnonguovllut Suomas. FINIBA lea riikkadási viiddideapmi BirdLife Intenationala máilmmiviidosas Important Bird Areas (IBA) -fidnui, mainna kártejit buot eatnanosiid dehálemos loddeguovlluid. IBA-fitnuin geahččalit dorvvastit dáid guovlluid seailuma lottiide heivvolažžan ja čuovvut dán guovlluin lottádaga ja eallinbirrasa nuppástusaid.

Leammi álbmotmeahcis leat deaivan oktiibuot 144 loddešlája. Bessenšlájaid gullet 110 šlája, main mánggat leat áitatvuložat, dárkonvuložat dahje sierravástošlájat. (Čuovus 8, Osmonen 2004)

Čuvvosis 9 leat govviduvvon Leammi lottit sierra šaddansajiin. Čoahkkáigeassun (Čuovus 9) Leammi lottiin leat váldojuvvon oasis Lemmenjoki-girjjis (Osmonen 2004).

Tabealla 1. Leammi álbmotmeahci logi valljugeamos šlája linnjállohkamiid mielde.

Šlája	Párralohku	Ossodat
Vintán	43 000 – 64 000	24,5 %
Rievssatcizáš	29 000 – 44 000	16,6 %
Fiskesbeštor	13 000 – 20 000	7,2 %
Niitocivkkán	12 000 – 18 000	7,0 %
Ruksessoadjá	10 000 – 15 000	5,7 %
Leaibeloddi	8 000 – 11 000	4,3 %
Ummolcizáš	6 000 – 9 000	3,4 %
Giellavealgu	5 000 – 7 000	2,8 %
Geađgerásttis	4 000 – 7 000	2,3 %
Ruonájuočoavžžu	4 000 – 6 000	2,3 %
Oktiibuot	134 000–201 000	76,1 %

2.8.4 Guoládat

Čuovvovaš čeahkkáigeassu Leammi guoládaga birra lea válđojuvvon Lemmenjoki-girjjiis (Seppänen 2004, s. 133–136):

Leammi guovllus leat dušše ovcci guollešlájja. Guolit juogustuvvojit daid boahtinguovllu mielde juogo nuorta- dahje oarješlájjaide. Nuortašlájjaide lohkkovit čuovža, hávga, hárra, vuskkon ja njáhká. Oarješlájjaide fas lohkkovit luossa, dápmot ja ruovdegulmmet. Lullišlájjaide ovddasta noarsa.

Luossa goargnu gitta Anárjoga gierragii. Skiehččanjohkii luossa goargnu Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádusa mielde gitta dohko, gokko Rádjjajohka luoitá Skiehččanjohkii. Skiehččanjoga čáhci lea ruškadet ja dán jogas leat eanet savvonat go Anárjogas. Skiehččanjohkii ii goarkno nu valjis luossa go Anárjohkii.

Dápmot lea leavvan buot čáziide álbmotmeahcis stuorámuš jávrriin gitta ádjagaččaide. Dápmohis gávdnojit sierra hámit, mat leat vuogáiduvvan sierra birrasiidda. Leammi guovlu lea dápmoha hárrái okta Suoma áidnalundogamos guovlluin, dasgo dáppe sáhtta deaivat buot vejolaš dápmothámiid. Dáppe gávdnojit sihke dilálašvuodaide sierraluvvan dápmothámit ja maiddái eallinfámolaš álgoálgošaš ja seahkankeahtes oassenálit čázádagaid mielde.

Hárra lea eallinbirrasa dáfus rántos guolli. Nuba dat sulastahtta eará luossaguliid. Biepmu ozadettiin hárra vadjola jogaid gierasavvoniid ja vuolágeaže savvoniid gaska. Ná guolásteaddji sáhtta deaivat hárra kilomehteriid guhkkosaš savvona guovdu, gos gáttáši gávdnot dušše hávggaid.

Hávga lea maiddái leavvan álbmotmeahci measta buot jogaide ja jávrraide. Hávggas leat Leammi álbmotmeahcis valjis dan goddama dáfus dehálaš lukte- ja suoidnegáttit. Hávga lea oppa eanas-páppa dáfusge leavvan viidát. Hávga gullá áibbas čielgasit Leammi álbmotmeahccái. Vaikko hávgga badjelgehččetge, de dat lea mearkkašan borramušdállodoalus. Luonddudállodoaluin dan leat geavahan oassin beaivválaš biepmus.

2.9 Historjá

Anára ovdahistorjjás lea mearkkašan hui ollu goddebivdu. Vuosttas ássit bivde gottiid vuosttažettiin čakčat, goas geasseguhtoneatnamiin buidon gottit vadjoledje stuorra ealuin dálve-guhtoneatnamiidda. Go dálkkádat liegganišgođii geađgeáiggi gaskkamuttus, de guvlui bohte maiddái eará njiččasat – ealga, guovža, mádjit ja nehti, maid bivde gotti lassin. Geadgeáiggi loahpas gotti geasseguhtoneatnamat ahtanušše, go duoddariid vuovddit hárvugohte ja jalges guovllut viidugohte. Duon áiggi leat ráhkaduvvon goddebivdui geavahuvvon stuorra rogge-vuogádagat. Stuorámuš vuogádagas leat leamaš lagabui 250 rokki. (Halinen 2004)

Áigelogu molsašuvvama maŋŋá Leammis ásadedje dušše deivvolaš johtaleaddjit. Vikingaáiggi gottiid bivde dávggiiguin ja njuolaiguin ja maiddái vuopmaniiguin (bivdoáidi). Vuopmanbivdu bisuige deháleamos bivdovuohkin gitta goddebivddu loahpa rádjai 1800-logus. Bissuid leat geavahišgoahtán 1600-logu rájes. Oađđeveaijoga dálvesiiddaid ássit geavahedje vel eanaš dávggi ja njuola, muhto 1700-logus bissut boahtingohte juo eanet atnui. (Halinen 2004)

Goddebivddu mearkkašupmi geahppánišgođii 1800-logus, go goddenálli vánui ja stuorra-boazodoallu leavai Anárii. 1700-logus álgán eanadoallu rievdadii ássanhámi ja ealáhusráhkadusa nu, ahte jahkodatvuogádagas luhppojuvvui ja olbmot ásaiduvve fásta ássat. Šibitdoalus šattai dehálaš ealáhus. Anára veahkadatráhkadus rievddai, go Ohcejogas boahtalan davvisámit dahjege duottarsámit ja lullin boahtán suopmelaččat ásaiduvve Anárii. (Halinen 2004)

Anáris lei dušše okta sámesiida, mii vástida sullii dálá Anára gieldda guovllu. Mañimustá 1600-logus Anáris ledje njeallje gili: Bádára, Muttošjávri, Avviljoga ja Báhčaveaji gilit. Leammi guovlu gulai Bádára gillái. 1886:s vuovdelága vuodul stáhta geahčai iežas oamastit eanaguovlluid, mat eai lean nannejuvvon gullat geasage. Anára gieldda vuodduvuvui 1876:s. (Halinen 2004)

Leammi álbmotmeahci guovllus eai ássan 1800-logu álggus fásta galle olbmo. Sii ledje guolásteaddjisámit. Sin váldoássanguovlu lei Bádáris, muhto sin eallinbiras olii maiddá Leammái. Válđoáigái boahtu fidnejuvvui guolástusas, muhto sii bivde maiddá gottiid ja eará fuodđuid. Goddeeatnamat ledje Leammis Viibosduoddariin. (Halinen 2004)

Olbmot, geat ožžo áigái boađu meahcebivddus ja guolástusas, ásse mielas čáziid lahka buhtes čázi ja guollebiepmu dihte. Buori orohagas leat gáibiduvvon seamma bealit go dán áiggege: suoddjáivuohta, dimisvuohta, geađggihisvuohta, čázi lagasvuohta ja dulbodat. Seamma báikkiid geavahedje odđasit ja odđasit. (Halinen 2004)

Leammi vuosttas odđadállu Lemmensuu huksejuvvui Leamminjálbmái 1880-logus. Vehá badjellii Leammi sisa jurddašuvvon Jokela-odđadálu ohcamuš hilgojuvvui. 1800-logu loahpageahčen Leammái vuodduvvojedje vel guokte ruvnameahccetoarppá: Lohilahti ja Riitala toarppát Čoadgejávri. (Halinen 2004)

Buot giddes dološbázahusat leat dološmuitolága (295/1963) vuodul ráfáidahtton.

Golli ja golleroggan leat dahkan Leammi dovddusin juo ovdalgo Leammi álbmotmeahcci vuodduvuvui 1956:s. Golli leat ohcan ja roggan badjel 130 jagi. Vuosttas arkiverejuvnon diehtu Leammi gollis lea jagis 1867. Geassit 1902 Leammileahká, Váijohkii, Ravadasjohkii, Buškkujárbašávžái ja eará oalgeádjagiidda dahkkojuvvojedje badjel 70 gollerogganbáikki. Dát vuosttas ”gollerumen” nohkagođii, go golli ii várra gávdnonge. Ruottelaš ruvkeovttastupmi ozai golli vel 1930-logus muhto bođii dan oaivilii ahte ii gánáhan vuodđudit ruvkke. 1940-logus gávdnogođii vuot golli, ja ná olbmot movttáskedje fas ohat golli. 1950:s ledje juo lagabui čuođi rogganbáikki. Dan rájes guovllus leat jámma roggan golli, ja jaskadet áiggi mañná olbmot fas duodas movttáskedje golleroggamii 1980-logu loahpas. (Partanen 2004)

Álbmotmeahci vuodđudanhistorjjá birra mitaluvvo logus 1.2.

2.10 Dálá geavaheapmi

Dán áigge eanaš oassi Leammi álbmotmeahcis gullá Sállevári bálgosii. Álbmotmeahci davágeahči gullá Muotkeduoddara bálgosii ja lullin Gihttela beale oassi álbmotmeahcis gullá Goikečoalmmi bálgosii. Sállevári bálgosa viidodagas golbma njealjádasa lea dálá Leammi álbmotmeahci rájiid siste (govva 7, s. 83).

Suoma viidáseamos álbmotmeahccái dahkkojuvvojit dušše sullii 10 000 gallestallama jagis, ja dain eatnašat álbmotmeahci bivnuheamos lustageavahanavádahkii, Leammileahkái ja golleatnamiidda. Dán guovllus leat eatnašat álbmotmeahci bálvalusain: merkejuvvon vánddardanjohtolagat, ávdin- ja láigostobut ja ruvtto- ja diŋgonfanabálvalusat (govva 6, s. 68). Eanaš oassi álbmotmeahcis gullá boaittoealeavádahkii, gos eai leat merkejuvvon bálgát eaige earret soames ávdinstobu leat earáge bálvalanrusttegat vánddardeaddjiid dárbbuide (govva 4, s. 45). Nuba dasa, guhte lea ohcaleamen luondduráfi ja jaskatvuoda, álbmotmeahcis gávdnojit valjis ráfálaš guovllut dál ja maiddái boahhteáiggis.

Leammi álbmotmeahci mihtilmasvuohta lea golli ja golleroggan. Golli rogget Leammis eanaš Miessejogas, ja Leammái luoiti Morganádjagis, Jeagelávžžis, Buškkujárbasašávžžis ja Ruitoávžžis. Ruvkebiret Leammis leat 26 ja gustojeaddji rogganbáikkít leat jahkásačat sullii 30.

Dávkileappot guovllu geavaheapmi sierra doaimmaid mielde gieđahallo plána eará loguin.

2.11 Ovddit dikšun- ja geavahanplána ollašuvvan

Leammi álbmotmeahci dikšumii áshuvvon sierraulbmilat ledje ovddit dikšun- ja geavahanplánas (ruŋgoplánas) čuovvovaččat (Meahciráđdehus 1988, s. 3–4, Leammi álbmotmeahci dikšuma sierraulbmilat):

- 1) Leammi álbmotmeahcci lea Suoma stuorámus geainnuhis meahcci dál ja boahhteáiggis.
- 2) Váldojuvvo vuhtii ahte suodjalanguovlu joatkašuvvá Norgga beallai Anárjoga álbmotmeahccin; danin fuolahuvvo das, ahte erenoamážit álbmotmeahci oarjjageahči bissu meahccás boaittoealeguovlun.
- 3) Eanaš oassi álbmotmeahcis guđdojuvvo duodalaš bálgáhis meahccin, gosa eai lágiduvvo ođđa vánddardanbálvalusat dálá ávdinstobuid lassin. Meahcevánddardeami vejolašvuodát goittot bisuhuvvojit.
- 4) Eanaš oassi bálvalusain ja oahpisteamis čohkkejuvvo Leammileagi lahkosiidda.
- 5) Anára girkosiidii vuodđuduvvo oahpistanguovddáš, gos sáhtá oahpásmuvvat Leammi álbmotmeahci lassin Davvi-Lappi earáge lundui ja luonddusuodjalanguovlluide ja meahcehálddahussii.
- 6) Leammi álbmotmeahci sajádat áidna álbmotmeahccin guovdu sámequovllu ja das boahhti mihtilmasvuodát váldojuvvojit čielgasit vuhtii álbmotmeahci dikšumis ja oahpistandoaimmas.
- 7) Dán álbmotmeahccái gullet mávssolaš oassin boazodoallu ja luonddudoalu muhtun eará árbevirolaš hámit. Erenoamážit giddejuvvo fuopmášupmi boazodoalu dorvvasteapmái.
- 8) Gollerogganbirrasat leat muhtun sajiin álbmotmeahci oaidnámušat, mat galget suodjaluvvot. Vejolašvuohta gieđain dáhpáhuvvi golledoidimii bisuhuvvo, muhto rogganmašiinnaid geavaheapmi gáržžiduvvo.

Dát ulbmilat leat ollašuvvan erenoamáš bures. Leammi álbmotmeahcci lea bisson meahccás guovlun ja meahcevánddardeaddjit gávdnet doppe dan luondduráfi ja jaskatvuoda, maid leat ohcaleamen (Ukkonen 2002, 2003). Lustageavaheami bálvalanrusttegat leat ovddiduvvon Leammileagi lahkosiin ja Sállvári guovllus. Álbmotmeahcci lea buorre muddui seilon bálgáhis meahccin, gosa eai leat huksejuvvon odđa ávdinstobut. Meahciráddehus lea goittot bajásdoallan ja fuolahan boares ávdinstobuid meahcevánddardanvejolašvuodaid dorvvastan dihte.

Njurggoluovttas doaibmagodii 1994:s Leammi luonddustohpu, mii oahpista guovllu gallestalliid geasi áigge. Anára girkosiidii gárvvásmuvai 1998:s Davvi-Sámi luondduguovddáš ja sámemusea Siida, mii doaibmá Leammi álbmotmeahci birrajagáš oahpistanguovddášin. Leammi álbmotmeahcci sámiiid ruovttuguovllu álbmotmeahccin galgá buktejuvvo bures ja lunddolaččat ovdan Siiddas, gos olbmot sáhttet oahpásmuvvat ovdeš ja dálá sámekultuvrii ja dasa, mo olmmoš lea vuogáiduvvan davvidilálašvuodaide. Meahciráddehus lea doaibman álbmotmeahcis muđuige sámekultuvrra dorvvastan dihte ee. nu, ahte lea háhkan stáhtii mearkkašahti sámi kulturárbe-čuožáhaga Gáppe-Jon báikki Leammi álbmotmeahccái laktinláhkai.

Dikšun- ja geavahanplána sáhtta dorvvastit boazodoalu vejolašvuodaid vuosttažettiin eahpenjuolggá nu, ahte váikkuha eará geavahanhámiide. Ásahusa (Ásahus stáhtaetnamiidda vuoddu- duvvon dihto álbmotmeahccin ja luonddumeahccin 932/1981, 2 §) mielde ”álbmotmeahcis lobálaš doaimmat leat, almmá ahte 1 §:a njuolggadusat daid hehttejit, – – 10) boazodoallu, dasa dárbbášlaš gámpáid, boazoáiddiid ja eará rusttegiid ráhkadeapmi, boazodollui dárbbášlaš muora váldin ja boazodollui guoskevaš gohtten, dolastallan ja mohtorfievrruiguin johtaleapmi”.

Eará árbevirolaš luonddudoallohámiid vejolašvuodát leat dorvvastuvvon ee. nu, ahte luondduealáhusbargiide ja lagasgilliid ássiide leat mieđihuvvon meahcejohtalussii viidáset vejolašvuodát go eará gieldalaččaide.

Golleroggan lea jagi 1988 ruņgoplána ulbmiliin áidna, man hárrái mudden ii dáhpáhuvvan plána ulbmiliid mielde. Mašiindnaroggama mudden lea šaddan dálášin vuoigatvuodagiedáhallamiiguin ja njuolggadusrievdadusaiguin (ásahus 583/1991).

2.12 Eanageavahanguorahallan

Geasiáigásaš meahcejohtalus guodđá mearkkaid eanavuđđui (gč. dárkileappot lohku 9 Meahcejohtalus ja eará johtaleapmi). Leammis johtalit geasi áigge meahcefievrruiguin viehka ollu Anára gieldda eará guovlluid ektui. Guovllus johtalit badjeolbmot, Meahciráddehusa bargit ja golleroggit. Odđa njealjejuvllatvuojuhagat leat šaddan veháziid dađistaga lasi. Váikkuhusaid sáhtta geahpedit sierra geavaheadjjoavkkuid ovttasbargguin nu, ahte geahpeduvvo geasiáigásaš meahcejohtalus nu ollu go vejolaš. Maiddái lobihis johtalus galgá beaktileappot gozihuvvot.

Gollerogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahusa ja Meahciráddehusa fuolahusdoaimmaid geahččalit vuosttažettiin dahkat muohttaga áigge mohtorgielkkáiguin vuogáiduvvan vuojuhagaid mielde. Mohtorgielkkáiguin johtaleapmi nohká dahje goittot geahppána mealgat, go álgá siivvuhisvuohta ovdal lottiid bessenáiggi ja bohccuid guotteha.

Vánddardeami ja luondduturisma váikkuhusat vuhttojit vuosttažettiin álbmotmeahci lustageavahanavádagain. Luonddu lustageavaheapmi loaktá veagal luonddu bivnnuhis guovlluin: bálgát govdot ja stobuid šilljobirrasat gollet. Eanaš oassi álbmotmeahcis lea goittot hui uhccán lustageavaheami anus, eaige doppe báljo vuhtto mearkkat olbmuid johtaleamis.

Geasiáigásaš meahcejohtalus galgá dárkkilit guorahallot álbmotmeahcis. Ođđa lobihis njealjejuvllatvuojáhagat leat šaddan golleguvlui measta jahkásaččat. Govva Irja Mikkonen.

Girdijohtalus guovllus lea nu uhccán, ahte dat ii báljo čuoze guovllu luonddudilálašvuhtii. Jos áigu seaivut álbmotmeahccái, de galgá leat Meahciráđdehusa lohpi.

Boazodoallu váikkuha bohccuid guohtuma bokte oppa álbmotmeahccái. Bohccuid guohtun čuočcá bodne-, giedde- ja miesttageardái ja muoradaga nuorravuodamuttuide. Boazodoaluin oažžu bargat miehtá álbmotmeahci, ja danin boazodoalu birasváikkuhusaid galgá sáhttit dohkkehit nu guhká go guohtun dáhpáhuvvá bastevaš ovdáneami prinsihpa mielde. Árbevirolaččat dálveguohtoneatnamiid gierdama leat atnán ovdamearkka dihte boazodoallolágas uhcimus gáibádussan alimus boazologu mearridettiin. Guohtoneatnamiid jahkodatvuogádaga beavttálmahttin váikkuha mealgat guohtoneatnamiid gierdamii ja dakko bokte birrasa dillái.

Luondduealáhusain **guolástus** ja **rievssatbivdu** váikkuhit guovllu guolle- ja fuoddonáliid valljuvuodagaskavuodaide. Guolástusa váikkuhusat vuhttojit vuosttažettiin johkačáziin, dasgo guovllus eai leat stuorra jávrrit.

Lustabivdolobit miedihuvvojit viehka uhccán, ja nuba **lustabivdu** ii báljo čuoze guovllu guollečáziide. Guollegilvimat leat áiggiid mielde rievadan muhtun muddui Leammi álbmotmeahci guoládagaid, muhto ođđa guollešlájat eai leat bohtán guvlui.

Meahcebivdu váikkuha fuoddonáliide. Leammi guovllus bivdet eanaš ealggaid ja muhtun muddui maiddáai eanalottiid. Dušše Anára ja Gihttela gieldalaččat ožžot bivdit álbmotmeahcis iežaset gieldda siste. Olgobáikegoddelaččaide eai miedit bivdolobiid álbmotmeahccái.

Álbmotmeahcis eai válđojuvvo **eanaávdnasat**, ja nuba dákkár doaibma ii čuoze álbmotmeahccái.

Golleroggama váikkuhusat vuhttojít Leammi golleguovllus johka- ja ájaguorain goahcevuovddiin gitta jalges duoddarii. Vuovdeguovlluin váikkuhusat eai leat dábálaččat nu stuorrát, muhto jalges duoddaris omd. Miessejoga ja Jeagelávžži gierragiin duovddalaš nuppástusat oidnojit guhkás.

Mašiidnaroggamis sáddá dábálaččat sirdit bajilduseatnama, ovdalگو sáhttá ohcagohtit golli. Mašiidnarogganguovlluide guoskevaš biraslobi (birassuodjalanásahus 169/2000, 1 §) lohpeavttuin gáibiduvvo ahte bajilduseana, mii válđojuvvo eret rogganguovlluin, galgá vurkejuvvot sierra, vai dan sáhttá dasto geavahit duovdaga gokčan- ja ovdeštanbargguin. Seammaláhkai galgá meannudit vejolaš goivvohagaid, mat goivojuvvojít ájarokki sirdin dihte, roggamis čoggon fiinna bajilduseatnamiin ja humusgerddiin. Rogganguovllut, mat jávkaduvvojít ollásit eret anus, galget dulbejuvvot birrasii heivvolažžan ja daid ala galgá lebbejuvvot bajilduseanageardi, vai šattut šaddagohtet johtilit. Maiddái ájaroggi galgá máhcahuvvot ovdeš sadjái.

Golleroggandoaibma čuoheá rogganguovlluid čáhcedollui ja ealániidda. Erenoamážit mašiidnarogganguovlluin nuppástusat vuhttojít čielgasit. Roggojuvvon guovlluin šattolašvuolta dábálaččat jávká measta ollásit. Mašiidnarogganguovlluin ájarokki hápmi maiddái sáhttá nuppástuvvat. Giedainroggan ii čuoze seamma garrasit ja váikkuhusat vuhttojít dábálaččat dušše ája- dahje goivvohatguoras. Šattolašvuoda máhccama ja šaddošlájaid nuppástusaid Leammi golleguovllus eai leat dárkileappot dutkan. Šattolašvuolta máhccá áiggi mielde, muhto áibbas ovdežin dat ii máhca. Orru goittot leamen nu, ahte goittot luktit ja suoinnit šaddagohtet fas viehka johtilit lavdnjeatnamiin.

Golleroggama váikkuhusaid čázadagaide leat dutkan Leammi álbmotmeahci golleguovllus 1980-logu rájes. Geassit 2008 dutke golleroggama váikkuhusaid čázadagaide Ravadasjogas ja Jeagelávžžis. Dutkamuša birra muitaluvvo dárkileappot logus 5.1.4.

Golleroggan čuoheá boazodollui dalle, go čiekŋalis rogganrokkít guđđojuvvojít merkekeahttá dahje dulbekeahttá. Bohccuid guohtun ja guođoheapmi váttásmuvvá. Lea dehálaš ahte golleroggit ja badjeolbmot leat ollu oktavuodas heajos váikkuhusaid geahpedan dihte nu ollu vejolaš.

Gámppát ja eará visttit Leammi álbmotmeahcis leat oktiibuot sullii 130. Eatnašat dáin leat golleroggiid gámppát, vuorkkát ja sávdnevisttit, mat leat oktiibuot čuođimađe. Boazogámppát álbmotmeahcis leat logemađe, seammá go maiddái lustageavaheami ávdin- ja láigostobut. Meahciráddehusas leat vihtta gozihanstobu ja rádjegozáhusas guokte gámppá. Manjimuš logi jagi áigge visttiid lohku gollerogganguovllus lea lassánan máŋggainlogiin. Huksema hálddašan dihte galget leat čielgaset njuolggadusat das, maiguin ákkuiguin ja maid álbmotmeahcis sáhttá hukset (gč. lohku 13.2).

Muorra válđojuvvo álbmotmeahcis muhtun muddui boaldin- ja ávnnasmuorran ja maiddái boazodoalu dárbbuide. **Muorrageavaheami** váikkuhusat guovllu luonddudilálašvuhtii vuhttojít báikkuid. Eanaš geavahuvvo beahci, muhto maiddái soagi leat váldán muhtun muddui boaldinmuorran.

Leammi álbmotmeahcis vejolaččat gávdnojeaddji **odđaðaddošlájat** eai leat čielggaduvvon dárkileappot (gč. lohku 2.8.1). Ng. odđaðslájat leat gieskat guvlui bohtán, eamišlájaid gula-keahtes šlájat, mat gávdnojit ain duokkot dáikko guovllus. Odđaðslájat jávketteg dábálaččat johtilit, go olbmodoaimmat nohket. Dákkár šlájaid gullet šaddadanšattut ja daid fárus bohtán hilskošattut. Odđaðslájaid lohkkajit maiddái hearvašattut. Odđaðslájat leat várra gártan vuosttažettiin boares ássanbáikkiide, muhto dán áigge dat čuvvot olbmo mielde maiddái gámpáid šiljuide ja vánddardanjohtolagaid guoraide ja gollerogganguovlluide. Dákkár šlájat levvet dábálaččat siepmanniiguin. Danin odđaðslájat eai várra leatge nu olus leavvan Leammi álbmotmeahccái. Muhtun odđaðslájat sáhttet čuohtit luonddudillái, dasgo dat vigget duvdit eret guovllu eamišlájaid ja levvet dávjá hui johtilit. Odđaðslájain mánggat eai ceavzze davviguovlluid goavis dilálaš-vuodain, iige álbmotmeahcis leat dárbbášan dássázii jávkadit ovttage vahátlaš šlájat.

2.13 Čoahkkáigeassu deháleamos suodjalan- ja geavahanárvvuin

Leammi álbmotmeahcci lea riikkadásis ja riikkaidgaskasaččat mearkkašahtti suodjalanguovlu. Álbmotmeahci beahcevuovddit ovddastit eurohpálaš suodjalanguovlofierpmádagas erenoamáš dehálažžan juogustuvvon boreála luondduvuvddiid. Álbmotmeahci vuovddit mearkkašitge ollu riikkadási ja riikkaidgaskasaš suodjalanguovlofierpmádagas daid viidodaga ja luonddudilálaš-vuoda dihte. Ovttas eará birastahtti suodjalan- ja meahceguovlluiguin Leammi álbmotmeahcci hábme sullii miljovna hektára viidosáš suodjalanguovloavádaga vuovdeordaguovlluin.

Leammi álbmotmeahcci lea mearkkašahtti eallinbiras šaddo- ja eallišlájaid. Viiddis álbmotmeahcci dorvvasta sierra šlájaid valjis vuogas eallinbirasiid ja álbmotmeahcci lea šlájaid ja luondotiippaid suodjaleamis dehálaš oassin viidáset eurohpálaš Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádagas.

Leammi álbmotmeahcci lea dehálaš boazodoalloguovlu vuosttažettiin Sállevári bálgosii, ja báikkálaš olbmuide dehálaš meahcebevivo-, guolástan- ja murjenguovlu. Eanaš oassi álbmotmeahcis gullá boaittobealeavádahkii, gosa eai rusttegiiguin stivre vánddardeaddjiid eaige eará doaimmaid muhto guovlu lea eanaš boazodoalu ja eará luondduealáhusaid anus.

Vánddardeaddji čalmmiiguin geahčadetii Leammi álbmotmeahcci lea meahccát guovlu go lágasmearriduvvon mánggat meahceguovllut Lappis dahje eanaš eará álbmotmeahcit Suomas.

DIKŠUN JA GEAVAHEAPMI

3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat

Meahciráđdehusa meroštallan luonddusuodjalanguovlluid dikšunprinsihpaid mielde álbmotmeahci deháleamos ulbmilin lea ”suodjalit álgoálgosaš jápma ja ealli luonddu sárgosiid, šlájaid ja ealánservodagaid, muhto suodjalit sáhtta maiddái olbmo doaimma geažil riegádan árbevirolaš birrasiid, ealánservodagaid, duovdagiid ja rusttegiid. Oppalaš suodjaleami prinsihpas sáhtta álbmotmeahcis spiehkastit boazodoalu ja báikkálaš olbmuid luondduealáhusaid buorrin, jos dat eai stuorábut dahje bissovaččat čuoze suodjalanulbmiliidda”. (Meahciráđdehus 2007)

3.1 Luonddusuodjaleapmái vuodđuduvvi vuolggasajit

Luonddusuodjalanlága (1096/1996, 19 § 1 mom.) mielde ”álbmotmeahci dikšuma ja geavaheami lágideami várás galgá dahkat dikšun- ja geavahanplána, mas meroštallojit doaimmat álbmotmeahci vuodđudanulbmiliid ollašuttin dihte”. Plána dahká dat eiseváldi dahje lágáduš, man hálddašanválddi vuollai álbmotmeahcci gullá. Leammi álbmotmeahci hálddaša ja dikšu Meahciráđdehus, ja guovllu dikšumis ja plánemis vástida Lappi luonddubálvalusat. Luonddusuodjalanlága mielde álbmotmeahciid dikšun- ja geavahanplánaid nanne birasministeriija. Nannejuvvon plána almmustuvvá Metsähallituksen luonnosuojelujulkaisuja -ráiddus.

Álbmotmeahcit leat lágasmearriduvvon luonddusuodjalanguovllut. Dát oaivvilda dan, ahte luonddusuodjalanulbmilat leat vuosttažettiin dikšun- ja geavahanulbmilat ja buot eará ulbmilat heivehuvvojit daid ásahan ráđdjehusaide láchkamearrádušaid olis. Leammi álbmotmeahci mihtilmasvuhtan Suoma eará álbmotmeahciid ektui lea dat, ahte doppe leat viiddis luonddudilálaš vuovddit, meahccás guovllut ja dat lea sámiid ruovttuguovllus. Dát bealit leat váldojuvvon vuhtii sihke jagi 1956 vuodđudanlága (Láhka dihto ođđa luonddusuodjalanguovlluid vuodđudeamis stáhtaetnamiidda 634/1956) árvalusa ákkastallamiin ja álbmotmeahci manjit viiddidemiin (Láhka stáhta oamastan dihto guovlluid čohkkemis álbmotmeahccin ja luonddumeahccin 674/1981). Álbmotmeahccái goskevaš mearrádušat leat ásahuvvon ásahusas (Ásahus stáhtaetnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmotmeahciin ja luonddumeahciin 932/1981).

Leammi álbmotmeahcci lea laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) ja loddedirektiivva (79/409/ETY) vuodul. Dán plána ulbmilin lea ná maiddái dorvvastit daid luondduárvvuid, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Leammi álbmotmeahcci lea laktojuvvon maiddái riikkaidgaskasaččat mávssolaš láktasajiid logahallamii dahjege ng. Ramsar-guovllun. Suoma Ramsar-guovllut leat välljejuvvon nu, ahte dat ovddastit nu bures go vejolaš Suoma sierralágan, čáhcelottiid dáfus mávssolaš láktasajiid. Buot Suoma Ramsar-guovllut gullet Natura 2000 -fierpmádahkii, ja guovlluid rájit čuvodit Naturarájiid. Ramsar-soahpamuša suodjalanulbmilat ollašuvvet Natura-guovlluid suodjalandoaimmaid bokte. Ná oktan guovddáš suodjalanulbmilin lea suodjalit Leammi álbmotmeahci máhggabealat ja valljugas čáhceloddenáliid.

3.1.1 Natura 2000 -fierpmádat

Natura 2000 -fierpmádaga vuodul geahččalit sealluhit luonddu mánggahápmásašvuoda Eurohpá uniovnna siste. Leammi álbmotmeahcci lea laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlo-fierpmádahkii (EU-kommišuvdna dohkkehii 22.12.2003) luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul Leammi álbmotmeahcci (FI 1300201) -nammasaš Natura-guovlun. Dán plána ulbmilin lea ná maiddá dorvvastit daid luondduárvvuid, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii gullevaš guovlluide galgá Eurohpá ovtastumi rádi luondodirektiivva (92/43/ETY) 6. artihkkala mielde dárbbu mielde dahkat vuogálaš geavahan-plána.

Luondodirektiivvas leat čielggaduvvon suodjaleapmái guoskevaš guovddáš doahpagat, ulbmilat ja prinsihpat. Luondodirektiivva ja loddodirektiivva čuvvosiin logahallojit sierra doaimmaid dahje sierra fuopmášumi gáibideaddji šlájat ja luondotiipat, maid Eurohpá uniovnna atná dehálažžan. Ulbmilin lea boahteáiggis doarvái bures suodjalit dáid šlájaid ja luondotiippaid. Dát oaivvilda dan, ahte šlájaid leavvanguovlu, náli ovdáneapmi ja eallinberrasa luonddudilli galget bissut stádisin dahje buorránit ja ahte luondotiippaid ráhkadus ja doaimmat seilot guhkesáiggeulbmiliin. Luondodirektiivva gáibida šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami lassin dan, ahte suodjalan-doaimmain váldojuvvojit vuhtii ekonomalaš, sosiálalaš ja čuvgehuslaš gáibádušat ja guvllosaš ja báikkálaš mihtilmasvuodat.

3.2 Eanageavahan- ja huksenláhka

Eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) 24. §:a mielde ”stáhta eiseválddit galget doaimmain-easet váldit vuhtii riikkadási guovlluideavahanulbmiliid ja bargat daid ollašuttima ovdii. Stáhta eiseválddit galget maiddá árvvoštallat doaimmaideaset váikkuhusaid riikkadási guovlluideavahanulbmiliid dáfus. Eanagotti plánemis ja luonddugeavaheami eará plánemis galgá fuolahit das, ahte riikkadási guovlluideavahanulbmilat váldojuvvojit áššáigullelaš vuogi mielde vuhtii.”

Stáhtarádi mearrádusa (30.11.2000) ulbmilin lea ee. ovddidit kultur- ja luondduárbbi, lustageavaheami ja luondduriggodagaid seailuma ja luonddu- ja kulturbirasin erenoamáš mearkkašahti guovloollisvuodaid seailuma. Guovlluideavaheami guovddáš ulbmilat luonddu ja luonddugeavaheami dáfus leat ee.:

- ealli ja jápma luonddu dáfus divrras ja rašis guovlluid mánggahápmásašvuoda seailuma ovddideapmi
- luondduriggodagaid bistevaš ávkinatnin nu, ahte dorvvastuvvojit luondduriggodagaid fidnenvjolašvuodat maiddá boahtevaš buolvvaide
- riikkadási kulturberrasa ja huksenárbbi seailun
- ekologalaččat dahje lustageavaheami dáfus mearkkašahti ja oktilaš luondduguovlluid ja geavaheami stivren nu, ahte dát guovloollisvuodat eai dárbbameahttumit bidgejuvvo
- luonddu lustageavaheami ja luonddu- ja kulturturisma ovddideapmi nu, ahte buoriduvvojit lotnolasgeavaheami vejolašvuodat.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluideavaheapmái ja guovlluideavaheami plánemii guoskevaš prinsihpalaš ulbmilat. Sierraulbmilat leat guovlluideavaheapmái ja guovlluideavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

Eanageavahan- ja huksenlága guovddáš ulbmilat sámekultuvrra seailuma dáfus leat govviduvvon logus 3.4 Sámekultuvrra dorvvasteapmi; 3.4.5 Eanageavahan- ja huksenláhka.

3.2.1 Lávaplánen

Riikkadási guovlluideavahanulbmilat leat vuodđun buot lávaplánemis. Meahciráđdehus lea eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) oaivvildan eiseváldin geatnegahtton váldit vuhtii guovllu dikšuma ja geavaheami plánemis dáid lávaid vuoigatvuođaváikkuhusaid.

Dat oassi Leammi álbmotmeahcis, mii lea Anára gieldda siste, lea váldojuvvon Davvi-Lappi eanagoddelávvi (Čuovus 10). Dat oassi álbmotmeahcis, mii lea Gihttela gieldda siste, lea váldojuvvon Duottar-Sámi guovlolávvi , mii lea nannejuvvon 23.11.1999.

Go dát lávat dahkkojuvvojedje, de Leammi álbmotmeahcci lei juo dálá viiddu. Nuba guovllus leat dušše suodjalannjuolggadusain suvvojuvvon dahje gáibiduvvon lávvavárremat ja -mearrádusat ja datge viehka uhccán. Duottar-Sámi guovloláva sadjái lea boahhtimin Duottar-Sámi eanagoddelávva. Láva leat dahkagohtán 2006:s.

Davvi-Lappi eanagoddelávva

Dat oassi Leammi álbmotmeahcis, mii lea Anára gieldda siste, lea váldojuvvon Davvi-Lappi eanagoddelávvi (Čuovus 10). Guovddázis dán lávas leat vuvddiid lotnolasgeavaheapmi, eana- ja baktevuođu ávdnasiid ávkinatnin, turisma, johtalusvuogádat ja industriija ja guovlluid geavaheami ja báikkálašservodaga ovddideami dáfus dehálaš eará guovllut ja ovddidanprinsihpat. Eanagoddeláva kárttas ja lávvamearrádusain leat nana vuoigatvuođaváikkuhusat. Dat leat rávan gielddaid lávaplánemii. Nuba eiseválddit galget váldit eanagoddeláva vuhtii ja geahččalit ovddidit dan ollašuvvama ja geahččat ahte dáiguin doaibmabijuiquin ii váttásmuhttojuvvo láva ollašuvvan (Lappi Lihttu 2007). Davvi-Lappi eanagoddelávva lea nannejuvvon stáhtarádis 27.11.2007 (Čuovus 10).

Eanagoddeláva **guovlogovvideami** mielde Leammi álbmotmeahcci lea luondotiippaid dáfus mánggabealat ja molsašuddi guovlu. Ovddidanprinsihppan lea seailuhit duovdda-, luonddu- ja kulturárvvuid. Álbmotmeahcis gávdnojit turisma geasuhusguovllut. Guovllus ovddiduvvojit oahpistuvvon vándardanbálvalusat ja ollašuhthojit alladássásaš rusttegat, mat heivejit luonddu- ja kulturárvvuide. Dasa lassin ovddidanprinsihppan lea dat, ahte vahágahtton duovdagat galget ovddeštuvvot.

Leammi álbmotmeahcis Leammileahki gullá Menešnjávri–Leammi turismaguvlui. Govvideamis daddjojuvvo ahte guovlu lea eanagottidásis mearkkašahti turismaguovlu, mii ovddiduvvo álbmotmeahccái, Leammái ja kulturárbái dorjejeaddji luondduturismačuozáhahkan.

Lávamearrádusain lea daddjojuvvon ahte eanageavaheami plánemis galget váldojuvvot vuhtii divrras luonddubirrasat, divrras duovddaguovllut ja huksejuvvon kulturbirrasat. Luonddu-suodjalanguovlluin boazodoalu ja eará luondduealáhusaid doaibma- ja ovddidanvejolašvuođat guovlluideavaheami ektui galget dorvvastuvvot.

Leammileahki ja oassi golleguovllus leat ráddjejuvvon turisma geasuhusguovlun, mas galgá ovddidit turisma ja lustageavaheami. Dát oaivvilda dan, ahte guovllus galgá ovddidit turisma-guovddážiid, dálonguovloturisma, bálvalusaid ja johtolagaid ovttasdoaibmi ollisvuohtan nu, ahte dat heivejit oktii guovllu váldeavahanulbmiiguin.

Oassi golleguovllus ja Lismmá gili birrasat leat merkejuvvon lávvii kulturbirrasa dahje duovdaga gáhttema dáfus dehálaš guovlun. Dáppe guovllu plánemis galgá dorvvastit mearkašahhti kulturhistorjjálaš ja duovddalaš árvvuid seailuma. Eanagoddelávvii leat merkejuvvon earret eará álbmotmeahccái manni johtolagat ja meroštallon turismma váldoguovllut álbmotmeahci váikkuhanbirrasis. (Čuovus 10)

Eanagoddelávva ollašuttjuvvo álbmotmeahcis vuodđudannjuolggadusaid, luonddusuodjalanlága ja dikšun- ja geavahanplána ravdaevttuiguin.

3.3 Meahciráđđehusláhka

Meahciráđđehusa doaimmat leat meroštallon Meahciráđđehuslágas (1378/2004) ja Meahciráđđehusásahusas (1380/2004). Meahciráđđehusláhka ásaha doaimma oppalaš servodatlaš geatnegasvuodaid (4 § ja 5 §), main dikšuma ja geavaheami plánema stivrejit čuovvovaš áššit:

- Boazodoallolágas ásahuvvon geatnegahttimat devdojuvvojit.
- Luondduriggodagaid bastevaš dikšumis ja geavaheamis Meahciráđđehus galgá erenoamážit váldit doarvái bures vuhtii biologalaš mánggahápmásašvuoda suodjaleami ja lasihit vuohkkasit vuvddiid ja eará luondduriggodagaid dikšuma, geavaheami ja suodjaleami ovttas ásahuvvon eará ulbmiliiguin. Meahciráđđehus galgá dasa lassin váldit vuhtii luonddu lustageavaheami ja barggolašvuoda ovddideami gáibádusaid.
- Meahciráđđehusa doaimmas váldojuvvojit vuhtii dutkama, oahpahusa, – – ja eanageavaheami dárbbut.

Meahciráđđehusa almmolaš hálddabusbargguin (1378/2004, 6 §) dikšuma ja geavaheami plánemii váikkuhit Leammi álbmotmeahcis:

- luonddusuodjalanlágas (1096/1996) ja dan vuodul vuodđuduvvon luonddusuodjalan- guovlluide guoskevaš lágain ásahuvvon luonddusuodjalandoaimmat ja luonddusuodjalan- guovlluid háhkan
- guolástanlágas (286/1982), boazodoallolágas (848/1990), meahccejohtaluslágas (670/1991), meahcástanlágas (615/1993), bázahusfuolahuslágas (1072/1993), boazodoalu ja luonddue- aláhusaid ruhtadanlágas (45/2000), gádjunlágas (468/2003) ja ortnetlágas (612/2003) ásahuvvon doaimmat
- luonddu- ja vánddardanbálvalusaid buvttadeapmi
- meahccegoziheapmi.

Sámekultuvrii guoskevaš geatnegahttimat leat govviduvvon čuovvovaš logus 3.4 Sámekultuvrra dorvvasteapmi.

3.4 Sámekultuvrra dorvvasteapmi

Sámiid gielalaš ja kultuvrralaš iešstivrejumi ollašuttá sámediggi (974/1995), man sámit válljejit válggaiguin njealje jahkái hávil. Sámediggi dikšu sámiid iežaset gillii ja kultuvrii ja sámiid sajádahkii álgoálbmogin guoskevaš áššiid. Meahciráđđehus lea bivdán sámedikkis árvvoštallama Leammi álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sámekultuvrii (Čuovus 1). Dákkár árvvoštallan bivdojuvvo buot suodjalan- ja meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánain, mat dahkkojuvvojit sámiid ruovttuguovllus.

Sámiid vuoigatvuodaid álgoálbmogin dorvvastit sihke riikkadási ja riikkaidgaskasaš soahpamušat ja njuolggadusat.

Boazodoallu, guolástus, meahcebevdu, smávva eanadoallu, duodji ja luonddudilálaš buktagiid čoaggin gullet sámiid árbevirolaš ealáhusaide. Daiguin barget maiddá lotnolassii, muhtumin maiddá ovttas ng. odđaaigásaš ealáhusaiguin dego turismmain ja eará bálvalanealáhusaiguin.

3.4.1 ON:a KP-soahpamuš

Sámekultuvrii gullevaš ealáhusaiguin bargama lea suddjemín sámiid hárrái ON:a riikkavuloš-vuoigatvuodáide ja politihkalaš vuoigatvuodáide guoskevaš olmmošvuoigatvuodasoahpamuša 27. artihkal, mii lea Suomas fámus lágadásis. Soahpamušas daddjojuvvon sámekultuvrra dorvvasteami eaktun lea ahte eiseválddit fuolahit mearrádusaineaset das, ahte eará geavahanhámit ja geavaheaddjit eai stuorábut čuoze kultuvrrain bargama vejolašvuodáide ja kultuvrrain bargama ekonomalaš gánnáheapmái. Dáin vuolggasajiin geahčadettiin erenoamážit guohtoneatnamiid viidodahkii, oktilašvuhtii ja kvalitehtii ja bohccuid guohtunráfái váikkuheaddji áššit váikkuhit njuolgga vejolašvuodáide bargat sámekultuvrrain.

3.4.2 Biodiversitehtasoahpamuš

Biologalaš mánggahápmásašvuhtii guoskevaš oppalašsoahpamuš (biodiversitehtasoahpamuš) bodii fápmui ásahe 78/1994 vuodul. Das daddjojuvvo earret eará ahte soahppioassebealit ”dovddastit árbevieruideaset mielde ealli álgo- ja báikkálašservošiid lagas ja árbevirolaš sorjavešvuoda biologalaš luondduriggodagain, ja dan ahte lea sávahahtti juogadit biologalaš mánggahápmásašvuoda suodjaleami ja dan osiid bastevaš geavaheapmái guoskevaš árbevirolaš dieđuin, ođastusas ja virolašvuodain fidnejuvvon ávkki vuoiggalaččat”.

3.4.3 Vuodđoláhka

Vuodđoláhka suddje sámiid álgoálbmogin. Vuodđolága (731/1999) 17. §:s daddjojuvvo ahte sámiin álgoálbmogin lea vuoigatvuodta bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Seamma lága 121. §:s nannejuvvo ahte ”sámiin lea sámiid ruovttuguovllus iežaset gillii ja kultuvrii guoskevaš ieštivrejupmi dan mielde go lágas mearriduvvo”.

3.4.4 Sámediggeláhka

Dat oassi Leammi álbmotmeahcis, mii lea Anára gieldda siste, gullá sámiid ruovttuguvlui (Sámediggeláhka 974/1995). Suoma vuodđolágas (121 §, 4 mom.) lea dorvvastuvvon sámiide álgoálbmogin sin gillii ja kultuvrii guoskevaš ieštivrejupmi sámiid ruovttuguovllus dan mielde go das lágas mearriduvvo. Kulturieštivrejumi ollašuhttá sámediggelága 9. §:s oaivvilduvvon sámediggi.

Sámediggeláhka (974/1995) geatnegahtá

eiseválddiid ráddádallat sámedikkiin buot guhkásváikkuheaddji ja mearkkašahhti doaimmain, mat sáhttet njuolgga ja sierra vuogi mielde váikkuhit sámiid sajádahkii álgoálbmogin ja mat gusket sámiid ruovttuguovllus – – stáhtaeatnama, suodjalanguovlluid ja meahceguovlluid dikšumii, geavaheapmái, láigoheapmái ja luohpadeapmái – –.

Ráddádallangeatnegahttima deavdin dihte áššáigullelaš eiseváldi galgá várret sámediggái dilálašvuoda šaddat gullojuvvot ja ráddádallat áššis.

Sáme kultuvrrain bargamii lohkkovit árbevirolaš ealáhusat dego boazodoallu, guolástus ja meahcebevdu.

3.4.5 Eanageavahan- ja huksenláhka

Sáme kultuvrra dorvvasteapmái guoskevaš njuolggadusat gávdnojit maiddá eanageavahan- ja huksenlágas (132/1999) ja guoskevaš láhkii vuodduvvi stáhtarádi prinsihppamearrádusas (30.11.2000), maid mielde sámiid ruovttuguovllus galgá dorvvastit guovlluid geavaheamis sáme kultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodaid ja heivehit daid oktii luonddu gierdannávcaiguin. Eanageavahan- ja huksenlága 22. §:a mielde ”ulbmilat sáhttet guoskat áššiide, main lea – – mearkkašahtti váikkuhus čearddalaš kultur- dahje luondduárbaí”.

Guovlluidegeavaheami guovddáš ulbmilat sáme kultuvrra seailuheami dáfus leat ee.:

- sámiid ruovttuguovllus sáme kultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodát galget dorvvastuvvot ja oktiiheivehuvvot luonddu gierdannávcaiguin
- guovllut galget seailut luonddu- ja kulturárvvuid dáfus mearkkašahtti ollisvuohtan nu, ahte ássanvejolašvuodát ja ealáhusdoaimma jođihanvejolašvuodát seilot
- guovlluid mihtilmasvuodát galget oidnojuvvot ja guovlluid geavahanvuogit galget oktiiheivehuvvot nu bures go vejolaš, vai eahpedábalaš luonddudilálašvuodát ja kulturárvvut dorvvastuvvot
- luonddudilálašvuodaide vuogáiduvvan iešlágálaš gille- ja kulturbirrasat galget seailuhuvvot čavddisin.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš prinsihpalaš doaibmalinnját. Sierraulbmilat leat guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

3.4.6 Meahciráddehusláhka

Meahciráddehusas lea erenoamáš servodatlaš geatnegasvuohta suodjalit sámiid kulturárbbi sámiid ruovttuguovllus (Meahciráddehusláhka 1378/2004). Lága 4. §:s daddjojuvvo ahte oppalaš servodatlaš geatnegahttimiid mielde Meahciráddehusa hálddašan luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodjaleapmi galget oktiiheivehuvvot sámediggelágas (974/1995) oaivvilduvvon sámiid ruovttuguovllus nu, ahte sámiid kultuvrrain bargama vejolašvuodát dorvvastuvvot.

Ráddehusa árvalusas (HE 154/2004) deattuhit sáme kultuvrra bajásdoallama ja ovddideami mearkkašumi ja Meahciráddehusa geatnegahttimiid sámiid ruovttuguovllus. Sámiid ruovttuguovllus Meahciráddehusa hálddašan luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodjaleapmi galggašedje heivehuvvot oktii nu, ahte sámiide álgoálbmogin vuodđolágas mearriduvvon vuoigatvuohta bajásdoallat ja ovddidit iežaset kultuvrra livččii vejolaš. Sáme kultuvrrii lohkkovit maiddá sámiid árbevirolaš ealáhusat, dego boazodoallu, meahcebevdu ja guolástus. Geatnegahttingáibádus lea deattuhuvvon nu, ahte dat lea bajiduvvon njuolgga láhkii ovddit ásahusa sajis.

3.4.7 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) ulbmilin lea ovddidit ja mángga-bealagahttit boazodoalu ja luondduealáhusaid ealáhusdoaimma, buoridit ealáhusaid ráhkadusa ja doaimbavejolašvuodaid, ovddidit ođasmuvvi luondduriggodagaid bistevaš geavaheami, ovddidit boazodoallo- ja luondduealáhusguovllu ja doarjut biedggoássanguovlluid ja báikkálašservodagaid boazodoallo- ja luondduealáhusguovllus.

Lágas daddjojuvvon doaimbabijuin galgá giddet erenoamáš fuopmášumi sámiid vejolašvuodaide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmaí gullevaš ealáhusaid sámiid ruovttuguovllus.

3.4.8 Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma

Sámediggi dohkkehii 1998:s Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma, man dat válmmaštalai ovttasráđiid birasministeriijain. Prográmma beivejuvui 2006:s. Prográmma mávssoleamos ulbmil lea sámeaguovllu luondduriggodagaid geavaheapmi ekologalaččat, ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat bistevaš vuogi mielde, vai sámit sáhttet bargat iežaset árbevirolaš ealáhusaiguin. Sámiid bistevaš ovdáneami prográmmas ovdanbukton doaimmaiguin lea jurdda dorvvastit sámiid sajádaga eanageavaheamis ja árbevirolaš ja ođđa ealáhusaiguin bargamis sámi vuolggasajiid vuodul ja ovddidit sámiid árbevirolaš dieđuid sajádaga ja sámiid sosiálalaš buorredili. Prográmma lea válđojuvvon vuhtii 2006:s dohkkehuvvon riikkadási bistevaš ovdáneami strategiijas.

3.4.9 Ovtadássásašvuodáláhka

Ovtadássásašvuodáláhka (21/2004) heivehuvvo sihke almmolaš ja priváhtadoaimmas ee. dalle, go jearaldat lea iehčanas ámmáhiin dahje ealáhusain barganvejolašvuodain dahje ealáhusa doarjumis. Ovtadássásašvuodálága mielde geange ii oaččo vealahit agi, etnikkalaš dahje čearddalaš boahtimuša, riikkavulošvuoda, giela, oskku, eallinoainnu, oaivila, dearvasvuodadili, lámisvuoda, sohkaabealleorientašuvnna dahje olbmui guoskevaš eará siva vuodul. Ovtadássásašvuodálága riikkabeaigiedahallamis bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi celkkii smiehttamušastis (TyVM 7/2003 vp – HE 44/2003 vp) eiseválddiid geatnegasvuodas ovddidit ovtadássásašvuoda ná: ”Erenoamáš fuopmášumi galgá giddet sámiid vuoigatvuodaide álgoálbmogin ja sáme kultuvrra deháleamos ávnnaslaš vuodu dahjege boazodoalu dorvvasteapmaí. Eiseválddit galget čielga plánaid mielde ovddidit sámiid vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja háhkat das áigáiboaduset.”

3.4.10 Ovtadássásašvuodaplána

Meahciráđdehusa ovtadássásašvuodaplánas 3.5.2006 (1821/01/2004) leat válđojuvvon vuhtii bargoministeriija ávžžuhusat (9.9.2004) ovtadássásašvuodaplánaid dahkamis ja dan sierra-gažaldagat sámiid ruovttuguovllus. Plánas válđojuvvo vuhtii bargoveaga sierramáhtuid ovddideapmi ja plánas buktujuvvo ovdan ahte ovttalágan meannudeapmi ii álo sihkkaraste ovtadássásašvuoda. Buot buohkanassii Meahciráđdehusa ulbmilin lea ollašuhttit sámiid positiivvalaš sierragiedahallama dálá láhkamearrádusaid olis nu, ahte válđojuvvo vuhtii Meahciráđdehuslágas daddjojuvvon geatnegahttin dorvvastit sámiide vejolašvuoda bargat iežaset kultuvrrain.

Plána strategiija láchčá vuodu luondduealáhusaid vuhtiiváldimii: ”Meahciráđđehus ádde luondduealáhusaid ja daid ja sáme kultuvrra oktavuodaid ja dorvvasta daid oppalaš ja doaimmaguovdasaš njuolggadusaide vuodđuduvvi meannudemiiguin.” Sámiid sierra positiivvalaš vuhtiiváldin luondduealáhusain lea vuodđolága ja ON:a ”KP-soahpamuša” 12. artihkkala mielde váldojuvvon vuhtii nu, ahte bohccuid guohtunráfái, johtolagaide ja guohtoneatnamiidda guoskevaš doaimmat ja daid vahátlaš váikkuhusaid dássi sáme kultuvrii árvoštallojuvvo sierra. Dáid dási dorvvastan dihte galgá árvoštallat dálá dili ja ovddidandárbbuid. Ráđđádallangeatnegasvuodát leat ovdanbukton eará njuolggadusain.

3.4.11 Sámi giellaláhka

Sámi giellalága (1086/2003) ulbmilin fas lea dorvvastit vuodđolágas ásašuvvon sámiid vuogatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Ulbmilin lea ahte sámiid vuogatvuotta vuogigalaš riektegeavvamii ja buori hálddahussii sihkkarastojuvvo gielas fuolakeahhtá ja dasa lassin sámiid gielalaš vuogatvuodát ollašuohttojit almmá, ahte daidda dárbbáša sierra doarjalit.

3.5 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat boahhteáiggis

Álbmotmeahci deháleamos ulbmil lea suodjalit. Oppalaš suodjaleami prinsihpas sáhtta álbmotmeahcis spiehkastit boazodoalu ja báikkálaš ássiid luondduealáhusaid buorin, jos dat eai dagat stuorát dahje bissovaš vahágiid luonddusuođjalanulbmiliidda. Suodjaleami olis álbmotmeahci ulbmilin lea maiddái bálvalit birasbajásgeassima, oahpahusa ja luonddu oppalaš dovdamá. Álbmotmeahcci bálvala luonddudiedalaš dutkama ja birrasa dili čuovvuma dárbbuid. Dasa lassin álbmotmeahcci doaibmá astoáiggeanus oppalaš, buohkaide rabas oaidnámuššan ja nu ahte láchčá vejolašvuodaid luonddus vánddardeapmái ja luondduvásáhusaid muosáheapmái. Dikšuma ulbmilin lea dat, ahte álbmotmeahcci galgá deavdit nu bures go vejolaš ovdalis máinnašuvvon buot ulbmiliid. Galgá goittot vuoruhit suodjalanulbmila, ja eará doaimmat galget vuogáiduvvat nu, ahte suodjalanulbmil ii šatta vára vuollai. (Meahciráđđehus 2007)

Leammi álbmotmeahcci bissu boahhteáiggisge Suoma stuorámuš geainnuhis meahccin. Suodjalan-guovllu joatkašuvvan Norgga beallai Anárjoga álbmotmeahccái váldojuvvo vuhtii; danin fuolahuvvo erenoamážit das ahte álbmotmeahcci oarjjageahči bissu meahccás boaittoealeguovlun.

Váldooassi álbmotmeahcis guđđojuvvo duodalaš bálgáhis meahccin, gosa eai lágiduvvo ođđa vánddardanbálvalusat dálá ávdinstobuid lassin. Meahcevánddardeami vejolašvuodát ja dálá ávdinstohpofierpmádat goittot bisuhuvvojit. Bálvalan- ja oahpistanrusttegiin eatnašat čohkkejuvvojit Leammileagi lahkosiidda.

Álbmotmeahcci addá vejolašvuoda iešrádálaš vánddardeapmái ja luondduinbudaldeapmái. Dikšuma ja geavaheami ulbmilin lea láchčit dakkár dili, mas lea vejolaš bistevas lustageavaheapmi ja smávva luondduturismadoaibma almmá ahte dat čuhcet suodjalanárvvuide ja guovllu sáme kultuvrii.

Dorvvastuvvojit báikkálaš olbmuid vuoigatvuodat ee. nu, ahte addojuvvojit lagasgiliid ássiide viidásat vuoigatvuodat álbmotmeahci luonddugeavaheapmái. Ná dorjojuvvo maiddái lagasgiliid turismafitnodagaid doaibma. Dorvvastuvvo sámiide vuoigatvuohta bargat iežaset kultuvrrain. Leammi álbmotmeahci sajádat viiddis álbmotmeahccin guovdu sámiid ruovttuguovllu ja das boahtti mihtilmasvuodat váldojuvvojit álbmotmeahci dikšumis ja oahpistandoaimmas erenoamážit vuhtii.

Álbmotmeahccái gullet mávssolaš oassin boazodoallu ja muhtun eará árbevirolaš luonddu-doallohámit. Boazodoaluin oazžu bargat álbmotmeahcis boazodoallolága (848/1990) mielde. Álbmotmeahcis dollet bohccuideaset Sállevári, Muotkeduoddara ja Goikečoalmmi bálgosat. Meahciráđdehus doaibmá bálgosiiguin ovttasráđiid nu, ahte eará eanageavahanhámit ja boazodoallu eai šatta ruossalassii gaskaneaset.

Kulturárbi ja árbevierroduovdagat suodjaluvvojit ja beavttálmahttojit boahtteáiggisge. Muhtun golledoidinčuozáhagat (gč. lohku 5.2 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun) leat álbmotmeahci oaidnámušat ja galget suodjaluvvot.

Álbmotmeahcci galgá bálvalit birasbajásgeassima, oahpahusa ja dutkama dárbbuid. Álbmotmeahcci sáhtta doaibmat báikin ja vejolašvuohtan iešráđálaš ja stivrejuvvon luonddudárkomii. Dasa lassin dat bálvala luonddudiedálaš dutkama ja birrasa dili čuovvuma (Meahciráđdehus 2004). Luondduguovddáš Siida Anáris doaibmá Leammi álbmotmeahci oahpistandoaimma guovddázin ovttas Leammi luonddustobuin, mii lea geasi áigge rabas.

4 Avádatjuohku

4.1 Avádatjuogu ákkat Leammi álbmotmeahcis

Avádatjuogu ulbmilin lea stivret álbmotmeahci dálá ja boahttevaš geavaheami nu, ahte álbmotmeahci suodjaleapmái ásahuvvon ulbmilat ollašuvvet. Avádatjuogu bokte stivrejuvvojit Meahciráđđehusa eanageavahančovdosat, lustageavaheapmi ja luondduturisma ja daidda guoskevaš johtolagat, rusttegat, lohpepolitihkka ja dohkálaš doaimmat dálá láhkamearrádusaid olis.

Leammi álbmotmeahci mihtilmasvuotán Suoma eará álbmotmeahciid ektui lea dat, ahte doppe leat viiddis luonddudilálaš vuovddit ja ahte dat lea meahccás guovlu sámiid ruovttuguovllus. Vaikko guovllu avádatjuohku lea oaivvilduvvon nu bissovaš čoavddusin go vejolaš ja ovddit dikšun- ja geavahanplána (Meahciráđđehus 1988) lea bures dorvvastan álbmotmeahci mihtilmasvuodaid seailuma, de boares johtalanmearrádusaide guoskevaš avádatjuoguide dahkkojuvvojit dán plánas dárbbášlaš nuppástusat. Návgošjeakki ráddjenavádat rievdaduvvo boaittoealeavádashkan. Návgošjeaggi ii erenoamážit spiehkas Leammi mánggain eará stuorra jekkiin, iige geavaheapmi leat dasa čuohcimin. Lustageavahanavádagat (ovddeš vuodđooasit) Bárasgállá guovllus Anára–Gihtela-geaidnuguoras ja Lismmágeainnu guoras ja ovttaskas meahcestobuid birrasiin rievdaduvvojit boaittoealeavádashkan. Dáidda guovlluide ii stivrejuvvo lustageavaheapmi ođđa johtolagaiguin dahje rusttegiiguin.

Dálá plánerávvagiid (Meahciráđđehus 2007) mielde boahtteáiggis ovttá avádatjuogu vuodul muddejuvvo oppa guovllu geavaheapmi ja dikšun. Ná báhcá eret anus ovddeš juohku boaittoeale- ja oaidnámušoassái ja maiddái juohku dikšuma oasseguovlluide. Maiddái osiid namat leat rievdan (tabealla 2) ja lasi lea boahtán okta avádat, kulturavádat, mainna geahččalit seailuhit árbevirolaš geavaheapmái vuodđuduvvi luondotiippaid ja huksejuvvon birrasa dahje máhcahit árbevierrobiothopaid dahje árbevierroduovdagiid ja dáidda vuodđuduvvi luondotiippaid. Maiddái divrras visttit oktan birrasiiguin gullet kulturavádashkii.

Tabealla 2. Boares rungoplána johtalanmearrádusaid dáfus earálágan oasseguovlluid namat ja Meahciráđđehusa ođđa plánerávvaga mieldásaš avádatnamat.

Ovddeš namma	Ođđa namma
vuodđooassi	lustageavahanavádat
meahcceoassi	boaittoealeavádat
ráddjenoassi	ráddjenavádat
–	kulturavádat

Álbmotmeahci vuodđudanulbmila mielde eanaš oassi álbmotmeahcis gullá boahtteáiggisge boaittoealeavádashkii (ovddeš meahcceoassi). Ná dorvvastuvvojit álbmotmeahci meahccáivuotta sihke sáme kultuvrra ja luondduealáhusaide dárbbut. Lustageavahanavádagain (ovddeš vuodđooasit) fas dorvvastuvvojit sihke iešrádálaš ja stivrejuvvon luondduturisma vejolašvuodát ja stivrejuvvo álbmotmeahci lustageavaheapmi nu, ahte dat ii stuorábut čuoze boazodollui ja eará geavaheapmái. Avádatjuogus fuolakehtá boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin bargan lea dorvvastuvvon miehtá álbmotmeahci. Avádagat eai maiddái gáržžit báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuogitvuodaid dego meahcebevdu ja guolástusa.

Luonddusuodjalanlága (1096/1996, 18 § 2 mom.) mielde

álbmotmeahcis – – sáhtta – – mearrádusain, mii váldojuvvo ortnetnjuolggadussii, gielidit dahje gáržžidit johtaleami, gohttema, gáddáimannama ja fatnasa, dámppa dahje eará fievrru doallama. Johtalan- ja gáddáimannangielldu dahje -ráddjehusa eaktun lea dat, ahte guovllu ealliid dahje šattolašvuoda seailun dakkára gáibida. Ortnetnjuolggadus galgá vuodđuduvvat nannejuvvon dikšun- ja geavahanplánii.

4.2 Avádatjuohku

Leammi álbmotmeahcci juhkkujuvvo njealljin avádahkan, mat stivrejit guovllu geavaheami, rusttegiid báikki válljema, lohpepolitihka sihke johtaleami ja gohttema (govva 4). Báikkálaš olbmuid várás leat moanat spiehkastagat.

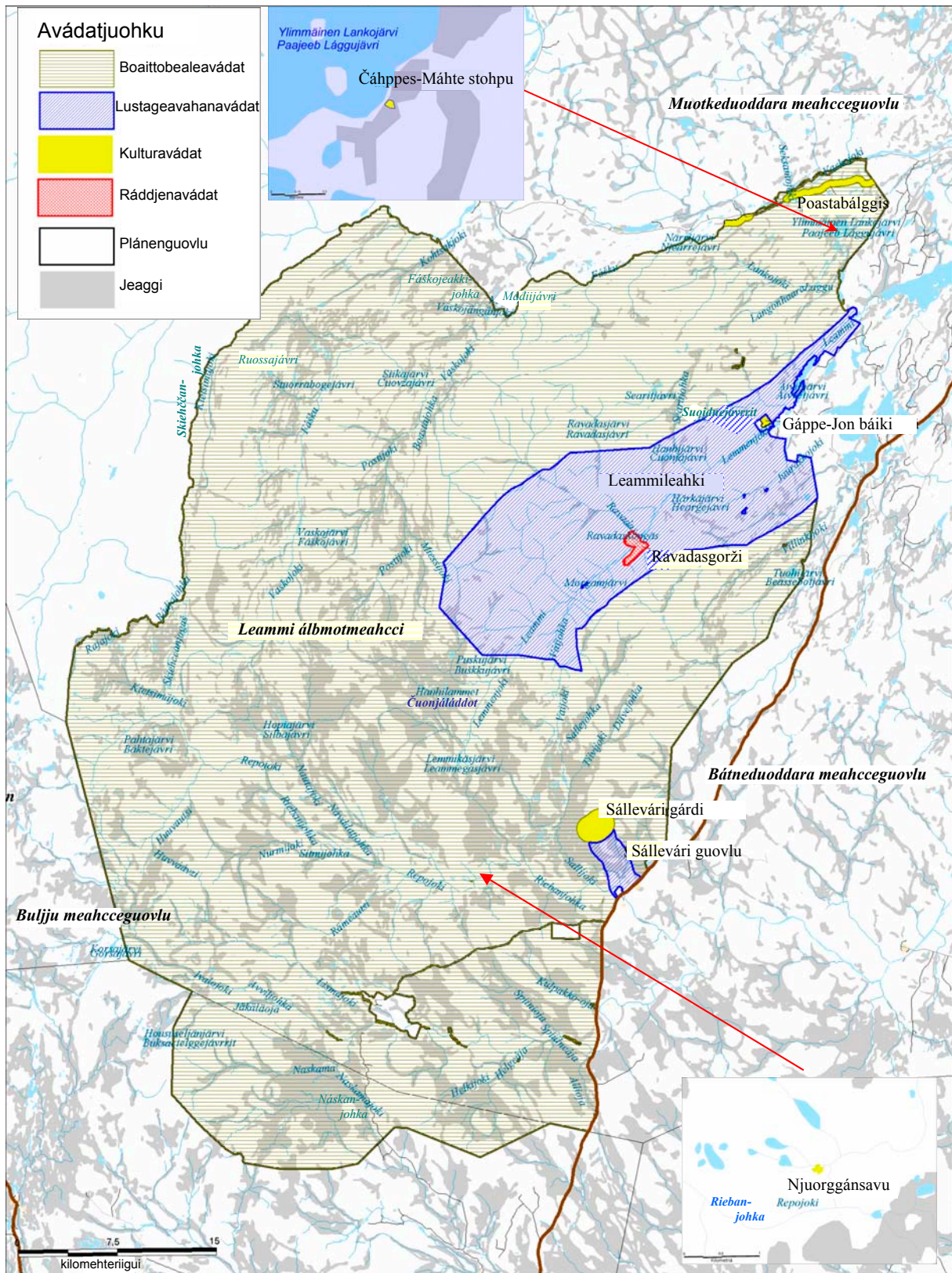
4.2.1 Lustageavahanavádat

Lustageavahanavádagain (30 592 ha, 11 % álbmotmeahci viidodagas) iešrádálaš johtaleapmi lea lobálaš, muhto eatnamiid gollan stivrejuvvo bálggesfierpmádagain. Lustageavahanavádagaide gullet **Leammileahki** (johkaroggi ja dan birastahtti duoddarat ja golleguovlu) ja **Sállevári guovlu** (merkejuvvon bálggis 1 kilomehtera govdodahkii ja ávdinstobut). Lustageavahanavádagas leat Sállevári, Gollehámmana ja Ravadasjávrru ávdinstobut ja Morganádjaga Kultala ávdin-láigostohpu ja Heargeguoikka láigostohpu (govva 4, tabeallat 3 ja 4). Lustageavahanavádagas oažžu gohttet gos ieš háliida, earret Leammirokki, gos oažžu gohttet dušše gohttema várás oaivvilduvvon orustansajiin. Lustageavahanavádagain oažžu dolastallat dušše dolastallama várás oaivvilduvvon báikkiin.

Ovdal lustageavahanavádagaide (vuodđoasit) gullan Riebanjoga–Lismmá ja Gihttela–Anára geainnuid guorat, Bárasgállá ja Fáškku guovllut rievdaduvvojit boaittoealeavádahkan. Vánddar-deaddjiide ja turisttaide oaivvilduvvon bálvalan- ja oahpistanrusttegat čohkkejuvvojit lustageavahanavádagaide.

Tabealla 3. Leammi álbmotmeahci avádatjuohku ja avádagaid viidodat hektáraiguin.

Guovllu namma	Viidodat ha	Viidodat oktiibuot ha
Boaittoealeavádat		253 925
- Eanaš oassi Leammi álbmotmeahcis		
Lustageavahanavádat		30 592
- Leammileahki	29 712	
- Sállevári guovlu	880	
Kulturavádat		1 059
- Gáppe-Jon báiki	46	
- Sállevári gárdi	545	
- Čáhppes-Máhte báiki	0,2	
- Njuorggánsavvona báiki	1	
- Áŋnelii manni poastabálggis rusttegiiguin	467	
Ráddjenavádat		214
- Ravadasgorži	214	
Oktiibuot		285 790

Govva 4. Leammie álbmotmeahci avádatjuohku. Materiála: © Meahciráđdehus 2007. © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Tabella 4. Plánas ovdanbukton avádatjuogu mielde lobálaš ja gildojuvvon rusttegat ja doaimmat.

Rusttet/Doaibma	Boaittobealeavádat	Lustageavahanavádat ja kulturavádat
Ođđa ávdinstobut/várrenstobut	li	Juo
Ođđa láigostobut	li	Juo
Meahciráđđehusa fuolahussii dárbbášlaš rusttegat	Eai ođđa vistit	Juo
Boazosafárajoholagat ja gaskaboddosaš doarjjabáikkít	Juo	Juo
Fuolahuvvon čuoiganvánderdeapmi ja askaboddosaš doarjjabáikkít	Juo	Juo
Luondduturismafitnodagaide oaivvilduvvon várrenčuozáhagat (omd. barta dahje goahterusttet)	li	Juo
Juohkeolbmovuogiatvuodaid badjelmanni gohttemii mieđihuvvon gohttenlobit Immolašávkkálaš servošiidda, dego speidáriidda, searvegoddái dahje leairaskuvllaide	Juo, guđege dáhpáhusa hárrái sierra	Juo, guđege dáhpáhusa hárrái sierra
Boazodoalu doarjjabáikkít ja rusttegat	Juo	Juo
Luondduealáhusaid eará doarjjabáikkít, meahcástan- ja guolástandoarjjabáikkít	li	li
Vánddardanrusttegat ođđa báikkiide (ee. gohtten- ja dolastallanbáikkít ja daidda gullevaš dárbašat, oahpistanrusttegat)	li, dušše dálá vánddardanrusttegiid oktavuhtii	Juo
Merkejuvvon bálgát	li	Juo
Geasiáigásaš meahccejohtalusvuođahagat rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahussii	Juo	Juo
Meahciráđđehusa riikkadási mohtorgielkávuojáhagat/joholagat	li	li
Mohtorgielkásafáralobit prográmmabálvalus- fitnodagaide	li	li
Mohtorgielkállobit	li (spiehkastagat gč. lohku 9.2)	li (spiehkastagat gč. lohku 9.2)
Beanavuodjinjoholagat	li	li
Beanavuodjin	li	li
Čáhceskohteriin vuodjin	li	li
Riiden	li	Dálá joholagaid mielde gal oážžu.
Sihkkelastin	li	Dálá joholagaid mielde gal oážžu.
Rovit ja šalddit	li	Dárbbu mielde
Meahcebidvu	Juo, meahcástanlága mielde báikegoddelaččat ožžot bivdit. Lobiid eai vuovdde olgobeale- olbmuide.	Juo, meahcástanlága mielde báikegoddelaččat ožžot bivdit. Lobiid eai vuovdde olgobeale- olbmuide.
Guolástus	Juo	Juo
Čoaggin	Juo	Juo
Gaskaboddosaš gohtten (guhkimustá 3 jnd)	Juo	Juo. Leammi siste dušše dasa oaivvilduvvon sajiin.
Dolastallan	Juo. Oážžu boaldit ovssiid, rissiid ja guddožiid. li goittot vuollel kilomehterbeali duohken huksejuvvon dolastallanbáikkis.	Oážžu dolastallat dušše dolastallama várás oaivvilduvvon báikkiin.

4.2.2 Boaittoealeavádat

Boaittoealeavádagas (253 925 ha, 88 % álbmotmeahci viidodagas) iešrádáláš johtaleapmi lea lobálaš. Oažžu gohttet, gos ieš háliida. Boaittoealeavádagas Meahciráđdehus diktá dolastallat maiddá eará sajis go huksejuvvon dolastallanbáikkiin, go geavaha dolastaladettiin ovssiid, rissiid ja guddožiid, ii goittot vuolled kilomehterbeali duohken huksejuvvon dolastallanbáikkis. Mátke-
vuoššana geavaheami ávžžuhit. Boaittoealeavádagas leat Bárasgállá, Poastajoga, Fáškoluobbala ja Oahujoga ávdinstobut ja Fáškku ávdin-láigostohpu. Dát ovttaskas stobut leat meahccás guovlluin, eaige daidda mana merkejuvvon bálgát. Daid oktavuhtii sáhtta hukset dolastallan-
báikkiid dahje eará smávva bálvalanrusttegiid vánddardeami dárbbuide. Boaittoealeavádahkii eai dálá visttiid lassin biddjojuvvo ođđa visttit, eai geannut eaige merkejuvvon bálgát. Meahci-
ráđdehus sáhtta merket meahccás čuoiganvándardanjohtolagaid maiddá boaittoealeavádahkii. Boazodoalus dahje rádjegoziheamis vealtameahttun stobuid, áittiid ja sullasaš rusttegiid sáhtta hukset (govva 4, tabeallat 3 ja 4). Boaittoealeavádat lea vuosttažettiin várrejuvvon sáme-
kultuvrrain ja luondduealáhusaiguin bargama várás. Boaittoealeavádagas dorvvastuvvojit guohtoneatnamiid viiddisvuohta, oktalašvuohta, kvalitehta ja bohccuid guohtunráfi.

4.2.3 Ráddjenavádat

Ráddjenavádat (214 ha, vuolled 1 % álbmotmeahci viidodagas) lea dušše okta. Ravdadasgoržži ráddjenavádagas (s. 3 km²) oažžu johtalit dušše merkejuvvon bálgáid mielde, amas luondu gollat. Ealliid dahje šattolašvuođa suodjalan dihte Meahciráđdehus sáhtta dárbbu mielde vuodđudit mearrádusainis earáge ráddjenavádagaid (Luonddusuodjalanláhka 1096/1996, 18 § 2 mom.). Ráddjenosiid várás addojuvvon johtalanmearrádusat eai guoskka báikkálaš luondduealáhusbargái dahje olbmui, guhte lea boazobargguin (govva 4, tabeallat 3 ja 4). Dán avádagas ii oaččo gohttet iige dolastallat.

4.2.4 Kulturavádat

Kulturavádagaide (1058,2 ha, vuolled 0,5 % álbmotmeahci viidodagas) álbmotmeahcis gullet **Sállevári gárdi** oktan visttiiguin, rusttegiiguin ja viste- ja gárdebázahusaiguin, **Čáhppes-Máhte báiki** (Čáhppes-Máhte stohpu doaibmá ávdinstohpun) ja **Áŋgelii manni poastabálggis** oktan rusttegiiguin, **Gáppe-Jon báiki** ja **Njuorggánsavvona báiki**. Kulturavádahkan ráddjejuvvon čuožáhagat oktan birrasiiguin galget jámma dikšojuvvot, vai seilot.

Kulturavádagain oažžu johtalit, gohttet ja dolastallat seamma njuolggadusaid mielde go álbmotmeahci lustageavahanavádagas.

5 Luonddu- ja kulturárvvut

5.1 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun

5.1.1 Dálá dilli

Meahciráddehusa meroštallan luonddusuodjalanguovlluid dikšunprinsihpaid (Meahciráddehus 2007) mielde álbmotmeahci váldoulbmilin lea luonddusuodjaleapmi.

Leammi álbmotmeahcci lea riikkadásis ja riikkaidgaskasaččat mearkkašahti ja meahcceluonddu mánggabealat suodjalanguovlu Davvi-Lappis. Dat lea dán áigge 285 790 hektára viiddu ja seammás Suoma stuorámus álbmotmeahcci ja Oarje-Eurohpá okta viidáseamos geainnuhis mehciin. Guovlu lea bajildushámiid ja luondotiippaid dáfus mánggabealat ja molsašuddi guovlu, gos gávdnojit goahcevuovddit, duoddarat, johkaleagit ja jeakkit. Marastat ja Viibosduoddarat álbmotmeahci nuortadáveahčen leat viidáseamos duottarguovlu ja doppe leat seammás stuorámus allodatearut. Álbmotmeahci guovddášosiin ja lulágeahčen leat viiddis, measta duolba jeaggeguovllut (Čuovus 11).

Leammis leat ollu viiddis jeaggeguovllut, main gávdnojit mihtilmas jeaggelottit. Okta buot mávssoleamos jeaggeguovlluin lea Náskanvuopmi. Govva Matti Mela.

Leammileagi beahcevuovddit gullet boreála luondduvuvddiide, mat leat juogustuvvon hui dehálažžan eurohpálaš suodjalanguovlofierpmádagas. Álbmotmeahci vuovddit leat mearkkašahti oassi riikkadási ja riikkaidgaskasaš suodjalanguovlofierpmádagas erenoamážit daid viidodaga ja luonddudilálašvuoda dihte. Ovttas eará birastahti luonddusuodjalan- ja meahcceguovlluiguin dat

hábmiejit sullii miljovvna hektára viidosaš ja sullii 250 kilomehtera govdomosaš suodjalanguovlovádaga vuovdeordaguovlluin. (Norokorpi & Kajala 2004)

Álbmotmeahcci lea oassi viidáset suodjalanguovloollisvuodas Vuovde- ja Duottar-Lappi vuovdešattolašvuodaavádagain ja áhpe- ja balsajekkiid molsašuvvanavádagas (Keränen ym. 2004).

Leammi álbmotmeahcis gávdnojit čieža riikkadásis áitatvuloš, gávccii riikkadásis dárkonvuloš ja vihtta guovlludásis áitatvuloš bohcešaddošlájá. Hárvenaš šattuid gávdnonsajit leat viiddis álbmotmeahcis johkaguorain, šattolaš niittuin, bávttiid alde ja bibmos jekkiin (Keränen 2004). Leammi álbmotmeahcci lea lulli- ja nuortašlájaid mearkkašahtti deaivvadanbáiki, ja álbmotmeahcci lea maiddáid dáid šlájaid leavvanjohtolat. Viiddis álbmotmeahcci dorvvasta dáidda šlájaid valjis heivvolaš eallinbirrasiid. Álbmotmeahcci viiddis luonddudilálaš goahcevuovddit fáallet eallinsaji maiddáid mieska muoraid háddjejeaddjiide, ee. čánáide. Álbmotmeahcci mearkkaša ollu šlájaid ja luondotiippaid suodjaleamis sihke riikkadásis ja oassin viidáset eurohpálaš Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádagas.

Leammi álbmotmeahcci lea mearkkašahtti eallinbiras stuorranávddiide. Álbmotmeahcis leat viehka stádis ja valljugas guovža- ja goaskinnálit. Geatkki sáhtta deaivat ja dat besse álbmotmeahcis jeavddalaččat, muhto dat eai leat gal olus. Albbas ja gumpe fas fitnet duollet dálle álbmotmeahcis.

Leammi álbmotmeahcci mearkkaša maiddáid luonddusuodjaleami dáfus dan mánggabealat ja mihtilmas lottádaga dihte, ja guovlu lea laktojuvvon dan lottádaga dihte mánggaide riikkaidgaskasaš lottádatsuodjalanprográmmaide. Álbmotmeahcci gullá Natura 2000 -guvlui sihke luondo- ja loddodirektiivva vuodul ja dat lea laktojuvvon riikkaigaskasaš láktasadjeguovlluide (Ramsar-guovllut).

Leammi álbmotmeahcis golleroggan ja vánddardeami ja meahcejohtalusa dagahan eanagollan sáhttet báikkuid čuoheht šlájaid ja luondotiippaide. Dáid eanageavahanhámiid váikkuhusat čuhcet álbmotmeahcis viehka gáržžes guvlui Leammileahkáid ja golleguvlui. Dálá láhkamearrádusaiguin ja daid vuodul vuogáiduvvan vugiiguin bastá bures dorvvastit guovllu suodjalanárvvuid.

Dálá vuogi mielde bargofápmo- ja ealáhusministeriija gáibida ahte rogganbáikeohcamuššii galgá laktojuvvot easttahasvuodaduodaštus, mas almmuhuvvo, leatgo rogganbáikái ruvkelága (1965/503) 6. §:s daddjojuvvon eastagat. Meahcirádddehus addá bealistis ovdalis máinnašuvvon easttahasvuodaduodaštusa ja addá seammás cealkámuša erenoamážit suodjalanvuloš šlájaid hárrái (luonddusuodjalanásahus, čuovus 4*) ja luondodirektiivva šlájaid hárrái (čuovus II ja IV). Luondodirektiivva čuvvosa I luondotiippaid birra lea addojuvvon cealkámuš dalle, go rogganbáiki ohcojuvvo Natura-guovllus. Luonddusuodjalanlága 49 §:a vuodul lea luondodirektiivva čuvvosa IV šlájaid ja luonddusuodjalanlága 47 §:a vuodul erenoamážit suodjalanvuloš (luonddusuodjalanásahus, čuovus 4*) šlájaid gávdnonsajiid duššadeapmi ja heajudeapmi gildojuvvon.

Meahcirádddehus ii ávžžut gollerogganbáikki miediheami dohko, gos dihtet leat erenoamážit suodjalanvuloš dahje luondodirektiivva čuvvosa II dahje IV ealánšlájá gávdnonsajit. Aiddo dál Leammi álbmotmeahcis dihtosis leahkki áitatvuloš dahje luondodirektiivva bohcešattuid, sámmáliid ja guopparšlájaid gávdnonsajiin ii ovttage luonddudilli leat áitojuvvon eanageavaheami dihte. Doaimmastis Meahcirádddehus dorvvasta áitatvuološ šlájaid ja luondotiippaid seailuma nu, ahte váldá vuhtii daid doaimbidjoplánemis ja guođđá dákkár gávdnonsajiid doaimbijuid olggobeallai.

5.1.2 Ulbmilat

Luonddusuodjalanlága (1096/1996) mielde álbmotmeahci deháleamos ulbmilin lea suodjalit álgo-álgosaš jápma ja ealli luonddu iešvuodaid, šlájaid ja ealánservodagaid, muhto suodjalit sáhttá maiddá olbmo doaimmaid boadusin šaddan árbevirolaš birrasiid, ealánservodagaid, duovdagiid ja rusttegiid. Dát suodjalanulbmil lea vuoruhuvvon, ja danin eará doaimmat šaddet vuogáiduvvat dasa, amas suodjalanulbmil šaddat vára vuollai. Leammi álbmotmeahci vuodđudannjuolggadusaid mielde galgá dán váldoulbmila lassin dorvvastit boazodoalu doaibmavejolašvuodaid ja báikkálaš olbmuid guolástan-, meahcástan- ja ávnnasmuorrváldinvuoigatvuodaid. Viiddis álbmotmeahcis dáid ulbmiliid oktiiveheheapmi lea lihkostuvvan, eaige leat leamaš stuorát ruossalasvuodát.

Leammi álbmotmeahccái guoskevaš ásašusa 932/1981 1 §:a mielde álbmotmeahcis lea dábálaččat gildojuvvon ”3) ealliid goddin, bivdin ja headušteapmi sihke ealliid besiid, šattuid ja ealli ja jápma šaddoosiid váldin ja vahágahttin; ja 4) eará doaimmat, mat sáhttet rievdadit guovllu luonddudili dahje čuohtit dan šattolašvuoda ja ealliid seailumii.” Álbmotmeahcis oažžu goittot almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejit:

2) murjet ja guopparit ja, dan mielde go ortnetnjuolggadusas dárkileappot mearriduvvo, gohttet gaskaboddosaččat, váldit goikemuora gaskaboddosaš dolastallamii, guolástit ja vuojehit ealga meahcebevddu oktavuodas; 3) goddit ja bivdit dieđalaš ja oahpahanulbmilis ealliid ja váldit uhccánaš ealliid besiid, šattuid ja ealli ja jápma šaddoosiid ja minerálačájánasaid [Meahciráđđehusa] lobiin; – – 5) geahpedit liiggás laskan dahje muđui vahátlaš šattuid ja ealliid [birasministeriija] lobiin; 6) álgit dárbbášlaš doaimmaide guovllu ekologalaš ovdáneami máhcahan dihte; 7) álgit dárbbášlaš doaimmaide árbevirolaš luonddugeavahanhámiid dagahan birastiippaid seailuhan dihte ja dáidda birastiippaide guoskevaš visttiid ja rusttegiid ovdeštan ja bajásdoallan dihte; ja 14) álgit álbmotmeahci dikšuma ja geavaheami dáfus eará dárbbášlaš doaimmaide, maid [birasministeriija] lea dohkkehan. (ásašus 932/1981, 2 §)

Plána luonddusuodjalanárvalusaiguin galgá dorvvastit Leammi álbmotmeahci luonddusuodjalanárvvuid. Dáidda gullet luonddusuodjalanlága vuodul viiddis luonddudilálaš vuovddit ja meahccáivuotta. Meahccáivuhtii gullet mávssolaš oassin guoskameahttun luondotiippaid ja šattolašvuoda lassin stuorranávdit ja lottádat. Natura 2000 -diehtoskovi vuodul erenoamáš suodjalanvuloš luondotiippat Leammis leat boreála luondduvuovddit, sierrálgan jeakkit (áhpejeakkit, balsajeakkit, muoradatjeakkit) ja dulvevuovddit.

Guovllu seailuheapmi luonddudilis dorvvasta šlájaid ja luondotiippaid seailuma. Muhtumin šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami sáhttá ovddidit maiddá aktiivvalaččat, dego dikšumiin árbevierrobotohpaid ja ovdeštemiin vuvddiid nu, ahte dat boldojuvvojit ceaggut.

5.1.3 Doaibmabijut

Luonddusuodjaleapmi ii leat bođuid luonddugeavaheamis, muhto buot luonddugeavaheamis leat mielde maiddá suodjalanbealit. Bistevaš geavaheami prinsihppa gullá buot luonddugeavaheapmái. Čuovvovaččas ovdanbuktojit čohkkejuvvon hámis luonddusuodjaleami dáfus deháleamos doaibmabijut. Oassi árvalusain bohtet ođđasit ovdan eará loguin.

Meahciráđdehusa luonddubálvalusat dievasmahtta dađistaga šládja- ja luondotiipadieđuid iežas hálddašan guovlluin. Luondotiipadieđuid čogget enaš áibmogovvadulkoma bokte ja muhtun muddui meahcis báikki alde. Luondotiippaid dutkkadettiin čoggojit dieđut maiddá geologalaš čohkiidemiin ja kulturčuožahagain dego dološmuittuin. Luondotiipadieđut vurkejuvvojit Meahciráđdehusa báikedihtovuogádahkii ja áitatvuloš šaddošlájaid gávndoniedut Hertta eliölajit -diehtovuogádahkii. Gokčevaš luondotiipadieđut álkidahttet ee. guovlluid dikšuma ja geavaheami plánema, ja ná sáhtta maiddá dárkileappot čuovvut Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga ollašuvvama.

Šlájaid ja luondotiippaid mánggahápmásašvuoda dorvvastan dihte dahkkojuvvojit aktiivvalaš dikšundoaimmat. Árbevierrobiothpain niitošjájaid seailun dorvvastuvvo ee. láddjemiin ja njáskamiin. Šlájaid, mat gáibidit eanaboaldima, seailun dorvvastuvvo nu, ahte vuovdi boldojuvvo ceaggut. Dikšunvuloš árbevierrobiothpaid várás leat dahkkojuvvon dikšunplánat. Maiddá boaldinčuožahagaide dahkkojuvvo ovddeštanplána dáid lagamus boahttevaš jagiid.

Lustageavaheaddjiid stivren, oahpisteapmi ja rávven mearkkašit ollu álbmotmeahci luonddu-dilálašvuoda seailuheamis. Oahpistandoaibma lea mávssolaš vánddardeami birasváikkuhusaid hálddašeamis. Meahciráđdehus láidesta iežas luondduguovddážiin, luonddustobuin ja interneahhtasiidduin olbmuid birrasa seasti vánddardeapmái. Guovllu stobuin leat maiddá stohporijjit, main muitalit earret eará luonddusuodjaleamis ja guovllu bázahusuolahusas.

5.1.4 Čuovvun

Meahciráđdehus čuovvu álbmotmeahci luonddu dili ja dan nuppástusaid ja álgá dárbbalaš suodjalandoaimmaide ja dieđiha áššis mearrideaddjiide. Meahciráđdehus goziha álbmotmeahci luonddugeavaheami ovttasráđiid bolesiin ja rádjegožahusain.

Meahciráđdehus čuovvu geasiáigásaš meahccevuojáhagaid (govva 8, s. 89) gollama nu, ahte vuodđuda čuovvuniskkadansajiid. Meahciráđdehus álgá dárbbalaš doaimmaide, jos álbmotmeahci luonddudilálašvuoda seailun dán gáibida.

Dehálaš veahkkeneavvu luonddudili čuovvumis lea Meahciráđdehusa báikedihtovuogádat, mas gávndojit govalaš dieđut luondotiippain. Leammi álbmotmeahci luondotiipadieđut leat váldojuvvon jagiid 1996–2000 dahkkojuvvon Davvi-Lappi ja UK-álbmotmeahci luonddukártemis (Sihvo 2001, 2002) (Čuovvus 6).

Dikšunvuloš árbevierrobiothpain dahkkojuvvojit dikšunbeaivegirjjit, maid vuodul sihkkarastujuvvo dikšundoaimmaid ollašuvvan. Maiddá boahttevaš vuovdeboaldimat dokumenterejuvvojit. Dieđut dahkkojuvvon doaibmabijiuin dolvojuvvojit Meahciráđdehusa báikedihtovuogádahkii.

Golleroggama váikkuhusat birrasii Leammi álbmotmeahcis čuvvojuvvojit ee. nu, ahte čázadagaid dilli golleguovllus dárkojuvvo. Dat, geat rogget golli mašiinnaiguin, galget biraslohpeeavttuid mielde čuovvut iežaset doaimma váikkuhusaid čázi kvalitehtii Lappi birasguovddáža dohkkehan dárkonprográmma mielde. Čázadagain čuvvojuvvo čázi kvalitehta nu, ahte čoggojuvvojit čáhcečájánasat, main dasto priváhta laboratorio analysere ee. giddesávdnasiid meari ja fosfor-, nitroge- ja ruovdedoaluid. Lappi birasguovddáš goziha Lapin Kullankaivajain Liitto dárkonprográmma ollašuvvama. Dasa lassin birasguovddáš válddiha čájánasaid ja dagaha čáhce-kvalitehtaanalysaid Ravadasgoržži vuolábeallai biddjojuvvon riikkadási čuovvunprográmma čájánasaidváldinsajis.

Geassit 2006 Lappi birasguovddáš dutkkai ovttasrádiid Lapin Kullankaivajain Liittoin ja Meahciráđdehusain golleroggama váikkuhusaid Leammi golleguovllu čázadagaide. Dutkamusa okta- vuodas čogge čáhce- ja bodneealličájanasaid, árvvoštalle botni mohtiluvvama ja kártejedje satmmiid (čáhcesámmálat) njealje sierra dutkansajis Ravadasjogas ja dasa luoiti Jeagelávžžis. Čáhceanalysat dahkkojuvvojedje Lappi birasguovddáža laboratorios. Jagi 2006 dutkanbohtosiid mielde ruovde-, alumiidna- ja giddesávnnašdoalut ledje hui badjin golleroggansajiid vuolábeale čáhceguovlluin. Maiddái čázi biebmávnnašdoalut (fosfor, nitrogena) ledje roggansajiid vuolábeale čáhceguovlluin badjelis go daid bajábeale čáhceguovlluin. Ruovde- ja alumiidnadoalut manne badjel dálloalločázi ávžžuhusárvvuid measta buot dain sajiin, mat leat golleroggama váikkuhusa olis. Vaikko roavačázi ávžžuhusat eai luonddučáziide dan hámis heivege, de dán ášši gánnáha váldit vuhtii, dasgo vánddardeaddjit ja čáhceguovllu eará geavaheaddjit váldet iežaset dálloalločázi njuolgga jogas. Fuobmájuvvui maiddái ahte čáhci lei sakka ruivvagan. Bodneealliide guoskevaš álgoanalysaid vuodul golleroggama váikkuhusat oidnojit maiddái ealli- šlájain nu, ahte bodnemođi ja gieradebbuid borri šlájat leat valljon. Čáhcečájanasat váldo- juvvojedje vel geasi 2007 áigge.

Leammi oalgejogaid gierragiin dáhpáhuvvi golleroggama stuorámus njuolgoheaddustusat čuhcet vuosttažettiin guovllu boazodollui, lustageavahepmái ja rogganguovllu lahkosiid luonddu- árvvuide. Muhto vaikko Leammi oalgejogaide mihtilmas dulvebajit gidđat ja čakčat várra jeavddalaččat ”buhtistit” joga guoikaguovlluid botni olbmodoaimmaid dihte šaddan giddes- ávdnasiin, de sáhtta roggandoaibma, jos dat joatkašuvvá guhká, váikkuhit bistileappotge golle- rogganguovlluid vuolábeale, gearddástuvvanálddisin doaibmi johkasavvoniid ealániidda.

Birasministeriija lea oskkildan Meahciráđdehusa bargun čuovvut Meahciráđdehusa hálldašan guovlluid luonddu rievdamas ja áitatvuloš ja hárvenaš šaddo- ja eallišlájaid náliid ja doaibmat daid dorvvastan dihte. Meahciráđdehus galgá maiddái čuovvut fuođdonáliid ovdáneami ja geahččalit ovttasrádiid fuođdodikšunbiriin ja fuođdodikšunovttastusain dorvvastit daid.

Áitatvuloš šattuid ja guobbariid gávdnon dárkkistuvvo meahcis báikki alde, ja Meahciráđdehus ollašuhtta dasa oskkilduvvon šaddošlájachuovvumiid. Luonddusuodjalanásahusa (160/1997) mielde birasministeriija galgá lágide luonddudilálaš ealánšlájaid čuovvuma Suomas nu, ahte dan vuodul sáhtta árvvoštallat sierra šlájaid suodjalandási. Erenoamážit galgá váldit vuhtii áitatvuloš šlájaid. Áitatvuloš šlájaid čuvvot Suomas moanat oassebealit, ja mángga šlájá várás lea sierra čuovvun- dahje bargujoavku. Dáin šlájain muhtumat leat dakkárat ahte dat gávdnojit vuosttažettiin Davvi-Suomas. Čátnášlájaid gávdnoma čielggadan dihte álggahuvvui ruhta- ministeriija ruhtadeami vuodul gidđat 2007 riikkadási šládjačielggadanfidnu, man oktan oassin lea háhkat vuodđudieduid suodjalanguovlluid čánáin. Maiddái Anáris čielggadedje geassit 2007 moanaid suodjalan- ja meahceguovlluid čátnášlájaid. Buot gávdnondiedut vurkejuvvojit Hertta eliölajit -diehtovuogádahkii.

Meahciráđdehus bargá šaddošlájaid čuovvuma ovdii ovttasrádiid Suoma birasguovddážiin, guvllolaš birasguovddážiiguin, allaoahpahagaid šaddomuseaiguin ja dutkanlágádusaiguin ja Meahcedutkanlágádusain. Meahciráđdehusa luonddubálvalusat lea mielde ovddideamen EU:a luondodirektiivva šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami ja čuovvuma. Luonddubálvalusat oassálastá 2001–2006 Suoma birasguovddáža láidestan árvvoštallanbargui, mas guorahallojuvvo vuogas suodjalandási luondodirektiivva čuvvosa I šlájaid ja luondotiippaid (mat gávdnojit Suomas). Leammis dáin árvvoštallanvuloš, luondodirektiivva bohcešattuin gávdnojit uhca- fiskešrássi ja jeaggenarti. Meahciráđdehus čuovvu maiddái álbmotmeahcis arnihka dili. Arnihkka lea bohcešaddu, mii galgá álbmotmeahcis erenoamážit suodjaluvvot luonddusuodjalanlága vuodul.

Meahciráđdehus lágida šlájaid čuovvuma ja čuovvu ovttasráđiid ee. dutkiiguin goaskima, mearra-goaskima ja bárbmofállu náliid ovdáneami. Meahciráđdehus doallá goaskinbesiin beasseregistara ja dárkkista besiid jahkásaččat. Meahciráđdehus deaivvada jahkásaččat bálgošiid ovddasteaddjiiguin ja dárkkista sis fidnejuvvon beasseguigosiid. Dasa lassin guovllu boralottiid bessema ja boralloddenáliid ovdáneami leat čuvvon ja besiid leat dárkkistan moanat áššisberošteaddjit.

Ovdalis máinnašuvvon ulbmiliid ollašuttin dihte Meahciráđdehus ee. dahká dikšunplánaid, skuvle iežas bargoveaga, doaibmá sertifiserejuvvon biras- ja kvalitehtavuogádaga mielde, doallá áitatvuloš šlájaid registariid, čuovvu dađistaga stuorranávddiid logu ja čuovvu fuođđodárkongolmmačiegasain boahtti dieđuid.

Fuođđo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea dutkan guovllu guoládaga ja guohtoneatnamiid dili. 1996:s gárvvásmuvai dutkamuš Davvi-Lappi bálgošiid dálveguohtoneatnamiid dilis ja 1998:s dutkamuš oppa boazodoalloguovllu geasseguohtoneatnamiid dilis (Kumpula ym. 1997, 1999). Mañimuš raporttas (Kumpula ym. 2004) boahtá ovdan ahte muhtun davimus bálgošiid (maiddái Sállevári bálgošis) jeagelgokču lea mealgat lassánan, muhto dan sadjai jeagil lea sakka oton. Dáidda nuppástusaide sáhtá leat váikkuheamen, man ollu bohccot guhtot guovllus, goas ja man guhká guhtot ja maiddái jeahkála lunddolaš ođasmuvvanvuohki sáhtá váikkuhit. Raporttas daddjojuvvo ahte jos dán bálgošiid ii boahtteáiggis menddo ollu guođohuvvo, de jeagilge sáhtá fas guhkkut. Jos boazodoalus ja eanageavaheami eará plánemis sáhtá bargat eanet guohtoneatnamiid dili buoridaemi ovdii, de maiddái guhkesáigásaš buorit nuppástusat guohtoneatnamiid dilis leat vejolaččat.

Maiddái Meahcedutkanlágádus lea dutkan álbmotmeahci dálveguohtoneatnamiid dili juo guhká. Dán fáttá birra lea preanttus Porojen talvilaitumien kunto Ylä-Lapin paliskunnissa (Mattila 2006).

Dálkkádatriedama dagahan vejolaš nuppástusat guovllu šlájaid ja luondotiippaide čuvvovuođot.

5.2 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun

5.2.1 Historjá

Olbmo historjá Leammis lea álgán 11 000 jagi dassái mañimuš jiekŋaáiggi nohkama mañná (Halinen 2004). Olbmui šadde eallinvejolašvuodát easkka muhtun duhát jagi dan mañná, go jiehkki lei geassádan ja ledje doarvá borahahti eallišlájat, maid sáhtii bivdit, ja šattut, maid sáhtii čoaggit. Go duottargoddi bodii guvlui, de dat hohkahii olbmo bivdui, muhto easkka dan mañná go dálkkádat lei liegganan ja eallišlájaid mearri lassánan, buorránedje olbmo vejolašvuodát ceavzit heakkas birra jagi.

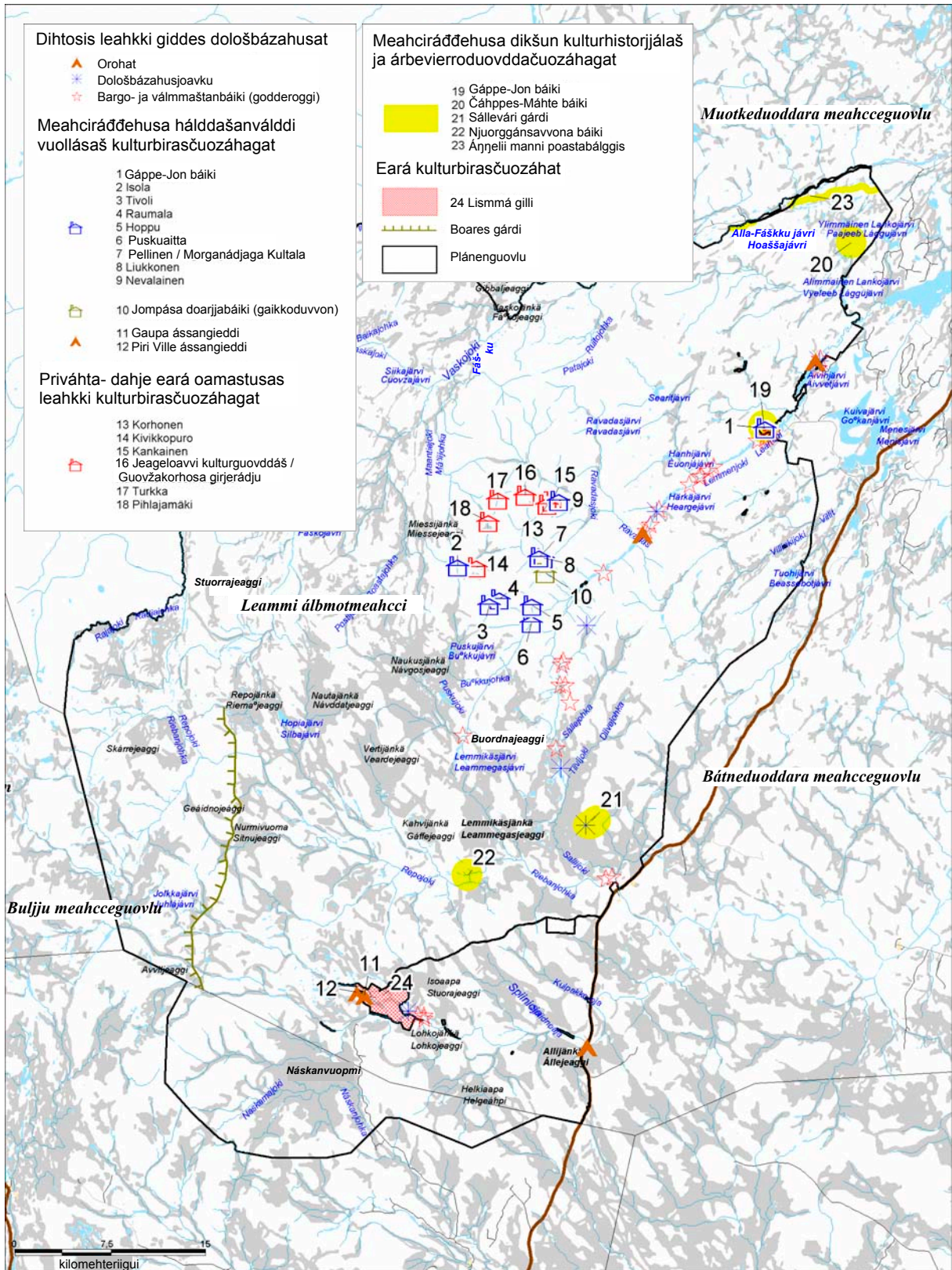
Olbmo ássamis báhcet mearkkat su ássanberrasii. Viessosajit ja eallimis báhcán mearkkat vuhttojit iežaset áiggi meahcis, muhto veháziid jávket šattolašvuoda vuollai ja eatnan sisa. Museovirasto dološmuitoregistarii leat dál merkejuvvon Leammi álbmotmeahcis 36 dološbázahusčuožáhaga, mat leat ráfáidahtton dološmuitolága vuodul. Ovta čuožáhagas sáhttet leat moanat, juoba logit ovttaskas dološbázahusat. Eanaš dološbázahusčuožáhagat leat Leammi ja Váijoga siste ja Lismmá gili birrasii. Álbmotmeahcis dovdojuvvojit erenoamážit godderoggečuožáhagat. Stuoramus godderoggevuogádat lea 261 godderokki ráidu Heargejávri ja Čoadgejávri gaskkas. Godderokkiid lassin guovllus lea gávdnon soames orohat geađgeáiggis ja/dahje metállaáiggis. Dat leat leamaš eanaš smávva orohagat, main eai leat dán áigge oidnosis viesuid bázahusat. Orohagaid eai

leat báljo dutkan roggamiiguin. Áidna roggamiiguin dutkojuvvon geađgeáiggi orohat lea Njurggo-luovtta lulábealegáttis. Guovllu dološbázahusčuožáhagat ja daid sajádat leat ovdanbukton tabeallas 5 ja govas 5. Buot dološbázahusat leat dološmuitolága (295/1963) vuodul ráfáidahtton.

Anára ássiin eatnašat ledje sámít vel 1800-logu álggus. Leammi álbmotmeahci guovllus eai ássan 1800-logu álggus bissovaččat galle olbmo. Sii ledje guolásteaddjisámít dahjege dálá anáraččat. Sin válđoássanguovlu lei Báđáris, muhto jahkodatvuogádaga olis sin eallinbiras olii maiddáí Leammái. Leammi lei buorre hávga- ja hárrejohka. Báđárlaččaid goddeeatnamat ledje Leammi Viibosduoddariin ja Áhppes- ja Bátneđuoddariin. (Halinen 2004)

Tabealla 5. Leammi álbmotmeahci dološbázahusčuožáhagat ja daid sajádat.

Čuožáhat	Dološbázahustiipa	Dološbázahustiippa dárkkálmuhhtin	Goassázis
Heargejávri	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Heargeguoika	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Heargeguoika davvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Gožžaláttu	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Gožžaláttu oarjedavvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Morgannjavvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Morgan-Viibos	Dološbázahusjoavkkut	Godderokkít ja borra	li meroštallon
Gotkaláttu oarjedavvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Gotkaláttu oarji	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Návgosája	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Nihasanjoga njálbmi davvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Nihasanjoga njálbmi lulli	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Bajjosavvon	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Bajjosavvon davvi	Dološbázahusjoavkkut	Orohat ja godderoggi	Geađge-, bronsáiggis
Bearttoškáidi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Bohkágeainnu šaldi	Orohat		Geađgeáiggis
Ravadasjávri ávdinstohpu	Orohat		Geađgeáiggis
Ravadasjávri davvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Ravadasjávri oarjedavvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Sállejoga guolbba 1	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Sállejoga guolbba 2	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Sállejohka oarji	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Sállejávri davvi	Dološbázahusjoavkkut	Godderokkít ja borra	li meroštallon
Sálevári	Dološbázahusjoavkkut	Godderokkít ja látna	li meroštallon
Searitjohka nuorti	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Searitjohka nuorti 2	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Searitjohka oarji	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Čoađgejávri lulli	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Čoađgejávri oarjelulli	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Čoađgejávri/Njurggoluohta	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Váijohka 2	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Váijohka nuorti	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Áivvetjávri	Orohat		Geađgeáiggis
oarjedavágeahči			
Áivvetjávri	Dološbázahusjoavkkut	Godderokkít ja orohat	Geađgeáiggis
Áivvetjávri Leammi oavvuš	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon
Áivvetjávri davvi	Bargo- ja válmmaštanbáikkít	Godderokkít	li meroštallon

Gova 5. Leammisjärvi kulturhistorjjálaš čuozáhagat. Materiála: © Meahciráđđehus 2007, © Lappi birasguovddáš 2007, © Museovirasto, lohpi nr 34/005/2005 © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Anára vuosttas ođđadálut vuodđuduvvojedje 1700-logu gaskkamuttus Muttošjávraí. Dáid áiggiid dakkárat vuodđuduvvojedje maiddáí Avviljoga ja Fáškku sisa. Leammi vuosttas ođđadállu (Lemmensuu) huksejuvvui Leamminjálbmái 1880-logus. Leammi sisa vehá badjelií ledje 1890-logus vuodđudeamen Jokela-ođđadálu, muhto dálu oamasteaddji ohcamuš goittotge hilgojuvvui. 1800-logu loahpas Leammái vuodđudedje vel guokte ruvnameahccetoarppá: Lohilahti ja Riitala toarppá Čoadgejávraí. (Halinen 2004)

Boazodoalu historjá lea gieđahallon logus 8.1.

5.2.2 Dálá dilli

Leammi álbmotmeahci kulturárvvuid suodjalannjuolggadusat

Buot giddes dološbázahusat leat dološmuitolága (295/1963) vuodul ráfáidahtton, ja daidda juogaláhkai guoskevaš doaimmaid birra galgá álo bivdit cealkámuša Museovirastos. Jos háliida dutkat dološbázahusaid, de galgá leat Museovirasto lohpi. Giddes dološbázahusa roggan, gokčan, muhttin, vahágahttin, jávkadeapmi ja eará dan duohtadeapmi lea gildojuvvon, jos ii leat dološmuitolága vuodul addojuvvon lohpi. Jos eatnama rokkadettiin dahje eará barggu oktavuodas deaivá gávdnat giddes dološbázahusa, mii ii leat ovdal dovdojuvvon, de bargu galgá dološbázahusa buohta seammás gaskkalduhttot ja barggu jođiheaddji galgá farggamusat dieđihit áššis Museovirastoi, vai dát sáhtttá álgit dárbbášlaš doaimmaide.

Sállevári gárdi lea álbmotmeahcis áidna huksenárbečuozáhat, mii lea suodjaluvvon ásahusa (Ásahus stáhta oamastan visttiin 480/1985) vuodul. Ásahusas mearriduvvo ahte čuozáhat galgá dikšojuvvot ja bajásdollojuvvot fuolalaččat. Gárddi ja dasa guoskevaš gámpáid ii oaččo Museovirasto lobi haga muhttit dahje geavahit nu, ahte daid kulturhistorjjálaš árvu geahppána. Buot rusttegiidda guoskevaš divvunplánen galgá dahkkojuvvot ovttasráđiid Museovirastoin.

Lismmá gilli ja Sállevári gárdi gullet riikkadásis mearkkašahtti huksejuvvon kulturbirrasiid (Museovirasto 1993). Meahciráđdehus galgá doaimmastis váldit vuhtii riikkadási guovlluid-geavahanulbmiliid ja bargat daid ollašuttima ovdii. Riikkadásis mearkkašahtti huksejuvvon kulturbirrasiid hárrái ulbmilat oaivvildit dan, ahte guovlluin geahččalit seailuhit visttiid, rusttegiid ja birrasa nu bures go vejolaš. Rievdadeamit ja vejolaš dievasmahttinhuksen eai oaččo mannat ruossalassii daid kulturbirasárvvuiguin.

Leammi álbmotmeahcis oažžu ”7) álgit dárbbášlaš doaimmaide árbevirolaš luonddugeavahanhámiid dagahan birastiippaid seailuhan dihte ja dáidda birastiippaide guoskevaš visttiid ja rusttegiid ovdeštan ja bajásdoallan dihte; – ja 14) álgit álbmotmeahci dikšuma ja geavaheami dáfus eará dárbbášlaš doaimmaide, maid [birasministeriija] lea dohkkehan”. (Ásahus stáhta-eatnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmot- ja luonddumehciin 932/1981, 2 §)

Meahciráđdehusa ja Museovirasto ovttasbargu

Meahciráđdehusas ja Museovirastos lea rápmasoahpamuš ovttasbarggus. Dán ovttasbarggu bokte geahččalit earret eará doarjut kulturbirrasa ja kulturárbbi dovdáma ja seailuma sihke kulturhistorjjálaččat bistevaš dikšuma ja geavaheami Meahciráđdehusa hálddašan guovlluin. Meahciráđdehusa anus leat Museovirasto bajásdoallan dološbázahusregistara diedut iežas báikedihtovuogádagain. Huksenárbbi hárrái Meahciráđdehus ja Museovirasto leaba bargan ovttas sihke sámečuozáhagaid ja gollečuozáhagaid divodandoaimmas Leammi álbmotmeahcis.

Sámekultuvrra dorvvasteapmi

Sámekultuvrra sajjádaga leat muddemin dihto riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádušat, mat leat giedahallon logus 3.4 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat; Sámekultuvrra dorvvasteapmi.

Sámiin lea leamaš jagi 1995 rájes vuodđoláhkii vuodđuduvvi vuoigatvuohta bargat iežaset kultuvrrain ruovttuguovllusteaset.

Sámiid árbevirolaš kultuvra vuodđuduvvá iežaset guovllu ja dan luonddu buvttadeami májggabealat ja bistevas geavaheapmái. Sámi luonddugeavaheami eaktun lea leamaš luonddu dovdan. Boazodoallu, guolástus, meahcebevdu, smávva eanadoallu sihke duodji ja luonddubuktagiid čoaggin leat sámiid árbevirolaš ealáhusat, maiguin májggat sámit barget. (Sámediggi 2006)

Boazodoallokultuvra lea bisson nana árbevierrun Leammi álbmotmeahcis. Boazodoallu lea ainge guovllu mávssoleamos luondduealáhus. Guovllu geavahit luondduealáhusaid dárbbuide boazodoalliid lassin maiddá lagasgiliid eará ássit. Guolástus, meahcebevdu ja murjen mearkkaša mealgat maiddá earáide go luondduealáhusaiguin njuolgga bargi dálloaluide, dasgo dat addet dehálaš lasi olbmuid borramušdállodollui. Luonddus johtaleapmi lea báikkálaš olbmuid maiddá dehálaš vuohki vásihit astoáiggi.

Sámekultuvrra dorvvasteami dáfus deháleamos gažaldagat dikšun- ja geavahanplánas gusket boazodoallovejolašvuodaid dorvvasteapmái. Boazodoallu ii leat dušše ealáhus, muhto maiddá guovllu sámekultuvrra dehálaš vuoŋŋalaš vuoddu. Dat lea bajásdoallamin giela ja kultuvrra. Nuppástusat boazodoalus vuhttojit boazosámiid eallinvuogi rievdamin. Dán áigge sámekultuvrii váikkuhit maiddá májggat eará áššit dego ee. márkanekonomiija gáibádušat boazodoalu bokte.

Guovllu sierra geavahanhámiid oktiiheivehan dihte álbmotmeahcci lea juhkkovuvvon plánas avádagaide. Ná geahččalit geahpedit nu ollu go vejolaš meahcejohtalusa ja lustageavaheami heajos váikkuhusaid boazodollui. Avádatjuohku ii gáržžit vejolašvuodaid bargat guovllus boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin. Eará doaimmat eai oaččo dagahit boazodollui mearkkašahhti headuštusaid ja vahágiid.

Sámedikki mielde sámiid viiddis geavahanguovllu dihte sámiid viesuid lea sáhtán juogo sirdit (goahti) dahje guovllu sierra osiin leat leamaš moanat gaskaboddosaš viesut (lavdnjogoahti). Dáin viesuin ja luonddu geavahanhámiin eai leat báhcán bissovaš mearkkat, maid mielde sáhtášii navdit guovlluid leamaš sámiid anus, muhto ferte sáhttit luohit árbedihtui das, gii ja mat sogaid leat hálddašan guovlluid. Váldoálbmoga kultuvrra vuodđun fas leat bissovaš visttiid huksen ja guovlluid njáskan ja šaddadeapmi ássanberrasis. Sámedikki mielas dákkár beaktilis eana-geavaheapmi rievdata luonddu bissovaččat vástidit olbmo gáibádušaid. (Sámediggi 2006)

Čuozáhagat

Dološbázahusat

Leammi álbmotmeahcis ii leat dahkkovuvvon oppa guovllu gokčevaš dološbázahusaid inventeren, ja doppe lea dahkkovuvvon dušše okta dološbázahusa roggandutkamuš. Dološbázahusat leatge dihtosis vuosttažettiin ealaskaamos vánddardanguovlluin Leammi siste. Dál dihtet Leammi álbmotmeahcis gávdnot 36 dološbázahusčuozáhaga (tabealla 5 ja govva 5). Čuozáhagat gávdnošedje sihkkarit lasi, jos inventeremat viiddiduvvošedje guoskat maiddá álbmotmeahci boaittolealeosiide. Buot dološbázahusat leat merkejuvvon Meahciráđdehusa REISKA-diehtovuogádahkii.

Gáppe-Jon báiki

Gáppe-Jon báiki álbmotmeahcis lea kulturhistorjjálaččat mávssolaš sámekulturčuožáhat ja das lea luonddusuodjaleami dáfus mávssolaš árbevierroduovdda. Visteollisvuohta muitala mángga-hápmásaš sámeallinvuogis, dan áiggis go olbmot sirdašuvve johttiboazodoalus fásta ássamii. Ollisvuohta mearkkaša maiddái ollu guovllu sogaid identitehtii. Gáppe-Jon báiki lea sámide dehálaš, dasgo dat gullá oassin Leammi beale sámii kulturduovdagii. Dássáži (dilli 9.8.2007) Gáppe-Jon báiki ii leat suodjaluvvon mainnaga ásašain dahje lágain. Sámi kulturduovdda- ja huksenárbečuožáhagat leat suodjaluvvon dássáži hui uhccán, ja nuba Gáppe-Jon báikki suodjaleapmi mearkkaša maiddái riikkadásis. (tabealla 6)

Čáhpes-Máhte báiki

Čáhpes-Máhte báiki Bajit Lággojávrii gáttis lea árvvoštallon jagi 1997 árbevierroduovdagiid inventerema oktavuodas báikkálaččat divrras árbevierroduovddan (Kalpio & Bergman 1999). Báikkis lea ásojuvvon fásta jagiid 1903–1917, man maŋná báiki doaimmai bearraša guolástan-doarjjabáikin. Meahciráđdehus divodii Čáhpes-Máhte stobu 1994:s. Báikái leat ráhkaduvvon hivset, muorravisti ja dolastallanbáiki. Vánddardeaddjiid johtaleami dihte báiki bissu rabasin. Báikki leat dikšugoahán 1994:s, goas njáskojuvvojedje giedderavddaide šaddagoahán muorat ja miestagat. Gietti láddjehohte 1997:s. Láddjen- ja njáskandoaimmat jotkojuvvojit dikšunplána mielde. (tabealla 6)

Sállevári gárdi

Sállevári gárdi lea juogustuvvon riikkadásis divrras huksejuvvon kulturbirasin (Museovirasto 1993) ja eanagottidásis divrras árbevierroduovddan (Kalpio & Bergman 1999, Birasministeriija 1992). Davvi-Lappi eanagoddelávas (Lappi Lihttu 2006) Sállevári guovlu lea merkejuvvon huksensuodjalanguovlun (Čuovus 10). Dasa lassin rusttegat leat suodjaluvvon ásašain (480/1985) vuodul ealáhus- ja kultuhistorjjálaččat divrras muitomearkan sámii boazodoalus. Museovirasto, Meahciráđdehus ja Sállevári bálggus leat ovttrasáđiid divodan gárddi ja ráhkadan dohko bálgá oktan roviiguin Anára–Gihttela geaidnuguoras. Gárdebirrasii gullet stuorra muorragárddi, mas leat guokte čuoččuhanáiddi, ieš gárddis leat 22 kontora. Gámpát dahje daid bázahusat gárddi birrasiin lea 17 (Lokio 1997). Gámpáin muhtumat dollojuvvojit rabasin olbmuid juogo oaidnámuššan dahje ávdinstohpun. (tabealla 6)

Sállevári gárddi dikšundárbu ja šlájat leat kártejuvvon báikki alde 1996:s ja 2005:s. Dikšuma Meahciráđdehus lea plánen Museovirastoin. Jagiid 2003–2005 gárddi birrasiin njáskojuvvojedje muorat ja miestagat. Gárdebiras láddjejuvvo dikšunplána mielde. Vesát njáskojuvvojit dárbbu mielde. Sállevári guovllu geavaheapmi oahpahan- ja oahpistanulbmiliidda lea giedahallon logus 6.2.

Tabealla 6. Kulturavádatčuožáhagat Leammi álbmotmeahcis. MR = Meahciráđdehus(a).

Čuožáhat	Doaimbidjoplána ja MR áššehálddašeapmi
Gáppe-Jon báiki	MR lea dahkan árvalusa Gáppe-Jon báikki árbevierroduovdaga ja árbevierrobiohtopaid dikšun dihte (2972/40/2005)
Sállevári gárdi oktan visttiiguin	Dikšunplána lea dahkkojuvvon (1026/42/2006)
Čáhpes-Máhte báiki	Dikšunplána lea dahkkojuvvon (1025/42/2006)
Njuorggánsavu	Dikšunplána lea dahkkojuvvon (2971/40/2005)
Áŋjelii manni poastabálggis	Čielggaduvvo bálgá dilli ja vejolaš doaimbidjodárbu

Sállevári boares gárdi lei anus 1960-logu rádjai gitta dassái, go Sarvvesčoalmmi gárdi gárvvásmuvai 1964:s. Govva Matti Mela.

Njuorggánsavvona báiki

Njuorggánsavvona báiki lea Riebanjoga guoras. Dat lea árvvoštallon árbevierroduovdagiid juogusteamis eanagottidásis divrras čuožáhahkan (Kalpio & Bergman 1999). Šattolašvuođas leat báhcán rásegittiide mihtilmas šlájat, ja báikki mihtilmasvuođa lasihit maŋnelis gávdnojuvvon čovddarásit. Báikki eai leat šat árbevirolaččat guodohan dahje láddjen, muhto gieddi lea bisson rabasin ja dan šattolašvuohta lea viehka vuollegaš, ammal danin go bohccot leat dan beaktilit guhton. Dikšunplána mielde eanaboaldima sáhtášii geavahit goittot álggos, go dikšugoahdá dán báikki, ja láddjetge gánnáhivččii.

Lismá gilli

Lappi kulturbirasprográmmas (Lokio 1997) Lismá gili birra daddjojuvvo ahte dat lea huksenvuogi dáfus okta buoremusat seilon árbevirolaš sámegiliin. Dat lea maiddái dehálaš ovdamearka boazodollui vuodđuduvvi eakti sámi meahceássanvuogis. Lismá gilli lea juogustuvvon riikkadásis mearkkašahtti huksejuvvon kulturbirasin (Museovirasto 1993) ja mihtilmas, divrras árbevierroduovddan (Birasministeriija 1992).

Golledoidinčuožáhagat

Eanaš oassi Leammi golleguovllus lea merkejuvvon Davvi-Lappi eanagodelávvii kulturbirasin dahje duovdaga gáhttema dáfus dehálaš guovlun. Dát oaivvilda dan, ahte plánemis galgá dorvvastit mávssolaš kulturhistorjjálaš ja duovddalaš árvvuid seailuma. (Lappi Lihttu 2006)

Museovirasto lea dárkkistan Leammi álbmotmeahcis golledoidimii guoskevaš boares doarjja-báikkiid, main sáhtášii leat kulturhistorjjálaš mearkkašupmi. Čuožáhagat dárkkistuvvojedje ja inveterejuvvojedje oktiibuot 44. Čuožáhagain eatnašat leat gámpát dahje gámme, muhtumat anus eret báhcán doarjjabáikkiid bázahusat ja moadde giddesruŋgot tealtáviesu guhkálaš ássama várás. Museovirasto mielas dán galge huksenhistorjjálaš sivaiddihte seaillohuvvot čieža čuožáhaga (govva 5) (Museovirasto cealkámuš 29.11.1994 Meahciráđdehusa Davvi-Lappi dikšunguvlui (doaimačuoggái) Leammi divraseamos golledoidinčuožáhagaid seailuheami birra). Dán čieža čuožáhagas Liukkonen, Hoppu, Pellinen ja Isola gullet Meahciráđdehusa hálldašan-válldi vuollai, Jompása gámme lea gaikkoduvvon ja Pihlajamáki ja Isola gámpát leat priváhta-oamastusas.

Liukkosa šilljobirrasii gullet belohakkii eatnan sisa goivojuvvon gámpá, olgoopman, šaddoeana-stealli ja sávdni ájaguoras. Šilljobiras lea mihtilmas ovdamearka golledoarjjabáikki máŋggabealat huksenvuogis johkadearpmi ala. Meahciráđdehus lea ovdeštan gámme 1997:s.

Hoppu sulastahtá Liukkosa šilljobirrasa čovdosiid, muhto huksenteknihkas leat mearkkašahhti earut. Hoppu gámpá lea áidna, mas leat seilon geđggiiguin skoastuvvon siidoseainnit, mat badjánit njuolggadearpmis. Gámpá lea maiddái siskkil vuogas oaidnit. Čuožáhaga árvvu lasihit boares gámpás dahkojuvvon áiti ja eanasávdni. Dát lea áidna dákkár sávdni golleguovllus. Gámpá lea Meahciráđdehusas láigohan muhtun golleroggi, guhte bargá guovllus.

Čuožáhagain **Pellisa** gámpá (Morganádjaga Kultala) lea vánddardeaddjiid anus Meahciráđdehusa fuolahan ávdin-láigostohpun. Meahciráđdehus gaikkodii boares gámpá 1975:s ja ceggii sadjai vánddardeaddjiid atnui odđa stobu. Šilljobirrasii gullet odđa idjadanvisti, njalla, sávdni, dolastallanbáiki, muorraluokti ja hivsset. Njala oamasta Lapin Kullankaivajain Liitto. Báikkis vuhttojit maiddái dálá gámpá oarjjabealde moadde gámpávuodu ja dobbelis vielttis lavdnje-gámme vuoddu.

Isola čorges gámpábirrasis bohtá bures ovdan gámpá huksejeaddji Jaakko Isola dárkilis eallin-vuohki. Son lea fuolalaččat gokčan iežas rogganluottaid. Gámpábirrasis leat ortnetmielde bard-juovvn geađgeravdarusttegat. Šilljobirrasii gullet gámpá, suovvasávdni, muorraluokti ja hivsset. Meahciráđdehus lea láigohan gámpá Kullankaivajain Liitto, mii dasto láigoha rogganvuogit-vuoda ja gámpá ruvkebires iežas lahtuide.

Museovirasto ákkastallamiid mielde **Jompása** doarjjabáiki lea guovllu logiin lavdnjeviesuin áidna sieiva sámegámme, mas lea luonddugeađgebiise ja luddejuvvon muorain ráhkaduvvon tealtá-lágan gáhttu. Gámpá lea gaikkoduvvon.

Pihlajamáki gámpá lea ovtalanjat visti, mii lea olggul muttarduvvon. Dat lea njoaiddos johka-gáddeduovdagii huksejuvvon mihtilmas visti, nugo moaddelot eará sullasaš vistti. Doarjjabáikki máŋggabealat visteollisvuhtii gullet ee. njalla, suovastanvisti, gáddesávdni, beatnatvisttáš, main bohtet bures ovdan eanaš golledoidindoarjjabáikkiid árbevirolaš visttit ja rusttegat Leammis. Báikkis lea maiddái erenoamáš fámoláš olmmošhistorjjálaš sisdoallu, dasgo dan hálldašeadjis Heikki Pihlajamáki lei ”Miesi Guvernevrá” eahpevirggálaš árvu golleroggiid gaskkas. Pihlajamáki gámpá lea priváhtaoamastusas, iige Meahciráđdehus daga árvalusaid dan birra.

Kankaisa gámpá lea áidna stuorát roggijoavkku doarjjabáikin huksejuvvon eakti áigodatviessu. Golleroggiid áigodatviesut sulastahttet savohhtagámpáid, mat dáidetge leamaš daid ovdagovvan. Kankaisa gámpá lea gahččan čoahkkái. Davvi-Lappi eanagoddelávas čuožáhat leat merkejuvvon huksensuodjalanguovlun (Lappi Lihttu 2006). Čuožáhat lea suodjaluvvon huksensuodjalanlaga (60/1985) vuodul. Maiddái dát gámpá lea priváhtaoamastusas, ja nuba Meahciráđdehus ii daga

plánas árvalusaid gámpá birra. Museovirasto mielde gámpá dáidá leat sakka áitatvuloš, iige leat šat várra oppa divvumisge.

Lappi kulturbirrasat oahpisin -čuožahagat

Lappi kulturbirasprográmmarentosa (Lokio 1997) mielde divrras kulturbirrasat Leammi guovllus leat Sállevári gárdi, Leammi golleguovlu ja Lismmá gilli.

Lappi birasguovddáža EU-fitnus leat inventerejuvnon Lappi leana kulturbirrasat (tabealla 7, govva 5). Huksenárbái guoskevaš dieđut vurkejuvvojit ja meroštallojit čuožahagat, mat galggašedje divoduvvot. Fidnui gullá maiddá arkeologalaš árbbi ossodat. Sámeiguovllus dahkkojuvvo sámi kulturárbbi giedahalli oassi (Elo & Magga 2007). Kulturhistorjjálaččat divrras biras láchčá vejolašvuodaid maiddá turismma ovddideapmái ja nanne ee. guovllu geasuhusa. Guđege inventerenguovllus lágiduvvo inventerema gárvvásmuvvama maŋŋá kulturbiraseminára.

Tabealla 7. Lappi birasguovddáža inventeren čuožahagat, mat leat eanaš golleroggiid orohagat johkaguoras. Oassi čuožahagain leat seammát go Museovirasto inventeren čuožahagat.

Čuožahat	Oamasteaddji
Gáppe-Jon báiki	Meahciráđđehus
Kivikkopuro	Priváhtaoamastusas
Isola	Meahciráđđehus, láigohuvvon Kullankaivajain Liitto
Tivoli	Meahciráđđehus, láigohuvvon golledoidindoarjjabáikin
Raumala	Meahciráđđehus, láigohuvvon golledoidindoarjjabáikin
Korhonen	Priváhtaoamastusas
Kankainen	Priváhtaoamastusas
Jäkäläpään kulttuurikeskus / Karhukorhosen kirjasto	Áibmojohtaluslágádus ja Lapin Kullankaivajain Liitto
Turkka	Priváhtaoamastusas
Pihlajamáki	Priváhtaoamastusas
Hoppu	Meahciráđđehus, láigohuvvon golledoidindoarjjabáikin
Puskuaitta	Meahciráđđehus, fuolahus- ja gozihananus
Pellinen / Morganádjaga Kultala	Meahciráđđehus, vánddardeaddjiid anus
Liukkonen	Meahciráđđehus, láigohuvvon golledoidindoarjjabáikin
Gaupa ássangieddi, eai visttit	Meahciráđđehus
Piri Ville ássangieddi, eai visttit	Meahciráđđehus
Nevalainen	Gámpá buollán

Sámi kulturduovdda

Lappi birasguovddáža hálddašan Lappi kulturbirrasat oahpisin -fitnus lea mielde arkeologalaš ja sáme kulturvrii guoskevaš oassi. Fitnu plánedettiin bohttojuvvui dan oaivilii ahte sáme kulturguovlu giedahallo oktan ja iehčanas oassin. Sámi kulturbirasdoaba lea vel dan mađe odđa ášši ahte dat ii leat vuogáiduvvan atnui, ja nuba oidnojuvvui dárbu ášši oktasaš guorahallamii ja vuodđoságaide. Dán fáttás lágiduvvojedje golbma seminára, maid vuodđoságaid ja logaldallamiid vuodul čohkkejuvvui preanttus (Lappi birasguovddáš 2007).

Prentosis guorahallojuvvo maŋgga perspektiivvas sámi kulturbirrasa mearrašuvvan. Sámi kulturduovddadoahpaga erenoamáš bealli lea dat, ahte olmmoš ii deattuhuvvo luonddu muhttin ja manipulerejeaddjin, muhto duovdda sáhtta leat oaidnit luondduovdda muhto liikká guoddit kulturduovdagii laktojuvnon árvvuid ja mearkkašumiid (Magga 2007).

Ii gávdno oktilaš homogenalaš sámi kulturbiras. Gávdnojit guvllolaš earut earret eará luonddu-dilálašvuodaid ja ealáhusaid dihte, mat fas leat váikkuhan eanageavaheapmái ja ássanmálliide.

Materiála čájeha, man mánggahápmásaččat juo dušše čuožahattiipa ássamii guoskevaš čuožahagat sámevuovllus leat (Magga 2007).

Dakkár giddes dološbázahusaid, mat leat juogo ollásit dahje muhtun muddui meahcis oaidnimis, lea álki áddet kulturbirasoassin. Eatnašat dološbázahusain goittotge leat čihkosis luonddu siste. Dán čihkosis leahkki arkeologalaš árbbi ovdanbuktin dáhphuvvá dáid čuožahagaide guoskevaš dieđu sirdima ja muitaleami bokte. (Sarkkinen 2007)

5.2.3 Ulbmilat

Kulturárvvuid suodjaleami ulbmilin lea seaillohut guovllu mannanáiggis muitaleaddji ovdahistorjjálaš ja historjjálaš čuožahagaid. Kulturárbečuožahagat fáallet dieđuid dološ ealáhusain ja eallinvugiin. Álbmotmeahci kulturárbbi sáhtá atnit ávkin maiddá luondooahpisteamis ja luondooahpahas.

Mánggabealat kulturárbi oktan boares ássanbáikkiiguin ja golleroggančuožahagaiguin gáhttejuvvo vejolašvuodaid mielde. Daid ii sáhte šat geavahišgoahit árbevirolaš vuogi mielde, muhto muhtun čuožahagat dikšojuvvojit árbevieruid mielde nugo dikšunplánain daddjojuvvo. Guovllu kulturhistorjjá geahččalit vurkkodit ainge ja muhtun čuožahagaid sáhtá divodit ja dikšut kultur- ja luondudikšunčuožahahkan. Ovddeš vánddardan- ja gollerogganvierut bajásdollojit ja divrras čuožahagat dollojuvvojit ortnegis.

Boazodoallu gullá mávssolaš oassin sáme kultuvrii, ja nuba dorvvastuvvojit vejolašvuodát bargat boazodoaluin álbmotmeahcis. Sáme kultuvrii guoskevaš čuožahagaid Meahciráddehus dikšu ovtasrádiid sámi oassebeliiguin.

Lustageavahanavádagas ja merkejuvvon johtolagaid guoras leahkki dološbázahusaide dahkkojuvvojit ortnetkártemat ja árvoštallojuvvo daid gollangierdilvuolta, jos dán ášši dikšun dihte gávdnojit resurssat.

5.2.4 Doaimbijut

Álbmotmeahci ovttaskas rusttegat dahje daid bázahusat dego meahcegeavaheapmái gullan rusttegat, ássanbáikkid, gámpát, gámmet, lávut, stávrát, boares boazogárddit ja golleruvkket suddjejuvvojit ja divoduvvojit vejolašvuodaid mielde. Dološbázahusaid dikšun dáhphuvvá Meahciráddehusa Kiinteiden muinaisjäänöstien hoito-opasa (2002) rávvagiid mielde. Dološbázahusaid ja kulturárbečuožahagain leahkki árbevierrobotohpaid dikšunplánaide ohccojuvvo álo Museovirasto dohkkeheapmi. Čuožahagaid inventeremis, oaidnámuššan jurddašuvvon dološbázahusaid válljemis ja daidda guoskevaš sierraplánaid ja oahpistanrusttegiid dahkamis lea mielde Museovirasto. Sáme kultuvrii guoskevaš čuožahagaid dikšumis ja geavaheamis Meahciráddehus ráddádallá sámi oassebeliiguin.

Jos álbmotmeahccái leat plánemin eanavuđđui váikkuheadđi doaimbijuid, de dárkkistuvvojit vuos guovllu dološbázahusat, ovdalgo álgojuvvo doaimmaide. Ođđa johtolagat ja rusttegat, mat vejolaččat plánejuvvojit guvlui, biddejuvvojit nu, ahte dat eai mana dološbázahusguovlluid čada ja vejolaččat juo šaddan vahágiid galgá geahččalit divvut.

Lappi luondubálvalusat bargá ovtas Sámemuseain sámi kulturárbbi suodjalan dihte. Čuožahagaid árvomeroštallamii adnojuvvojit riikkadási inventeremat: Riikkadásis divrras duovdda-

guovllut (Birasministeriija 1992), Riikkadásis divrras kulturhistorjjálaš birrasat (Museovirasto 1993) ja Riikkadásis mearkkašahtti ovdahistorjjálaš suodjalanollisvuodát (Sisáššiidministeriija 1983).

Kulturčuožahagaide, erenoamážit bálggesguoraid čuožahagaide biddjojuvvojit dárbbu mielde oahpistanrusttegat, main mitalit čuožahagas ja dan historjjás. Kulturčuožahatvisttiid sáhttá luohpadit boazodoalu, luondduealáhusbargiid dahje golleroggiid atnui. Daid sáhttá geavahit maiddái oahpistuvvon vándardanmátkkiid oaidnámuššan ja fuolahusdoarjjabáikin. Čuožahagaide ráhkaduvvojit dárbbu mielde oalgebálgát ja oahpistandávvalat.

Árbevierrobiothopaid ja duovdagiid dikšuma birra dahkkojuvvojit dikšunplánat, mat dohkkehahttojit Museovirastoi, jos guovllus leat dološbázahusat dahje eará kulturčuožahagat. Láddjen ja njáskan leat dábáleamos doaimmat árbevierrobirrasiid dikšumis. Láddjen sáhtášii leat muhtun čuožahagain maiddái oassin Meahciráđđehusa soahpamušfitnodatolbmo luondduturisma-programmas.

Sámediggi, Sámemusea ja Meahciráđđehus dahke 2002:s birasministeriijai árvalusa Gáppe-Jon báikki háhkamis stáhtii ja laktimis Leammi álbmotmeahccái. Seammás sohppojuvvui ahte jos árvalus ollašuvvá, de báikki várás vuodđuduvvo dikšungoddi, masa gullet máinnašuvvon beliid ovddasteaddjit. Gávpi dahkkojuvvui ja Gáppe-Jon báiki laktojuvvui álbmotmeahccái 2004:s. Dikšungoddi vuodđuduvvui. Dasa gullet sámedikki, Sámemusea, Meahciráđđehusa ja Leammi gili ovddasteaddjit. Dikšungoddi mearrida Gáppe-Jon báikki ja dasa gullelaš visttiid ovddešteamis, geavaheamis ja dikšumis seailuhan dihte guovllu divrras sáme kulturhistorjjá ja árbevierroduovdaga. Luonddubálvalusat dikšu Gáppe-Jon báikki gietti nu, ahte dat sulastahttá boahtteáiggisge árbevirolaš gietti. Luonddubálvalusat lea dahkan Gáppe-Jon báikki várás dikšunplána. Gietti niitošlájat gáhttejuvvojit nu, ahte láddjejuvvojit ain gaskkohagaid. Gáppe-Jon báikki visttiid ortnet lea árvoštallon (Mäkelä 2004). Luonddubálvalusat čielggada visttiid ovddeštandárbbu ja -vejolašvuodaid ja dahká ovddeštanplána. Gáppe-Jon báikki dikšumii ja geavaheapmái guoskevaš doaimmaide galgá leat Gáppe-Jon báikki dikšungotti dohkkeheapmi. Luonddubálvalus čielggada, leago vejolaš geavahišgoahtit oasi Gáppe-Jon báikkis báikkálaš fitnodatolbmuid várrenčuožahahkan.

Golledoidimii guoskevaš boares doarjjabáikkiin, maid Museovirasto lea árvalan seailluhit, muhtumat leat juo hui heajos ortnegis. Meahciráđđehus árvala Museovirastoi ja Lapin Kullankaivajain Liitto ahte máinnašuvvon doarjjabáikkiid dálá dilli galgá čielggaduvvot ja čuožahatlogahallan beivejuvvo dasto dán čielggadusa mielde. Dán barggus sáhtášedje leat mielde Lappi Kullankaivajain Liitto ja Lappi birasguovddáš. Priváhtačuožahagaid várás Meahciráđđehus ii daga árvalusaid plánas.

Kultamuseo ja Lapin Kullankaivajain Liitto árvalusa mielde gollehistorjjálaš museajohtolaga lea vejolaš ollašuhit Meahciráđđehusa, Lapin Kullankaivajain Liitto, Kultamuseo ja Museovirasto ovtasbargun. Museajohtolat galgá šaddat dálá lustageavahanjohtolagaid oktavuhtii. Mašiinnainguin dáhpáhuvi golleroggama mávssoleamos čuožahagaid ja bargoneavvuid sáhttá vurket golleroggiid lobi vuodul soames ruvkebires Miessejogas ja Jeagelávžžis.

5.2.5 Čuovvun

Plánejuvvo programma kulturčuožahagaid seailuma dahje ortnega čuovvuma várás. Laktojuvvojit álbmotmeahci johtolagat ja rusttegat REISKA-diehtovuogádahkii.

6 Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma

6.1 Vánddardeapmi ja luonddu eará lustageavaheapmi

6.1.1 Dálá dilli

Vánddardeapmi lea álbmotmeahci eanageavahanhámiin okta nuoramusain ja dan ovdáneapmi gullá oassin guovllu gollehistorjái. Leammi šattai viidáseappot dovddusin easkka 1950-logu gaskkamuttus, Leammi vuosttas ”gollerumema” áiggiid.

Eanaš vánddardeaddjit johtet álbmotmeahccái Njurggoluoovtta bokte. Njurggoluoovttas lea Meahci-ráđdehusa luonddustohpu, mas sáhtta maiddáid idjadit ja boradit. Gilis leat dasa lassin ruvttofanassáhtosteamit Leammiráigge Ravadasjávrái ja Gollehámmanii.

Suoma davimus ja viidáseamos álbmotmeahci gallestallilohkun lea leamaš dáid jagiid sullii 10 000 jahkásaččat. Eatnašat fitnet álbmotmeahci bivnnuheamos lustageavahanavádagas, Leammileagis ja golleatnamiin, gosa leat maiddáid čohkkejuvvon eanaš álbmotmeahci bálvalusat ja vánddardanrusttegat. Leammi álbmotmeahcis johtet uhccán Lappi eará álbmotmehciid ektui, muhto doppe orrojuvvo guhkit. Bállas–Yllásduoddara álbmotmeahci gallestallilohku lei 2006:s 310 000, Pyhätunturi–Luosto 103 500 ja UK-álbmotmeahci 170 000.

Leammi álbmotmeahcis vánddardit eanaš geassit. Vánddardansesonja bistá mihcamárain ruškái, dahjege dušše golbma mánotbaji. Dan loahppaoasi jagis álbmotmeahcis eai leat báljo vánddardeaddjit. Sivvan dasa ahte Leammi álbmotmeahcci orru geasuheamen dušše geassit lea dat, ahte álbmotmeahci lahkosiin ii leat oktage turismaguovddáš, mii dolvvošii dálveluomostalliid dohko. Čuoiganjohtolagat, čierastallanluohkát, suohtastallanbáikkid jed. geasuhusdihkkid váilot. Sivvan jaskes dálveáigodahkii sáhtta leat maiddáid dat, ahte turismafitnodagaid oamastit eanaš badjeolbmot dahje dakkárat, geat leat juogalahkai čadnojuvvon boazodollui. Mátkealáhus ja boazo-doallu heiveba bures oktii. Dálvvi áigge bargujuvvo eanaš bohccuiguin ja geasi áigge fas smávva turismadoaimmain.

Eanaš oasis álbmotmeahcis eai leat merkejuvvon bálgát eaige eará bálvalanrusttegat mátkkálaččaid várás earret soames ávdinstobu. Nuba dasa, guhte lea ohcaleamen luondduráfi ja jaskatvuoda, gávdnojit álbmotmeahcis valjis ráfálaš guovllut. Álbmotmeahci viiddisvuohta ja vátna bálvalanrusttegat fas leat váikkuheamen dasa, ahte guvlui bohtet vuosttažettiin iešrádálaš, hárvánan meahcevánddardeaddjit, guolásteaddjit ja fanasvánddardeaddjit. Leammi álbmotmeahcci lea vánddardeaddji čalmmiiguin oaidnit meahccát guovlu go mánggat lágasmearriduvvon meahceguovllut Lappis. Vállosivvan dása lea dat, ahte dat lea doaresbealde turismaguovddážiin ja váldojohtolagain.

Lappi luonddubálvalusat lea guorahallan Lappi turismaguovlluid, lustageavaheami doaibmaollisvuođaid ja luonddubálvalusaid vánddardan- ja turismačuozáhagaid geasuhusa. Strategijabarggu duogážiin lea ráđdehusa 2003:s dohkkehan ng. VILMAT-prográmma, mainna geahččalit láchit barggu ja birgenlági luondduturisma lasiheami bokte.

Logus 6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaibma lea guorahallon Leammileagi dilli.

Lappi birasguovddáš lea leamaš jodiheamen prošeavtta Natura 2000 -guovllut Lappi resursan. Dán prošeavttas 2005:s dahkkojuvvon Lappi Natura 2000 -fierpmádaga dikšuma ja geavaheami oppalašplánas Leammi álbmotmeahcci lea maiddá juogustuvvon lustageavaheami hárrái sierra luohkáide. Leammi álbmotmeahcci lea maiddá báikkálaš olbmuide dehálaš meahcebidvo- ja guolástanguovlu.

Gallestallidutkamuš

Leammis dahkkojuvvui guovllu lustageavaheami čielggadeaddji gallestallidutkamuš geassit 2001. Dat dahkkojuvvui jearahallandutkamuššan, mas geavahuvvojedje heivvolaš osiin Meahci-ráddehusa riikkadási gažaldagat. Oktiibuot 1107:s vástidedje ja vástidanproseanta lei 86. Čuovvovaš bihtáid diedut vuodđuduvvet dán dutkamuššii (Ukkonen 2002, 2003).

Leammi álbmotmeahcis fitnet gallestallidutkamuša mielde sullii 10 000 olbmo jahkásaččat ja sii leat álbmotmeahcis oktiibuot sullii 30 000 jándora. Gallestallit ledje nappo gaskamearálaččat golbma jándora álbmotmeahcis. Álbmotmeahci vuodđooasi gallestalliin badjelaš bealli (55 %) ledje almmáiolbmot. Vuodđooasis vástidan gallestalliid gaskaahki lei 43 jagi, go meahceeoasis vástideaddjit ledje gaskamearálaččat nuorabut, 37-jahkásaččat.

Eatnašat álbmotmeahci gallestalliin ledje eret Lulli- dahje Gaska-Suomas. Meahceeoasi vánddardeaddjit johtaledje dávjibuš okto ja sii ohcaledje eanet go earát vejolašvuoda leat okto. Eatnašat gallestalliin johtaledje álbmotmeahci buot osiin smávva 2–5 olbmo jovkkožiin. Álbmotmeahccái olbmot bohte dábálemosit iežaset bearrašiin; sullii goalmmásas olbmui ledje bohtán álbmotmeahccái ovtta iežaset bearraša lahtuiguin.

Álbmotmeahci buot osiide gallestallit ledje bohtán áiggi golahit seammassullasaš sivaiddihte. Deháleamos sivat Leammi álbmotmeahci gallestallami ledje luonddu vásiheapmi, duovdagat, vuonjñalaš buorredilli, šláma ja nuoskkideami siste eretohcaleapmi ja lotkkiideapmi. Uhcimus orui mearkašeamen Leammi gallestallama áigge odđa olbmuide oahpásmuvvan ja gelddolašvuoda vásiheapmi.

Leammi álbmotmeahcci lei mátkki áidna ja deháleamos čuožahat 80 %:s meahceeoasi gallestalliin. Gallestallit bohte meahceeoassái ovddalgihtii plánekeahtá hui háreve. Vuodđooasi gallestallit almmuhedje Leammi álbmotmeahci seamma dávjá iežaset mátkki áidna dahje deháleamos čuožahahkan go oktan mátkki plánejuvvon čuožahagain.

Áiggeájit ledje álbmotmeahci buot osiid gallestalliid gaskkas hui seammaláganat. Bivnnuheamos áiggeájit leat vázzin dahje lustaviehkkan, lustajohtin meahcis, luonddu dárkon, luonddu govven ja vánddardeapmi. Vástidan olbmot ledje Njurggoluohttas diedusge oassálastán fanassáhtosteapmái dávjibut go eará johtaleaddjit. Iežaset deháleamos áiggeájin gallestallit almmuhedje álbmotmeahci buot osiin vánddardeami. Lustajohtin meahcis lei nubbin deháleamos ja luonddu dárkon goalmmásas deháleamos áiggeáji.

Gallestalliin eatnašat leat gallestallan Leammileagi. Ravadasgoržži luhtte ledje fitnan šiega bealli gallestalliin ja golleguovllus lagabui bealli. Eatnašat Leammi álbmotmeahci gallestalliin idjadedje álbmotmeahcis uhcimustá ovtta ija. Vuodđooasis beaivegallestallit ledje 37 %, go fas meahceeoasis eai beaivegallestallit lean ollege. Gallestallama guhkkodagas sáhtte leat hui stuorra earut álbmotmeahci sierra guovlluid gaskkas. Vuodđooasi gallestallit ledje Leammi álbmotmeahcis mealgat dávjibut vuosttas háve jođus go eará guovlluid gallestallit. Meahceeoasis vuosttasháve gallestallit ja odđasit gallestallit ledje measta ovtta máde.

Gallestalliid vuordámušat Leammi álbmotmeahci bálvalusain, buđaldallanvejolašvuodain ja luonddubirrasis vástidedje viehka bures duohtadili. Álbmotmeahci buot osiid gallestalliid mielas sin vuordámušat vástidedje luonddubirrasa dáfus buoremusat duohtadili.

Dán dutkamušas didoštallon áššiin eatnama gollan headuštii Leammi álbmotmeahci buot osiid gallestalliid eanemus. Nubbin eanemus lea headuštan luonddubirrasa giedahallan. Friddja hámis ovdanbukton máhcahaga vuodul dainna oavvildit dábálemosit golleroggama ja dan guodđin mearkkaid lundui dahje njealjejuvllagiid ja mohtorsihkkeliid loaktin vuojuhagaid.

Gallestalliduhuvašvuoda oassedahkkiid (headuštandahkkit, vuordámušat, biras, bálvalusat) vuodul rehkenaston gallestalliduhuvašvuodaindeavssa vuodul Leammi álbmotmeahci gallestallit ledje viehka duhtavaččat iežaset gallestallamii guovllus. Maiddái friddja hámis ovdanbukton máhcahagaid vuodul gallestallit ledje duhtavaččat Leammi álbmotmeahci bálvalanrusttegiidda. Álbmotmeahcis ledje gallestalliid mielas dábálaččat doarvái rusttegat, dasgo guovllu meahccáivuoda háliidedje sealluhit.

Ruŋgoplána ollašuvvan

Guovllu bálvalanrusttegat leat huksejuvvon ruŋgoplána (Meahciráđdehus 1988) mielde. Bálvalanrusttegat leat eanaš doarvái. Bálgáin leat dárbbášlaš sajiin šalldit, rovit, ráhpat ja fanasfearggat. 1970–80-loguin huksejuvvon rusttegat álget leat báikkuid divodandárbbus. Čuovvovaččas muituvvo guovllu dálá bálvalanrusttegiid birra (govva 6 sihke tabeallat 8 ja 9).

Ávdinstobut, dolastallanbáikkid, rággasat ja tealttástallanbáikkid ja eará rusttegat

Álbmotmeahcis leat gávccii ávdinstobu, guokte ávdin-láigostobu, okta láigostohpu ja okta beaivestohpu (govva 6). Ávdinstobuin vihtta leat boaittoealeavádagas, njeallje lustageavahanavádagas ja okta kulturavádagas. Láigostobuin okta lea boaittoealeavádagas ja guokte leat lustageavahanavádagas (tabealla 8). Gollehámman ávdinstobu oamasta ja hálddaša Lapin Kullankaivajain Liitto, muhto Meahciráđdehus fuolaha stobu boaldinmuorra- ja bázahusfuolahusas. Buot láigostobuid oktavuodas leat sávnnit. Álbmotmeahcis leat 18 dolastallanbáikki (govva 6), main golbma leat gokčojuvvon. Leammi siste leat kájat 11 ja fanasfearggat 2.

Tabealla 8. Leammi álbmotmeahci ávdinstobut, ávdin-láigostobut ja láigostobut avádagaid mielde.

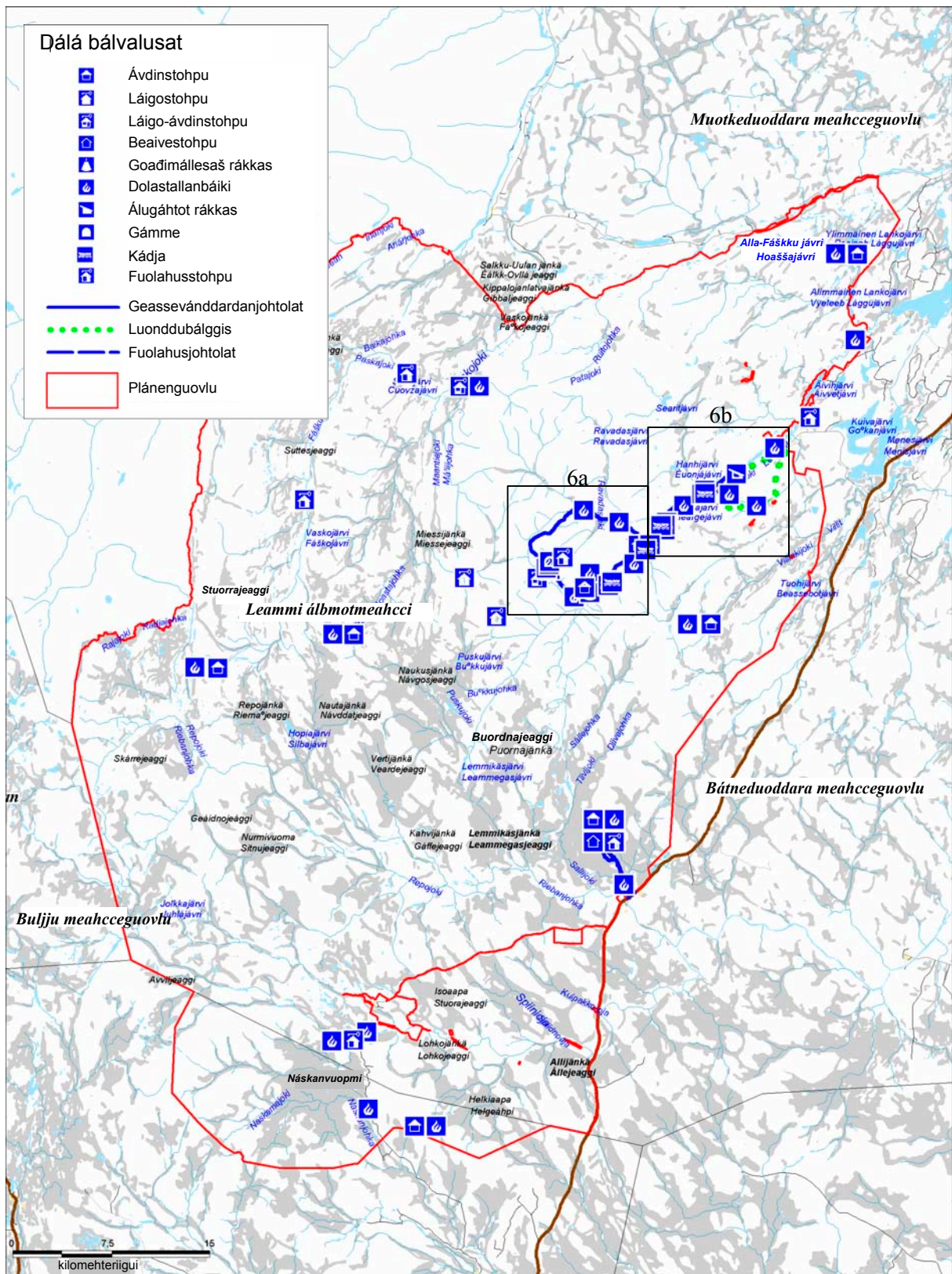
Stohpu	Lustageavahannavádat	Boaittoealeavádat	Kulturavádat
Ávdinstohpu			
Bárasgállá		x	
Sállevárri			x
Poastajohka		x	
Fáškoloppal		x	
Gollehámman	x		
Ravadasjávri	x		
Oahujohka		x	
Čáhppes-Máhte stohpu			x
Ruvnnastohpu	600 mehtera álbmotmeahci olggobealde		
Ávdin-láigostohpu			
Fášku		x	
Morganádjaga Kultala	x		
Láigostohpu			
Heargeguoika			

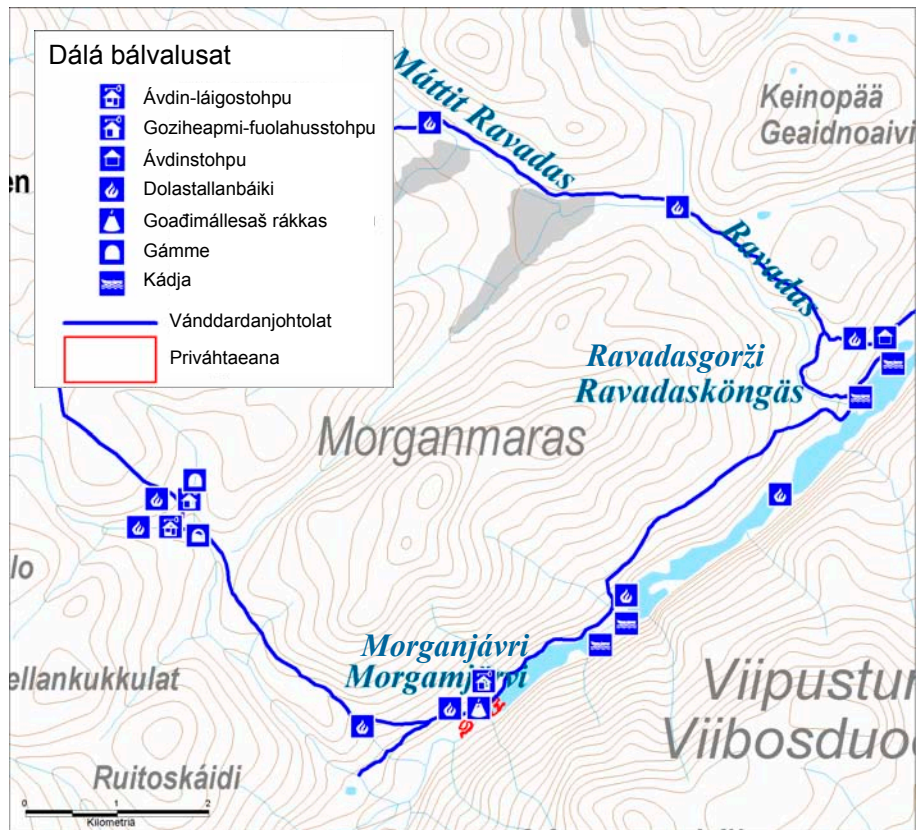
Oahujoga ávdinstohpu lea Leammi álbmotmeahci boaittoealeavádagas álbmotmeahci nuorttageahčen Viibos-duoddarariid nuorttabealde. Govva Matti Mela.

Tabella 9. Leammi álbmotmeahci vánddardanjohtolat.

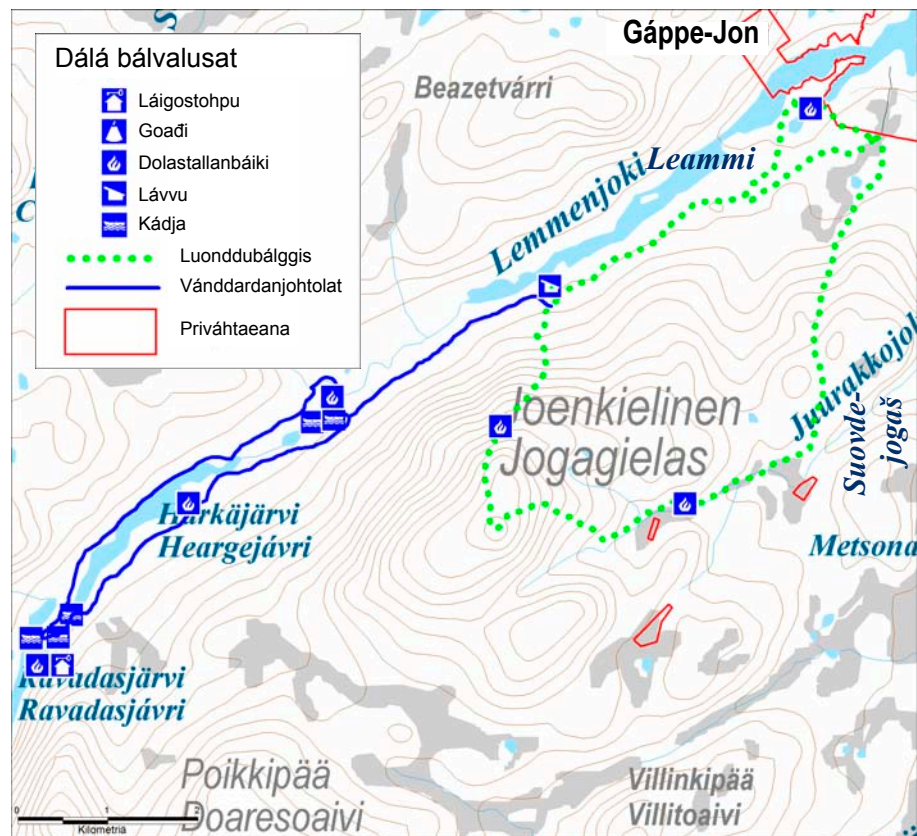
Johtolat	Mátkki guhkkodat	Bálvalusat
Bálgát		
Leammi luonddubálggis	4,5 km	- Dolastallanbáiki, luonddubálggesdávvalat
Jogagiellasa birrajohtolat	18 km	- Njeallje dolastallanbáikki ja goahti
Njurggoluohta–Ravadasjávri	15 km	- Guhtta dolastallanbáikki, Ravadasjávri ávdinstohpu, Heargejávri láigostohpu. Fanasruvttosáhtosteapmi Njurggoluohtas Ravadasjávri ja ruovttoluotta
Ravadasjávri–Morganádjaga Kultala–Gollehámman–Ravadasjávri	26,5 km	- Dolastallan- ja tealttastallanbáikkid, ávdinstobut Ravadasjávris, Morganádjaga Kultalas ja Gollehámmanis sinke láigostohpu Morganádjaga Kultalas. Morganádjaga Kultalas lea golleroggama historjjas muitaleaddji oahpistanbáiki. Fanasruvttosáhtosteapmi gaskkas Njurggoluohta–Ravadasjávri–Gollehámman
Sálleváribálggis (vuolga Riebanjogas Anár–Gihttelgeainnu guoras Sállevári gárddi guvlui; gárddi luhtte sáhtta máhccat seamma bálgá mielde)	12 km ovddosmanjás	- Vuolgingas lea Sállevári historjjas muitaleaddji oahpistandávval. Sálleváris lea ávdinstohpu.
Leammiráigge sáhtta vuolgit meallut dahje suhkat Njurggoluohtas guovtte guvlui		
Njurggoluohta–Gollehámman	s. 20 km ovttavuvlui	- Johtolat manna seamma saji go ruvttofanasjohtalusa johkafatnasat.
Njurggoluohta–Báđárjávri		- Leammiráigge nuorttasdávás

Govva 6. Leammi álbmotmeahci dála bálvalanrusttegat. Materiála: © Meahciráđđehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Govva 6a. Leammi álbmotmeahci dálá bálvalanrusttegat. Materiála: © Meahci-ráđdehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Govva 6b. Leammi álbmotmeahci dálá bálvalanrusttegat. Materiála: © Meahci-ráđdehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Vánddardanjohtolagat

Leammi álbmotmeahci vuodđooasis leat merkejuvvon vánddardanjohtogat sullii 68 km (govva 6, tabealla 9). Meahceeoasis eai leat merkejuvvon johtolagat. Álbmotmeahci merkejuvvon johtolagat earret Sállevári bálgá vulget Njurggoluohtta gilis parkerensajis álbmotmeahci ráji alde. Sállevári bálggis vuolgá Anára–Gihttela geainnus (nr 955) Riebanjogas.

6.1.2 Ulbmilat

Meahciráđdehus lea dahkan 2006:s riikkadásis strategijja luondduturisma ja lustageavaheami ovddidan dihte. Strategijjas leat meroštallon luondduturismaguovllut ja vánddardeami ja luondduturisma dáfus eará guovddáš guovllut. Go om. meroštallan lea dahkkojuvvon, de seammás leat meroštallon guovllut, mat eai deattuhuvvo. Meroštallama vuodđun lea leamaš vuosttažettiin dálá ja vuorddehahtti bálvalusaid jearru. Guovloguorahallamis Leammi álbmotmeahccái gullelaš Leammileahki gehččojuvvui gullat Anára turismaguovlui, mii galgá fámoláčat ovddiduvvot. Eará oasi álbmotmeahcis fas lea jurdda guodđit meahccás guovlun, gosa eai leat jurddašuvvon odđa investeremat.

Leammi álbmotmeahci lustageavaheami deháleamos ulbmilin lea stivret vánddardeami ja johtaleami ja bajásdoallat dáidda guoskevaš vejolašvuodaid nu, ahte gallestallit ožžot vásihit luonddu nugo ieža háliidit ja ahte luonddu-, duovdda- ja kulturárvvut seilot.

Álbmotmeahcci ovddiduvvo guovtteláhkai. Lustageavahanavádat (Leammileahki jed.) ovddiduvvo guovlun, mas hárnjehtunge vánddardeaddjái gávdnojit mánggalágan bálvalusat, ovdamearka dihte fanassáhtosteamit, merkejuvvon johtolagat oktan oahpistanrusttegiiguin, orustansajit ja stobut. Bálvalusaid fáallet Meahciráđdehusa lassin fitnodatolbmot. Olbmos eai dárbbas leat erenoamáš vánddardandáiddut ja -biergasat guvlui oahpásmuvvan dihte. Guvlui sáhtta oahpásmuvvat ovttá beaivvi áiggege. Dálá bálvalusaid kvalitehta buoriduvvo, ja odđa investeremat dahkkojuvvojit dárbbu mielde, go gallestalliid lohku lassána.

Áibbas earálgan go ovdalis máinnašuvvon ”bálvalusaid guovlu” lea viiddis meahccás boaitto-bealeavádat. Avádat dollojuvvo dakkárin ahte dat gáibida ollu vánddardeaddjis, ja dan sáhtta atnit juoba erenoamáš gáibideaddji meahcevánddardanguovlun. Dan dálá vátnalágan bálvalanrusttegat bajásdollojit oassin guovllu dološ meahce- ja vánddardankultuvrras. Guvlui eai báljo dahkkojuvvo odđa investeremat. Áibbas veadjemeahtumat dat eai goittot leat. Guovllus lea dán áigge hui vánis dálvevánddardeapmi. Dan sáhtta ovddidit nu, ahte merkejuvvojit dálvái ávdinstobuid gaskii čuoiganjohtolagat.

Ulbmilin lea buoridit easttahis beassama lihkanlápmašiidna Leammileahká.

Ulbmilat lustageavahanavádagas

Leammileahká dahkkojuvvojit 7 300 gallestallama jagis. Dáin beavegallestallamat leat sullii 2 700. Ferte ráhkkanisgoahtit dasa, ahte lohku lassána 11 000 gallestallamii jagi 2015 rádjai ja gaskamearálaš orrunáigi guovllus guhkku. Eanemus vurdet dálvegeavaheami lassánit dálá ovttá proseanttas 15 %:ii. Dát oaiivvildivččii dan, ahte Leammileahká dahkkojuvvošedje dálvvi áigge badjel 1 500 gallestallama, go dál dálvit gallestallangearddit leat vuollel 100. Riikkaidgaskasaš gallestalliid logu vurdet maiddái lassánit. Skuvlamánáid ossodaga lea jurdda bajidit uhccánaš.

Sállevári ovddeštuvvon gárdi ja gárdebirrasa divoduvvon gámpát leat dán áigge viehka uhccán anus. Gallestallilloguid eai leat mihtidan, muhto árvvu mielde leat 200 gallestallama jagis. Sállevári gámpát, main lea dollasadji, addet vejolašvuoda orodit moanaidge jándoriid guovllus maiddá dálvit. Gallestallillogut sáhttet lassánit hui sakka ja bistevaččat.

Sállevári rusttegat addet maiddá buori vejolašvuoda fállat dálvit stivrejuvvon mátkkálaš-bálvalusaid, mat vuodduvvet sámekultuvrii. Dát sáhtta gáibidit lágiduvvon sáhtostan- ja fuolahusbálvalusaid mohtorgielkkáin, dasgo gárdi lea guhkin eret geainnus. Mánnábearrašat, boarrásat ja sierra sivaid dihte lihkanlámásat eai olle dál Sállevárrái. Nuba priváhtafitnodat dahje -fitnodagat galggašii/galggašedje bargagoahtit dán ášši ovdii.

Ulbmilat boaittoealeavádagas

Meahciráddehusa ulbmilin ii leat lasihit gallestalliid logu álbmotmeahci boaittoealeavádagain. Vaikko Meahciráddehus ii geahččal lasihit boaittoealeoasi vánddardeaddjilloguid, de ulbmilin ii leat maiddá geahpedit gallestalliid logu, jos dat juoga sivas lassánišgoađášii. Boaittoealeoasi ávdinstobuid geavahit dán áigge uhccán, ja nuba vaikko vánddardeaddjiid lohku lassánivččii mánggagardásat, de ii dange manjá livčče gárži. Ráddjehusaide ii leat dárbu maiddá luonddusuodjalanákkaid dihte.

Davvi-Lappi eanagoddelávvi (nannejuvvon stáhtarádis 27.11.2007) (Čuovus 10) lea merkejuvvon olgodaddanjohtolatvárren Leammileahká ja golleguvlui. Ná dán dikšun- ja geavahanplána vuodđoprinsihpat lustageavahanavádagaid sajádagas dorjot Davvi-Lappi eanagoddeláva vuodđoprinsihpaid lustageavaheami stivremis.

Čoahkkáigeassu álbmotmeahci lustageavaheami ulbmiliin jagi 2015 rádjai:

- ferte ráhkkanišgoahtit dasa, ahte gallestallillogut lassánit mealgat lustageavahanavádagas
- olgoriikalaš gallestalliid ossodat lassána
- bálvalandássi buorrána lustageavahanavádaga váldoguovlluin
- bálvalandássi seailuhuvvo dálážin boaittoealeavádagas
- dálvevánddardeapmi ovddiduvvo
- Leammi luonddustobu rabasáiggit heivehuvvojit jearu mielde
- skuvlamánáid ossodat lasihuvvo
- buot doaimmas vuodđun leat bistevaš geavaheami prinsihpat.

6.1.3 Doaimmabijut

Dála bálvalanrusttegat divoduvvojit ja bajásdollojit. Bálvalanrusttegiid dássi buoriduvvo mávssoleamos báikkiin ee. nu, ahte ceggejuvvojit lávut ja rággasat. Bálggis Gollehámmanis Morgan-Viibosii sáhtta rievdaduvvot merkejuvvon bálggisin, nu ahte dasa bohtet ráhpat, rovit, rággasat ja jogaidrastildanrusttegat. Johtolagaid buorideapmi deattuhuvvo, amaset eatnamat gollat.

Meahciráddehus fuolaha guovllu lustageavaheami stobuid, rusttegiid ja johtolagaid. Stobuid bajásdoallan ja muorra- ja bázahusfuolahus mearkkašit ollu guovllu lustageavaheapmái birasváikkuhusaid dáfus. Jos lustageavaheami rusttegat ja johtolagat eai dollojuvvošii ortnegis dahje muorra- ja bázahusfuolahusas ii beroštuvvošii, de dát vuhttošii dalán guovllu luonddudilálašvuodas ja birrasa čorgatvuodas ja hávskivuodas. Stobuid ja árbevierrovisttiid fuolahusas ja divodeamis giddejuvvo fuopmášupmi kulturárbbi seailuheapmái.

Leammi álbmotmeahcis oažžu johtalit juohkeolbmovuoigatvuodain iešrádálaččat. Goittotge Ravadasgoržži ráddjenavádagas oažžu johtalit dušše merkejuvvon bálgáid mielde. Meahciráddehusa stobuid geavaheapmi ii gula juohkeolbmovuoigatvuodaide, muhto daid geavahan-njuolggadusaid birra Meahciráddehus oažžu sierra mearridit.

Gohttet oažžu oppa álbmotmeahcis, earret Leammi gáddeguovlluid ja ráddjenavádaga. Leammi siste oažžu gohttet dušše gohttema várás oaivvilduvvon orustansajiin. Lustageavahan- ja kultur-avádagain oažžu dolastallat dušše dolastallama várás oaivvilduvvon báikkiin. Boaittoeale-avádagas oažžu dolastallat, go dolastaladettiin geavaha goike ovssiid, rissiid ja guddožiid, mat leat das báikki alde, ii goittot vuollel kilomehterbeali duohken fuolahuvvon dolastallanbáikkis.

Oahpistuvvon čuoiganvánddardemiid fuolahussii mohtorgielkkáin sáhtta mieđihit lobiid almmolašávkkálaš doaibmiide, ee. oahppalágádusaide, searvegottiide ja speidáriidda. Maiddái luonddaturismafitnodagaide dákkár fuolahuslobiid sáhtta mieđihit (gč. dárkileappot logu 6.3.3 Doaibmabijut).

Beanavuodjin lea gildojuvvon Leammi álbmotmeahcis. Ággan gildui lea boazodoalu ja sáme-kultuvrra dorvvasteapmi. Riidet ja sihkkelastit oažžu dálá merkejuvvon johtolagaid mielde (govva 6).

6.1.4 Čuovvun

Meahciráddehus čuovvu Leammi álbmotmeahci lustageavaheami ovdáneami Davvi-Lappi luondduriggodatplánas ja Meahciráddehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin álbmotmeahccái heivvolaš mihtidanvuogit leat boaldinmuora golahus, bázahusmearit ja gallestallilogut. Áššehasmáhcahat čoggojuvvo dađistaga Davvi-Sámi luonddu-guovddázis ja maiddái Leammi luonddustobus, mii lea geasi áigge rabas. Gallestallidutkamuša geahččalit dahkat 5–10 jagi gaskkaid.

6.2 Luondooahpisteapmi ja oahpahus

6.2.1 Dálá dilli

Anára girkosiidii 1998:s gárvvásmuvvan Davvi-Sámi luondduguovddáš ja Sámemusea Siida doaibmá Leammi álbmotmeahci birra jagáš oahpistanguovddázin. Njurggoluktii lea 1994:s huksejuvvon Leammi luonddustohpu, mii oahpista guovllus johtaleaddjiid geasi áigge. Boares ruŋgo-plána ulbmilat leat dákkko erenoamáš bures lihkestuvvan. Leammi álbmotmeahcci sámiid ruovttu-guovllu álbmotmeahccin buktojuvvo čielgasit ja lunddolaččat ovdan Siiddas, gos olbmot sáhttet oahpásmuvvat sáme-kultuvrra historjái ja otnábeaivái ja olbmo vuogáiduvvamii davvimáilmmi dilálašvuodaide. Leammi oahpistanbálvalusat leat doarvái. Mánngabealat dieđut luonddu birra leat fidnemis.

Álbmotmeahci vuoddoosiin leat merkejuvvon geassejohtolagat Leammileagis, golleguovllus ja Sálleváris oktiibuot sullii 60 km. Álbmotmeahci vuoddoosiin leat guovddáš báikkiin olgo-oahpistanrusttegat (tabealla 10). Dávvaliid báiki ja fáddásuorggit spiehkastit muhtun muddui das, mii boares ruŋgoplánas (Meahciráddehus 1988, s. 10) plánejuvvui, muhto oppalaččat geahčadettiin boares plána árvalusat leat ollašuhhton. Eret leat vuosttažettiin guddojuvvon dakkár

dávvalat, mat livčče oahpistan vánddardeaddjiid njuolgga álbmotmeahci boaittoealeoassái báikkiin, gokko eai leat merkejuvvon bálgát.

Álbmotmeahci ávdin- ja láigostobuin leat dasa lassin stohpogirjijt, main gávdnojit dieđut luonddus ja dan geavaheamis sihke ortnetnjuolggadus ja eará rávvagat vánddardeaddjiide. Luondooahpisteami dálá dilli heive bures álbmotmeahccái eaige leat rievdadandárbbut earret beiven- ja bajásdoallandárbbuid.

Leammi álbmotmeahci birra lea almmustuhtton A3-máhcastatgihppagaš suoma-, sáme-, eangals- ja duiskkagillii. Leammi luonddubálgá oahpistanrusttegat leat suoma- ja eangalsgillii. Dasa lassin gávdnojit gihppagat, main teaksta lea sáme-, ruota- ja duiskkagillii. Meahciráđđehusa luontoon.fi -siidduin gávdnojit dieđut Leammi álbmotmeahcis ja dan čuožáhagain. Ovdalis máinnašuvvon siiddu gávdnojit suomagiela lassin maiddái sáme-, eangals- ja ruotagillii.

Meahciráđđehusa meroštallan luonddusodjalanguovlluid dikšunprinsihpaid mielde álbmotmeahci oktan dehálaš ulbmilin suodjaleami maŋŋá lea bálvalit birasbajásgeassima, oahpahusa ja oppalaš luonddudovdamaša nu, ahte dat fállá báikki ja vejolašvuodaid iešráđálaš ja stivrejuvvon luonddudármii (Meahciráđđehus 2007).

Leammi álbmotmeahcci sáhtá fállat buriid vejolašvuodaid luonddu ja báikkálaškultuvrra eavttuiguin dáhpáhuvi oahpahussii ja biras- ja kulturbajásgeassimii, ovdamearkka dihte meahcceoahpisteaddjiskuvlemii. Davvi-Sámi luondduguovddáš Siida lea luondooahpisteami dáfus guovddáš báiki.

Boares rungoplánas árvaluvvo ahte ”Álbmotmeahcis várrejuvvo dilálašvuolta luondoleairraid ja tealttástallamii vuodduvvi leairaskuvllaid doallamii. Dákkár joavkkuid várás čujuhuvvo sierra ráfálaš tealttástallanbáiki Njurggoluovtta lahkosiin.” Dát árvalus lea ollašuvvan, vaikko vel dainna earuin ahte Njurggoluovtta lahkosiin ii lean dárbu čujuhit sierra tealttástallanbáikki joavkkuide. Álbmotmeahccái dahkkojuvvon luondoleairrat, leairaskuvllat, rihppaskuvlaleairrat, speidárleairrat ja meahcceoahpisteaddjigurssat leat dábálaččat vánddardeamit, goas ii orrojuvvo maŋga ija seamma sajis, ja nuba sierra lobiide ii leat leamaš dárbu. Nuppe dáfus ovdamearkka dihte Anára vuolledási 5. luohkkái lea juo šaddan vierrun doallat juohke čavčča vahku guhkkosaš leairaskuvlla Sállevári bálgosa gámppás Áideváris.

Tabella 10. Leammi álbmotmeahci olgoahpistandávvalat.

Oahpistandávvalat	Sturrodát	Fáddá
Leammi luonddustohpu	4xA0	Álbmotmeahci kárta, njuolggadusat, bálgát
Leammi luonddustohpu	2xA0	Njurggoluovtta gili kárta ja bálvalusat
Njurggoluohta, álbmotmeahci parkeren- sadjj, mas vulget álbmotmeahci bálgát	4xA0	Álbmotmeahci kárta, njuolggadusat, bálgát
Njurggoluovtta luonddubálggis	13xA2	Luonddubálgá čuožáhatoahpistanrusttegat
Riebanjohka, Sállevári bálgáid vuolginsadjj	4xA0	Álbmotmeahci kárta, njuolggadusat, Davvi-Lappi
Riebanjohka, Sállevári bálgáid vuolginsadjj	6xA0	Sállevári gárddi historjá
Sállevári gárdi	1xA1	Kártasárgun gárdeguovllu birra
Ravadasjávrrí ávdinstohpu	2xA0	Johkaleagi johtolatkárta ja Ravadasa čuožáhatoahpistanrusttet
Ravadasgorži, gorži	3xA2	Ráddjenoasi ”Biso bálgá alde” -oahpistanrusttegat
Gollehámma	2xA0	Johkaleagi johtolatkárta ja Gollehámma čuožáhatoahpistanrusttet
Morganája	4xA0	Johkaleagi johtolatkárta ja golleroggama historjá

Sállevári ovdeštuvvon gárdi lea kulturhistorjjálaččat divrras ja vuogas biras luondo- ja kultur-
bajásgeassimii. Meahciráđđehusa oahpistanstohpu Sálleváris sáhtášii doaibmat leairaskuvllaid
oahpahaslatnjan. Sállevári earáge gámpáid sáhtášii geavahit omd. leairaskuvladárbbuide. Gárde-
biras ii leat goittot olus geavahuvvon oahpahasas.

Earret eará dikšun- ja geavahanplána vuodđun dahkkojuvvon guovllu luonddu ja geavaheami
vuoddočielggadusat, mat leat almmustuhtton girjin (Kajala 2004), leat anolaš oahpahasmateriálat.

6.2.2 Ulbmilat

Leammi álbmotmeahci luondooahpisteami ulbmilin lea doarjut álbmotmeahci vuodđudanulbmila
ollašuvvama nu, ahte gallestallit láidestuvvojit dakkár lustageavaheapmái, mii gudnejahttá
guovllu luonddu ja historjjá ja váldá vuhtii guovllu árbevirolaš geavahanhámiid.

Álbmotmeahci oahpahasgeavaheapmi ovddiduvvo ovttas lahkosiid skuvllaiguin ja oahpahas-
suorggi eará ámmátdoaibmiiguin. Ulbmilin lea láchit rámaid ja doaibmavejolašvuodaid mángga-
bealat luondo- ja kulturbajásgeassimii. Sámiid ja eará báikkálaš olbmuid árbevirolaš dieđut
galggašedje geavahuvvot raddálagaid dutkandieđuiguin. Oahpahas lea boahpteáiggisge
oaivvilduvvon vuosttažettiin nuoraide ja mánáide.

Jos oahpisteapmi plánejuvvo aktiivvalaš anus Leahkki golleguvlui, de dalle bargojuvvo ovttas
golleroggiiguin. Sállevári ovdeštuvvon gárdi geahččalit geavahit boahpteáiggis eanet
oahpahasii. Galggašii leat oktavuodas oahpahasjoavkkuide, ovdalگو dat vulget álbmotmeahccái.
Livččii buorre ahte dat fitnet vuos álbmotmeahci oahpistanbáikkiin, juogo Davvi-Sámi luonddu-
guovddázis Siiddas dahje Leammi luonddustobus. Dálveturisma ja -vánddardeapmi leat lassánan,
ja nuba lea jurdda guhkidit Leammi luonddustobu rabasáiggiid.

6.2.3 Doaibmabijut

Davvi-Sámi luondduguovddáš Siida doaibmá Leammi álbmotmeahci oahpistandoaimma
guovddázin birra jagi. Leammi luonddustohpu oahpista guovllu gallestalliid geasi áigge. Maiddái
Meahciráđđehusa eará luondduguovddázat ja -stobut ja Meahciráđđehusa interneahhtasiiddut
(luontoon.fi) addet dieđuid guovllu luonddus, geavaheamis ja lustageavahanvejolašvuodain.
Leammi álbmotmeahcci lea guovdu viiddis sámiid ruovttuguovllu ja das boahhti mihtilmasvuodát
válđojuvvojit boahpteáiggisge bures vuhtii álbmotmeahci dikšumis ja oahpistandoaimmas.

Guovllu meahceoahpistanrusttegat, čálalaš dieđihanmateriála ja interneahhtasiiddut dollojuvvojit
áiggi dásis ja ortnegis. Oahpisteapmi čohkkejuvvo vuosttažettiin álbmotmeahci lustageavahan-
avádagaide. Ođđa oahpistandávvaliid sáhttá bidjat dakkár báikkiide, main álbmotmeahci galle-
stalliin orrot leamen váilevaš dieđut álbmotmeahci njuolggadusain. Dákkár báikkis sáhtášedje leat
ovdamearkka dihte Lismá gilli ja Ánjel.

Vánddardanleairrat leat oassi álbmotmeahci normála doaimmas. Ii dárbaš leat sierra lohpi, jos
leaira lágiduvvo juohkeolbmovuogavuodaid olis. Meahciráđđehus dieđiha goittot viššaleappot
go ovdal ee. interneahhta bokte ahte álbmotmeahci oahpistanbáikkiid sáhttá geavahit oahpahas
dárbbuide ja ávžžuha oahpahasleairalaččaid ja eará stuorra joavkkuid finadit vuos álbmotmeahci
juoga oahpistanbáikkis, ovdalگو vulget meahccái.

Álbmotmeahccái guoskevaš dálá materiálahaid geahččalit doallat áiggi dásis luondobajásgeassima ja -oahpahusa dárbbuide. Jos luondooahpahusa oktavuodas lea jurdda váldit čájánasaid, de das galgá sierra soahpat Meahciráđđehusa luonddubálvalusaiguin.

6.2.4 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu álbmotmeahci luondooahpahusa ollašuvvama Davvi-Lappi luonddu-riggodatplána ja Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga čuovvuma oassin. Máinnašuvvon vuogádaga olis Anára gieldda siste čuvvojuvvojit ođđa oahpistandávvaliid ja čuožáhatoahpistan-rusttegiid mearri, daidda geavahuvvon jahkásaš bargomearri (olmmošbargojagat) ja ruhtamearri, jahkásaš áššehasoktavuodaid mearri guđege áššehasbálvalanbáikkis ja áššehasaid duhtavašvuhta: buori ja heajos máhcahaga mearit. Áššehasmáhcahat čoggojuvvo dađistaga Davvi-Sámi luonddu-guovddázis ja maiddái Leammi luonddustobus, mii lea geasi áigge rabas. Gallestallidutkamušaid geahččalit dahkat 5–10 jagi gaskkaid.

6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimma

6.3.1 Dálá dilli

Stáhtaráđdi dohkkehii 2003:s ng. VILMAT-programma, man ulbmilin lea láhčit barggu ja birgen-lági luondduturismma lasiheami bokte. Programmas deattuhuvvo maiddái luonddusuodjalan-guovlluid, erenoamážit álbmotmehciid mearkkašupmi luondduturismma geasuhusdahkkin. Dát guoská erenoamážit Lappii, gos turisma mearkkaša juo dál guovllu ekonomijai ja barggolašvuhtii eanet go eará sajis Suomas. Moanain dutkamušain luondu lea gávnnahuvvon turismma deháleamos geasuhusdahkkin. Lappi Lihttu dagai 2004:s ng. Lappi turismma strategiija, mii galggai sakka lasihit turismma. Turisma galggai lassánit vuostazettiin olgoriikalaččaid logu lassáneami dihte. Strategiija deattuha turismaguovddážiid mearkkašumi turismma geasuhusdahkkin. Meahciráđđehusa iežas eanageavahanplánain (Davvi-Lappi luondduriggodatplána LVS) maiddái deattuhuvvojit turismma váldoguovllut. Lappis dat leat eanaš turismaguovddážiid birrasat, mat dorjot guovddážiid.

Leammi álbmotmeahcis Leammileahki gullá Meahciráđđehusa luondduturismma váldo-guovlluide, ja Leammileahki lea fas oassin viidáset Anára guovloollisvuodas. Guovloollisvuodain oaivvildit Meahciráđđehusa luonddubálvalusaid hálldašan- ja dikšunválddi vuollásaš guovlluin, čuožáhagain ja bálvalusain čohkiideaddji doaimmaollisvuoda. Dákkár ollisvuoda lusta- ja luondduturismageavaheami gánnáha plánet ja ovddidit oktasaš vuodu alde ja oktasaš ulbmiliiguin. Turismma váldoguovllut leat dat guovloollisvuodat, mat geasuhit dál dahje jagi 2015 rádjai eanemus suopmelaš ja olgoriikalaš luondduturisttaid. (Čuovus 12)

Leammi álbmotmeahcis lea muhtun muddui turismafitnodagaid oahpistandoaimma. Leammi guovllu fitnodagat lágidit sierralágan programmabálvalusaid álbmotmeahcis, ee. golleroggan-programmaid ja lustavuojašemiid fatnasiin johkaráigge ja jeavddalaš ruvttofanassáhtostemiid.

6.3.2 Ulbmilat

Turismadoaibma álbmotmeahcis galgá leat smávis ja dat galgá dáhpáhuvvat stivrejuvvon vuogi mielde. Meahciráđđehusa ulbmilin lea ahte vejolašvuodát bargat sámekultuvrrain dorvvastuvvojit ja boazodoallolágas ásaheavvon geatnegahttimat ollašutttojit (Meahciráđđehusláhka 1378/2004).

Luondduturisma ovddiduvvo ovttrasrádiid guovllu fitnodagaiguin. Meahciráđđehus geahččala dahkat ovttasbargosoahpamušaid buot fitnodagaiguin, mat doibmet álbmotmeahcis. Bálvalanrusttegiid geavaheapmái galgá leat lohpi dahje soahpamuš, go fitnodatdoaibma manná badjel dábalaš juohkeolbmogeavaheami. Soahpamušat dahkkojuvvot Meahciráđđehusa bistevas luondduturisma prinsihpaid mielde.

Davvi-Lappi eanagoddeláva ulbmiliin daddjojuvvo ahte guovlu ovddiduvvo álbmotmeahccái, Leammái ja kulturárbaí dorjejeaddji turismačuozáhahkan (gč. lohku 3.2.1 Lávaplánen).

Čoahkkáigeassu álbmotmeahci luondduturisma ulbmiliin jagi 2105 rádjai:

- ovttasbarggu lasiheapmi guovllu luondduturismafitnodagaiguin
- buot turisma prográmmabálvalusat ovttasbargosoahpamuša ollái
- turisma riikkadási geasuhusčuozáhat
- johtolagat dollojuvvot buori ortnegis ja dorvvolažžan
- bálvalandási lasiheapmi luondduturisma váldoguovlluin
- galgá ráhkanit gallestallilloguid lassáneapmái
- dálvegeavaheami lassáneapmi
- buot doaimmain vuodđun leat bistevas geavaheami prinsihpat
- stobuid ja árbevierrovistiid geavaheami beavttálmahttin.

6.3.3 Doaibmabijut

Luondduturisma ovddideamis dahkkojuvvo dárbbu mielde sierra bistevas luondduturisma plána, mas dárkkálmuhttojit ulbmilat ja meroštallojit doaibmabijut ja čuovvun.

Prográmmabálvalusfitnodagat sáhttet geavahit ávdinstobuid orustansadjin omd. boradeapmái dahje dolastallamii dainna eavttuin ahte dain lea dasa Meahciráđđehusa lohpi dahje soahpamuš. Fitnodatdoaimmas ávdinstobuid ii sáhte geavahit idjadeapmái. Fitnodatdoaibma ii govčča eret dábalaš vánddardeaddji juohkeolbmovuogiatvuoda stobuid geavaheapmái. Jos geavaha bálvalanrusttegiid fitnodatdoibmii, de dasa galgá leat álo sierra lohpi dahje soahpamuš. Fitnodagas berrojuvvo suodjalanguovllu fállan bálvalusain (omd. gámpát, fuolahuvvon dolastallanbáikkít, bázahusfuolahus) iešgoasttidanhaddái vuodđuduvvi máksu.

Meahciráđđehus geahččala eakti vuorrováikkhuslaš ovttasbargui guovllu luondduturismafitnodagaiguin. Ovttasbarggu guovddáš prinsihpat bohtet ovdan ovttasbargosoahpamušain. Dákkár soahpamušaid Meahciráđđehus geahččala dahkat buot fitnodagaiguin, mat doibmet álbmotmeahcis. Fitnodatolmmoš oazžu ee. márkanastinávkki, nuvttá skuvlema, guvlui guoskevas čielggadusaid, luonddudieduid ja láidesteami birasáššiide. Fitnodaga raporttaid bokte fidnejuvvot dieđut áššehasaid dárbbuin ja vuordamušain. Meahciráđđehus čoaggá maiddái ieš áššehasdieđuid ja čuovvu luondduturisma birasváikkhusaid guovllus.

Meahciráđdehus sáhtta hukset dárbbu mielde odđa várrenčuozáhagaid (eanemustá 3) – omd. lávuid dahje gámpáid – lustageavahanavádahkii Leammileahká. Meahciráđdehus sáhtta maiddá fállat luondduturismafitnodagaid atnui kulturčuozáhagaid visttiid (omd. Gáppe-Jon báiki ja Sállevári gárdi).

Lagasgiliid ássit, geain lea mohtorgielkállopi luondduin ávkkástallamii ja geat doibmet guovllus turismafitnodatbargin, sáhttet oazžut Meahciráđdehusas lobi dahje soahpat Meahciráđdehusain vánddardeaddjiid/biergasiid fievrrideamis mohtorgielkkáin lustageavahanavádaga ávdin-, várren- dahje láigostobuide. Vejolašvuodaid mielde fievrridemiide galgá geavahit dálá fuolahus- johtolagaid. Áššehasaid sáhtosteamit Riebanjogas ja Njurggoluohttas Sállevárrái leat maiddá vejolaččat. Lobiide dahje soahpamušaide merkejuvvo fitnodatolbmuid geatnegasvuohhta leat oktavuodas bálgošiin (guhkit johtolagat). Lobit eai mieđihuvvo 15.2. manjá áitatvuloš boralottiid beassesajiid lahkosiidda.

Lagasgiliid ássit, geain lea mohtorgielkállopi luondduin ávkkástallamii ja geat doibmet guovllus turismafitnodatbargin, sáhttet oazžut Meahciráđdehusas lobi dahje soahpat Meahciráđdehusain das, ahte sii ožžot mohtorgielkkáin fuolahit oahpistuvvon čuoiganvánddardemiid ja bozosafáraid. Maiddá dáidda guoskevaš gohttemii, mii manná badjel juohkeolbmovuoigatvuodaid, sáhtta mieđihit lobiid dahje dahkat soahpamušaid guđege áigodaga várás sierra oppa álbmotmeahccái, ii goittot ráddjenoassái. Maiddá earáide, geat lágide ovttaskas oahpistuvvon dálvevánddardemiid, sáhtta mieđihit lobiid mohtorgielkkáin dáhpáhuvi fuolahussii. Lobiide dahje soahpamušaide merkejuvvo fitnodatolbmuid geatnegasvuohhta leat oktavuodas bálgošiin (guhkit johtolagat). Lobit eai goittot mieđihuvvo 15.2. manjá áitatvuloš boralottiid beassesajiid lahkosiidda.

Mohtorfatnasiid geavaheamis gávppálaš diŋgonfanas- ja ruvttofanassáhtostemiid várás Meahciráđdehus sáhtta dahkat soahpamušaid guovllus doaimmi turismafitnodagaiguin. Beanavuodjin- fitnodahkii eai mieđihuvvo lobit álbmotmeahccái.

6.3.4 Čuovvun

Luondduturismafitnodagat, bálgošat ja Meahciráđdehus čuvvot dađistaga luondduturisma dili oktavuodadoallamiiguin.

Álbmotmeahccái guoskevaš soahpamušat vurkejuvvojit Meahciráđdehusa diehtovuogádahkii. Dálá soahpamušaiiguin sáhtta čuovvut guovllus dáhpáhuvi nuppástusaid. Turismafitnodagain ja áššehasain fidnejuvvon máhcahat adnojuvvo ávkin guovllu doaimma plánemis.

Luonddu lustageavaheami ja luondduturisma váikkuhusaid čuvvot dálá rávvagiid mielde. Rávvagat ja mihtidanvuogit vuodđuduvvet LAC-guorahallanvuohká (Limits of Acceptable Change – dohkálaš nuppástusa rájit). Dán guorahallanvuogi vuodđun leat luondduturisma oppalaš prinsihpat, maid ollašuvvan mihtiduvvo oktasaččat sohppojuvvon mihtáriiguin ja mihtidanvugiiguin.

Oppalaš prinsihpat leat gávccii:

- 1) luondduárvvut seilot ja doaimma ovddida luonddusuodjaleami
- 2) birrasii čuoheá nu uhccán go vejolaš olggobeale deaddu
- 3) áššehasat dovtagohtet ja atnigohtet eanet árvvus luonddu ja kultuvrra
- 4) áššehasaid vejolašvuodat návddašit luonddus buorránit
- 5) áššehasaid vuoiŋgalaš ja rumašlaš buorredilli buorránit

- 6) doaimmat váikkuhit bures báikkálaš ekonomijai ja bargolašvuhtii
- 7) luondduturisma birra dieđihuvvo ja dat márkanasto bures ja vásttolaččat
- 8) doaibma plánejuvvo ovttasráđiid.

6.4 Bálvalanrusttegiid fuolahus

6.4.1 Dálá dilli

Álbmotmeahci ávdin- ja láigostobuid ja dolastallan- ja gohttenbáikkiid boaldinmuorra- ja bázahusfuolahusas fuolaha Meahciráđdehus. Doaimma lea stivremin Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádat ja huksema ja hukseheami prinsihpat. Stobuid oktavuodas leat seahkalasbázahuslihtit, ekobáikkít oktan sirrenlihtiiguin ja čorges olgohivssogat. Seahkalasbázahusat ja hivssetbázahusat fievrriduvvojit eret meahcis dálvit muorrafuolahusa máhccanguorbmin.

Leammi virgedállu doaibmá álbmotmeahci fuolahusa doarjjabáikin. Álbmotmeahci fuolahusa, goziheami ja šlájaidčuovvuma várás oaivvilduvvon eará vistit leat Goahteádjagis, Fáškojávrris, Čuovžajávrris, Náskanjogas ja dasa lassin lea vel ng. Buškku áiti (govva 6) Buškkujárbasášvžži njálmmis. Álbmotmeahci fuolahusa ja goziheami várás oaivvilduvvon vistit dollojuvvojit ortnegis dáid doaimmaid várás.

6.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Fuolahusa deháleamos ulbmilin lea dikšut álbmotmeahci nu, ahte luonddusuodjalanulbmilat ollašuvvet. Nubbin dehálaš ulbmilin lea bajásdoallat vándardanvejolašvuodaid guovllus ja fuolahit, divodit ja hukset bálvalanrusttegiid bastevaš geavaheami prinsihpaid mielde. Bálvalanrusttegiid fuolahusas geahččalit gáržžidit dasa dárbbášlaš meahcejohtalusa nu ollu go vejolaš vuogáiduvvan fuolahusvuojáhagaide. Bálvalanrusttegiid odasmahtedettiin geahččalit guhkesáigásaš čovdosiidda, omd. johtolagaid ala galggašedje geađgerusttegat.

Boaldinmuorra- ja huksenmuorrafuolahus

Nugo logus 15 Muoradaga geavaheapmi daddjojuvvo, de álbmotmeahci orustansajiin dárbbášlaš boaldinmuorra doaimmahuvvo dábálaččat guovllu olggobealde ja dolastallanbáikkiin dárbbášlaš boaldin- ja huksenmuorra buktojuvvo boahteáiggis álbmotmeahci olggobealde. Bálgosa gámp-páin dárbbášlaš boaldinmuora Meahciráđdehus sáhtá luohpadit gámpáid lahkosiin.

Boaldinmuora lassin álbmotmeahci stobuin geavahuvvo gása vuoššama várás. Gása geavaheapmi geahpeda boaldinmuorradárbbu, luoitimiid ja goluid.

Álbmotmeahci boaldinmuorrafuolahus plánejuvvo dárkileappot muorrafuolahusplána oassin (gč. lohku 16 Doaibmabidjoplánat).

Bázahusfuolahus

Bázahusfuolahusa ja stobuid geavaheami birra gávdnojit dieđut stohpogirjjiin, mat dollojuvvojit áiggi dásis. Ulbmilin lea geahpedit bázahusaid čoggoma beaktilis dieđiheami bokte, muhto nuppe dáfus fas giedahallojit čoggon bázahusat áššáigullevaž vuogi mielde. Seahkalasbázahusaid čoaggima geahččalit boahhteáiggis geahpedit nu, ahte láidestuvvojit vánddardeaddjit ludnekahtes vánddardeapmái. Dát oaivvilda dan, ahte vánddardeaddjit ieža geahpedit bázahusaid čoggoma ja buktet bázahusaid eret meahcis álbmotmeahci vuolginsajiid ruskasirrenbáikkiide.

Seahkalasbázahusat doaimmahuvvojit gielddalaš čohkkejuvvon bázahusaidčoagginbáikái. Hivssetbázahusat fievrriduvvojit eret álbmotmeahcis áššáigullevaž joatkkagiedahallamii.

Fuolahusdoaimmaid geahččalit dahkat nu, ahte dat čuozášedje nu uhccán go vejolaš lundui ja guovllu geavaheaddjiide. Fuolahusjohtalus guovllus dáhpáhuvá eanaš gidđadálvve, goas sáhttá johtalit mohtorgielkkáin. Geasi áigge meahcefeievrruid geavahit nu uhccán go vejolaš.

Rádjegozáhusas leat álbmotmeahcis 2007:s guokte gozihanstobu, maid dat ieš geavaha ja fuolaha. Meahciráđdehusas lea bures doaibmi ovttasbargu rádjeguovllu gámppaid vurrolas geavaheamis goziheami oktavuodas ja Meahciráđdehus geahččala boahhteáiggisge soahpat rádjegozáhusain ovttasbarggus.

6.4.3 Čuovvun

Problemabázahusain dollojuvvo girji biras- ja kvalitehtavuogádaga ávžžuhusaid mielde. Fuolahusfievrredemiin ja johtaleamis bohciideaddji čitnadioksiidaluoitimat čuvvojuvvojit, ja maddái bázahusfuolahus oppalaččat čuvvojuvvo ja dán fuolahusas dahkkojuvvojit jahkásaččat statistihkat. Boaldinmuora ja gása golaheami ja bázahusmeriid čoggon čuvvojuvvo dálá vuogi mielde.

7 Dutkan

7.1 Dálá dilli

Leat valjis dutkamušat Leammi álbmotmeahci sulastahtti viidáset guovlluid birra. Ná leat goittot fidnejuvvon dušše viehka oppalaš dieđut. Dan sadjái álbmotmeahci dahje dan osiid leat gitta dáid maŋimuš jagiid rádjai dutkan viehka uhccán. Guovllus dássázii dahkkojuvvon sierra surggiid dutkandoaimma lea ovdanbukton guovllu luonddu ja geavaheami vuoddočielggadusas (Kajala 2004).

Boares ruŋgoplánas gávnnavuvvo (Meahciráđđehus 1988, s. 31) ahte

Meahciráđđehus oassálastá sierra vugiiguin daid dutkansurggiid giedahalli dutkandoaimmaide, mat lasihit vuoddođieduid álbmotmeahcis dahje lasihit dárbbášlaš dieđuid álbmotmeahci dikšuma birra. Luonddu gollama lea jurdda čuovvugoahit farggamustá. Meahciráđđehus mieđiha dutkanlobiid álbmotmeahccái. Ásahusa 932/1981 2 §:a 13 čuoggás máinnašuvvon dutkandoaimmaide, mat leat vealtameahtumat telegráfa-, telefon- dahje radiodoaimma dahje geologalaš dutkama ja málbmaohcama várás, galgá leat birasministeriija lohpi. Álbmotmeahcis dahkkojuvvon ja dahkanvuloš dutkamušaid birra dollojuvvo registtar, mii lea áiggi dásis.

Dát doaimmalinnját leat ain dálge buorre vuoddu odđa plána doaimbaidjoplánemii. Luonddu gollama čuovvun lea giedahallon dán plána logus 5.1 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun.

7.2 Ulbmilat

Ulbmilin lea ovddidit guovllu vuodđudanulbmila ollašuvvama ja luonddusuodjalanlága mielde doarjut guovllu dutkangeavaheami Meahciráđđehusa dutkanstrategiija mielde. Meahciráđđehus geahččala doarjut iežas hálddašan guovlluid kulturárbbi dutkama.

7.3 Doaimbajibijut

Meahciráđđehus oassálastá dutkamušaide, main čielggadit ja čuvvot guovllu ealliid ja šattuid ja daid lassáneami ja vuogáiduvvama davviguovlluid birasdilálašvuodaide sihke luonddudili ja dan rievdamu.

Meahciráđđehus oassálastá dutkamušaide ja doarju dutkamušaid, main čielggadit sámiid ja guovllu eará olbmuid luonddudovdamuša. Sámi kulturárbbi dutkan dahkkojuvvo ovttasráđiid sámemusea Siiddain ja vejolaččat maiddái Giellagas-instituhtain.

Meahciráđđehus mieđiha dutkanlobiid ja daidda guoskevaš meahccejohtaluslobiid dušše hui bures ákkastallon bargguit bargamii meahcis báikki alde. Luonddudillái váikkuheadđji buot dutkamušaid dahkamii meahcis ja dutkanmateriála čoaggimii galgá leat čálalaš dutkanplána, mas bohtet ovdan ee. dutkamuša áigedávval ja ulbmilat, dutkančuozáhagat ja čoagginvuloš materiála sihke guorahallan dutkamuša birasváikkuhusain. Ohccin galgá leat dutkanlágádus dahje ohcamuššii galgá laktojuvvot dutkansuorggi ovddasteaddji dutkanlágádusa dahje allaoahpahaga cealkamuš fitnu dieđalaš ákkain.

Lapin Kullankaivajain Liitto lea álggahan geassit 2006 Leammi guovllu mašiidnaroggama ovttasdárkoma. Dán dárkomis roggandoaimma váikkuhusat čázadagaide čuvvojuvvojit 12 sierra sajis čáhcečájánaiguin, mat váldojuvvojit guktii rogganbaji áigge. Čáhcečájanasaid lassin čoggojuvvojit buot golleroggiin jahkásaččat dieđut das, mo sii rogget ja man ollu. Dáid dieđuid vuodul dahkkojuvvo jahkásaččat oktiigeassoraporta dárkoma bohtosiin. Ovttasdárkon dáhpáhuvá Lappi birasguovddáša dohkkehan vuogi mielde ja dan sáhtá dárbbu mielde rievdadit.

Lappi birasguovddáš, Lapin Kullankaivajain Liitto ja Meahciráđđehus leat dahkan Ravadasjogas ja Jeagelávžžis 2006:s dutkamuša mašiidnaroggama birasváikkuhusain. Guovllus leat almmá dutkanrusttegiid haga čuvvon čázi ruivvageami ja mihtidan dárkileappot čázikvalitehta ja botni mohtiluvvama. Dasa lassin guovllus leat inventerejuvvon biologalaš kvalitehtadahkkit: čáhcešattut ja bodnealánat.

Biraslohpi geatnegahtá mašiidnaroggi ovddeštit rogganguovllu duovdaga, go mašiidnaroggan lea gergejuvvon. Roggi galgá doaimmahit birasguovddášii duovddaovddeštanplána ovdal doaimma nohkama. Lappi birasguovddáš goziha duovddaovddešteami ollašuvvama. Meahciráđđehus lea oassálastán ovttasdárkkistemiide duovddaovddeštanvuloš guovlluin ovttasráđiid Lappi birasguovddášii ja bargoministerijain.

Jos golleguovllus ja dan váikkuhanolis leahkki jogaid, dego Poastajoga ja Fáškku siste jodedettiin fuobmájuvvo čázi ruivvageapmi, dahje almmuhusat bohtet vánddardeaddjiin, de áiccastagat merkejuvvojit bajás ja daid birra almmuhuvvo Lappi birasguovddášii.

7.4 Čuovvun

Álbmotmeahcis čuvvot earret eará fuoddo-, njiččas- ja guollešlájaid gávdnoma ja valljivuoda.

Gallestalliid logu ja duhtavašvuoda iežaset gallestallamiidda čuvvot gallestallidutkamušaiguin. Dákkár dutkamušat dahkkojuvvojit sullii 10 jagi gaskkaid. Leammis manjimus ja dássáži áidna dákkár dutkamuš lea dahkkojuvvon 2001:s.

Golleroggama váikkuhusat Leammi álbmotmeahci lundui čuvvojuvvojit nu, ahte dárkojuvvo čázi kvalitehta golleguovllu čázadagain geatnegasdárkonprográmma mielde. Birasguovddáš goziha geatnegahttima ja dárkonprográmma ollašuvvama. Golleroggama váikkuhusaid Meahciráđđehus čuovvu ovttasráđiid birasguovddášiiin ja Lapin Kullankaivajain Liittoin.

Birasguovddáš goziha maiddá golleroggamis dan, ahte doaimma nohkama manjá duovdda ovddeštuvvo biraslobi eavttuid mielde. Meahciráđđehus ii aiddo dál daga ieš čuovvuma, muhto sáhtá veahkehit čáhcečájanasaid fievrreideamis ja sirdit áicandieđuid golleroggama birasváikkuhusaid birra ja vánddardeaddjiin bohtán áššehasmáhcahaga.

8 Boazodoallu

8.1 Historjá

Boazodoalu áramus hámit ledje hohkahanealliid geavaheapmi ja noadde- ja vuodjinherggiid dápman. Stuorát ealut šaddagohte dábálebbon vuos Ruota sámeguovllu davágeahčen 1500- ja 1600-loguin, gos stuorraboazodoallu leavai dasto miehtá Sámeeatnama. Dás šattai veháziid johtti boazodoallovuohki.

Johtti boazodoallu nohkagođii Suomas jagi 1852 rádjegiddema dihte. Rádjegiddema dagahan fárremat guovllus nubái gurjedje ovddeš dihto guhtonguovlluid. Ná geavai dálá Sállevári oarjjabeale guovlluide. Dálá Oarje-Sállevári guovlu lei ovdal Guovdageainnu johtti boazosámiid dálveguhtonguovlu. Fargga goittot dát guorranan guovlu dievvagođii, go dohko bohtigohte odđa olbmot. Vuosttas fárrejeaddji bođii Kárašjogas 1870-logus. (Sara & Sara 2004)

Ovdal dálá dili Sállevári bálgosa guovlu lea guktii juhkkjuvvon. 1962:s mearridii Lappi leanaráddehus ahte Kyrö bálggus galggai juhkkjuvvot nu, ahte gaskaráji oarjjabeale guovllus čohkkejuvvui Sállevári bálggus ja nuorttabeale guovllus fas Bátneuođdara bálggus. Bádára ja Sállevári bálgosat ovttahttojedje Alimus hálldahusrievtti mearrádusa vuodul 1973:s Oarje-Anára bálggusin. Ovttahttin dagai boazobargguid veadjemeahtumin, ja nuba bálggus juhkkjuvvui 1976:s Lappi leanaráddehusa mearrádusa vuodul Sállevári ja Muotkeduođdara bálggusin. (Sara & Sara 2004)

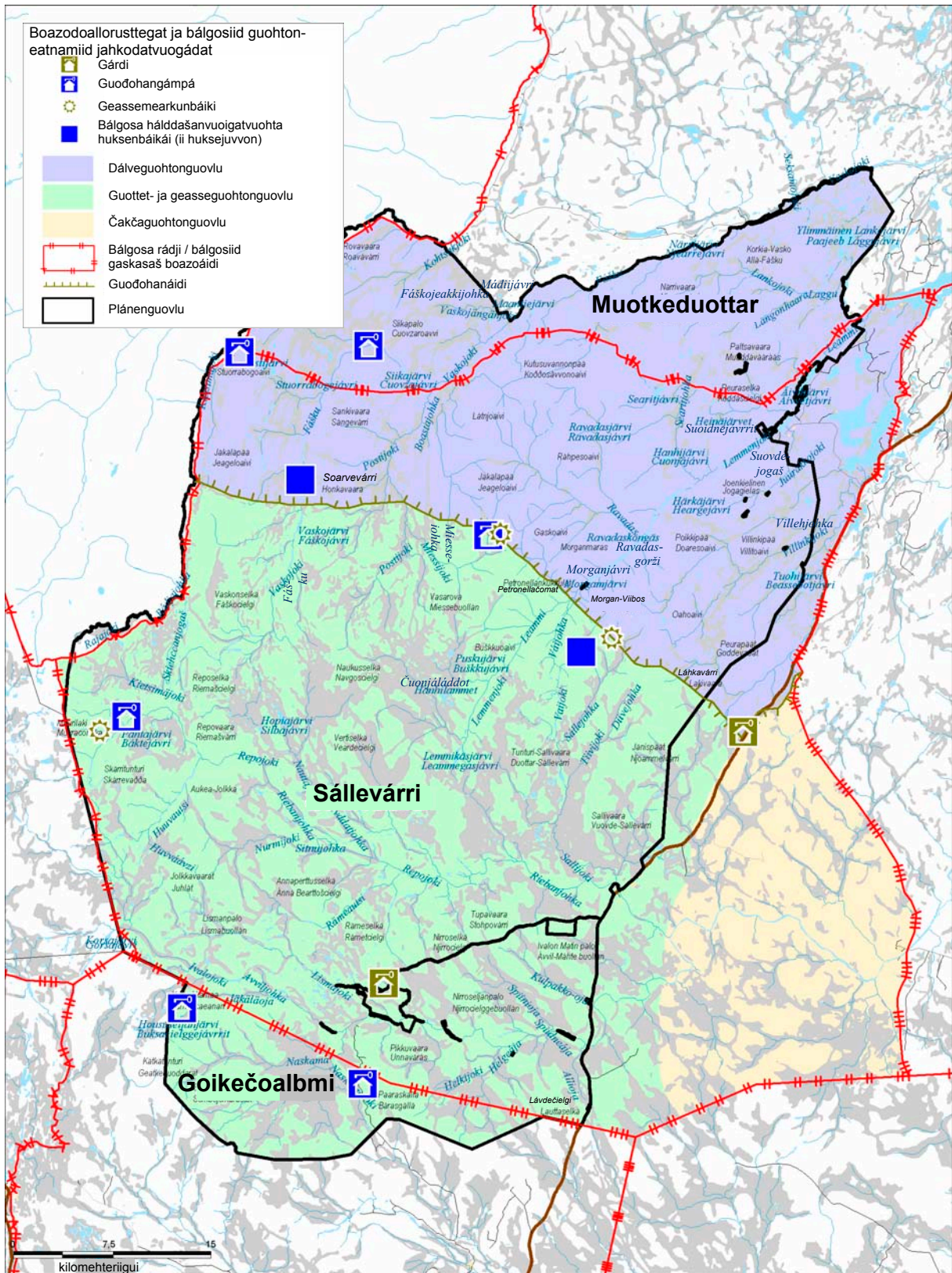
8.2 Dálá dilli

Eanaš oassi – njeallje viđadasa – Leammi álbmotmeahcis gullá Sállevári bálgosii. Álbmotmeahci davágeahči gullá Muotkeduođdara bálgosii ja lulágeahči Gihttela gieldda bealde fas Goikečoalmmi bálgosii. Sállevári bálgosa viidodagas olles golbma njealjádasa lea dálá Leammi álbmotmeahci siste (govva 7).

Álbmotmeahcis doaibmi buot bálgosiid boazodoalu vuodđun lea guhtoneatnamiid jahkodatvuogádat. Gudege bálgosis leat áiddiiguin sirrejuvvon gidđaguhtoneatnamat, geasseguhtoneatnamat ja čakčadálvvi guhtonguovllut rátkima áigge. Boazodoallojahki álgá miessemearkumis ja nohká guottehii. Sállevári bálgosa dálveguhtoneanan leat álbmotmeahci davágeaži vuovddit ja Viibosa ja Marastaga duottarguovllut. Guottetsajit ja geasseguhtonguovllut leat bálgosa lulágeahčen. Čakčagease ja čakčat bohccot leat nuortalis, álbmotmeahci olggobealde (govva 7). (Sara & Sara 2004)

Boazodoalu anus lea/leat álbmotmeahcis guda sajis guodohangámpá dahje -gámpát. Ovtta rátkinguovllus lea dušše vuorká. Gámpát leat geassemearkunbáikkiin dahje boazodállolágas daddjuvvon guodohanbáikkiin (govva 7). Sállevári bálgosa gámpát leat Morganádjaga gierragiin (moanat visttit), geassemearkunbáikkis Báktejávrris (moanat visttit) ja Stuorabogis lahka Norgga ráji. Goikečoalmmi bálgosis lea guodohangámpá Gihttela gieldda bealde Hous-selkäs ja Náskanvuomis ja Muotkeduođdara bálgosis fas Fáškku davábealde Baikaádjagis.

Boazodoallu lea guovllu sáme kultuvrra vuodđu. Sállevári ja Muotkeduođdara bálgosat leat sámiid ruovttuguovllus ja eatnašat dain osolaččain leat sámit. 2007:s Sállevári bálgosa boazoeaiggádiin sámebearrašat ledje 100 %.

Govva 7. Leammi álbmotmeaheci siste leahkki bálgosat ja boazodoalu rusttegat ja bálgosiid guohtoneatnamiid jahkodatvuogádat. Materiála: © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Sállevári bálgosa váldogárdi lea dán áigge Sarvvesčoalbmii. Govva Matti Mela.

8.3 Ulbmilat

Vejolašvuodát bargat boazodoaluin seilot maiddáa boahhteáiggiis. Leammi álbmotmeahcci gullá sámi boazodoalu guovddášguovlluide. Álbmotmeahcci galggašii oaimmat vuorrováikkukhusas bálgosiiguin nu, ahte ráddádallo das, ahte boazodoallu lea bistevaš geavaheami vuodu alde ja sierra eanageavahanhámit leat heivehuvvon oktii nu bures go vejolaš.

8.4 Doaimmabijut

Meahciráddehus váldá doaimmainis ja plána eanageavaheapmái guoskevaš árvalusain ja ávžžuhusain vuhtii boazodoaluin barganvejolašvuodaid. Boazodoalu dárkilet stivren ii goittot gula Meahciráddehussii, ja nuba Meahciráddehus ii leat dán oktavuodas lágideamen boazodollui – dego rusttegiidda, guodoheapmái ja boazologuide – guoskevaš árvalusaid.

Bohcuid guodoheapmi ja dasa guoskevaš eará boazobarggut leat álbmotmeahcis lobálaččat boazodoallolága (848/1990) ja álbmotmeahci geavaheapmái guoskevaš ásahusa (932/1981) 2. momiantta 10. čuoggá mielde, almmá ahte álbmotmeahci johtalan-, dolastallan- ja gohtten-gielddut dan hehttejit.

Boazobeatnagiid oažžu geavahit boazobargguin. Seammaláhkai oažžu meahcis gohttedettiin váldit muora boazodoallolága mielde. Gámppáid ja eará visttiid muorrafuolahussii, áiddiid áidumii ja eará dakkár boazodoalus dárbbaslaš muorraváldimii galgá háhkat Meahciráđdehusa lobi (Boazodoalloláhka 848/1990, 40 §). Álbmotmeahci muorrafuolahusplánas čujuhuvvojit dat guovllut, main muora sáhtta váldit bálgosiid dárbbuide.

Boazobargguin oažžu johtalit mohtorfievrruiguin ja mohtorfatnasiin sihke helikopteriin ja girdiin. Dat, geat johtalit boazobargguin mohtorfievrruin, galget dárbbu mielde čájehit ahte sii leat álbmotmeahcis boazobargguin ja sis galgá leat boazoisida fápmudus máinnašuvvon bargui (gč. Lohku 9.2 Meahcejohtalus; 9.2.3 Doaibmabijut).

Bohccuid ii oaččo biebmat stáhta hálddašan čáziid alde iige dasttán čáziid lahkosiin. Biebmeta dagahan bázahusat sáhttet gártat čáziide ja dagahit čáhce- ja biraslágas daddjojuvvon nuoskuma. Goikesuinniid sáhtta goittot atnit ávkin jieŋa alde ja dasttán čáziid lahkosiin bohccuid čohkken dihte rátkimiidda ja bohccuid sirdima várás. Doaibma ii oaččo bistit guhká iige dat oaččo nuoskkidit birrasa dahje čuohtit muđui luonddu geavaheapmái. Bohccuid čohkkema várás geavahuvvon suinniid galgá rádjat dalán doaimma maŋŋá, jos suoinnit báhcet mealgat čáziid ala.

Bohccuid meahcebiebmama birra eai leat njuolggadusat boazodoallolágas, ja nuba dan hárrái galgá doaibmat luonddusuodjalanlága, bázahuslága ludnengiielddu (1072/1993) ja Natura-njuolggadusaid mielde. Nuba vierrošlájaid ii oaččo luoitit fuođđara fárus meahccái iige meahci dahje čáziid oaččo ludnet dahje njivludit bázahusfuođdariin ja biebmanbáikkiide čoggojeaddji baikkaiguin. Boazodoallit sohpet sierra Meahciráđdehusain dálvebiebmanbáikkiin, mat biddjojuvvojit álbmotmeahccái.

Boazodoalu oktavuodas dáhpáhuvvi johtaleapmái guoskevaš njuolggadusat gusket maiddái norggabeale olbmuide, go sii johtalit gustojeaddji rádjesoahpamuša mielde Leammi álbmotmeahcis boazobargguin (ásahus 30/1983, láhka 471/1952, ođasmahtton lága 29/1983 vuodul).

9 Meahccejohhtalus ja eará johtaleapmi

9.1 Geainnut

9.1.1 Dálá dilli

Álbmotmeahcceguvlui leat ráhkaduvvon ovdal álbmotmeahci vuodđudeami golbma geainnu. Álbmotmeahci davágeaži manná álbmotmeahci siste sullii 10 kilomehtera mátkkis Fáškoguora Tirros Áŋŋelii manni almmolaš geaidnu nr 9553. Gihttelis Anáree manni geainnus earrána Riebanjogas Lismmá gillái manni sullii 20 kilomehtera guhkosaš bálggesgeaidnu. Dat doaibmá áidna almmolaš johtalusjohtolahkan Lismmá gillái ja dan dikšu Geaidnohálddahuš. Álbmotmeahcis manni geainnuin goalmmát lea Meahciráđđehusa hálddašan ng. Bárasgállá geaidnu, mii manná Yrjänánharjus ovddosguvlui álbmotmeahci siste, oktiibuot sullii 9 km:a mátkkis ja boahtá loahpas Avviljoga gáddái lahka Lismmá gili Avviljoga lulábeallai.

Leammi álbmotmeahcci lea eanaš geainnuhis meahcci. Geainnuhis meahci ossodat álbmotmeahcis lea 90 km guhku ja 50 km govddu.

9.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Álbmotmeahccái eai ráhkaduvvo ođđa geainnut. Álbmotmeahci birrašiidna jurddašuvvon ođđa geainnuid dahje eará johtalusoktavuođaid plánemii geahččalit váikkuhit nu, ahte álbmotmeahci suodjalanárvvut ja meahccáivuohta seilot. Ođđa parkerensajiid sáhttá ráhkadit ja eará johtalusordnestallamiid ollašuhttit álbmotmeahci lahkosiin turismma ovddidan dihte bálvalit vánddardeaddjiid dárbbuid ja buoridit johtalusdorrvolašvuoda. Eaktun lea ahte duovdda- ja suodjalanárvvut eai oaččo šaddat vára vuollai.

Álbmotmeahci siste manni Bárasgállá geaidnu giddejuvvo Anára ja Gihttela gielddaid ráji alde Goikečoalmmi ja Sállevári bálgošiid gaskasaš rádjeáiddi lahkosiin Goikečoalmmi bálgoša bealde 5 km:a duohken álbmotmeahci rájis. Guovlu ii gula Meahciráđđehusa lustageavaheami váldoguvlluide iige guolástusa lohpeguovlluide.

Geaidnoguovlluide guoskevaš, dorrvolašvuoda- ja eará beliid dihte vejolaččat dárbbášlaš doaibmabijut suvvojuvvojit. Álbmotmeahci siste leahkki geainnuid dikšumis ja divodeamis ii oaččo geavahit birrašii ja čáziide vahátlaš ávdnasiid.

9.2 Meahccejohhtalus

9.2.1 Dálá dilli

Johtinoktavuođaid ja johtaleami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojit goittot luonddusuodjalanlágas (1096/1996), čáhcelágas (264/1961), privátageaidnolágas (358/1962), giddodagaid čohkkenlágas (554/1995), meahccejohhtaluslágas (1710/1995) ja áibmojohtaluslágas (281/1995) ja daidda guoskevaš ásahusain.

Juohkeolbmovuoigatvuodát leat fámus álbmotmeahcis, jos dat eai leat sierra gáržžiduvvon luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul addojuvvon ortnetnjuolggadusas. Luonddusuodjalanlága 18. paragrafa 2. momeantta mielde ”álbmotmeahcis ja eará luonddusuodjalanguovllus sáhtá mearrádusain, mii váldojuvvo juogo guovllu vuodđudanmearrádussii dahje guvlui guoskevaš ortnetnjuolggadussii, gielddit dahje gáržžidit johtaleami, gohttema, gáddáimannama sihke fatnasa, dámppa dahje eará johtinfievrru doallama. Johtalan- ja gáddáimannangielldu dahje -ráddjehusa eaktun lea dat, ahte guovllu ealliid ja šattuid seailun gáibida dakkára.”

Meahcejohtaluslága (1710/1995) 4. §:a mielde mohtorfievrruin ii oaččo johtit meahcis goikeeatnama mielde almmá eanaeaiggáda dahje -hálddašeaddji lobi haga. Lága 8. §:a mielde guvllolaš birasguovddáš sáhtá addit guvlui guoskevaš gieldduid dahje ráddjehusaid.

Meahcejohtaluslága 28. §:a mielde ”guvllolaš birasguovddáš sáhtá ohcamuša vuodul miedihit olbmui, gean lihkadannávccat leat agi, vátu dahje buohcuvuoda dihte geahppánan, lobi spiehkastit 4 §:s dahje 8 §:s daddjojuvvon gielddus dahje ráddjehusas”. Meahcejohtaluslága 4. §:a mielde muhtun sierrajoavkkuin lea vuoigatvuohta johtalit meahcefiievrruiguin álbmotmeahcis almmá Meahciráddjehusa sierra lobi haga (gč. lohku 9.2.3 Doaibmabijut). Álbmotmeahci iežas bargoveahka johtala maidái guovllus meahcefiievrruiguin gozihan-, fuolahus-, plánen- jed. barguin.

Anára ja Gihttela gielddaid siste mohtorgielkkástallan dáhpáhuvvá eanaš mohtorgielkávuojáhagaid ja -johtolagaid mielde. Anára gielddas ássi báikegoddelaččaide miedihuvvojit guhkit-áigásaš lobit vuodjit stáhtaeatnamiin earret álbmot- ja luonddumehciid. Leammi álbmotmeahcis lagasgilliid ássit ožžot johtalit meahcefiievrruiguin dálvit ja geassit dihto prinsihpaiguin (gč. 9.2.3 Doaibmabijut). Dasa lassin Meahciráddjehus lea miedihan guovllu rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahussii meahcejohtaluslobiid fuolahusvuojáhaga mielde.

Álbmotmeahcis leat vuogáiduvvan geassefuolahusjohtolagat álbmotmeahci ja ruvkebiriid fuolahusa várás ja dutkandoaimma, goziheami ja boazodoalu dárbbuide. Álbmotmeahci priváhtadáluide johttojuvvo servituhttan meroštallon dahje sohppojuvvon vuojáhagaid mielde. Priváhtadálu hálddašeaddjis ii leat meahcejohtalusvuoigatvuohta servituhttajohtolaga olggobealde álbmotmeahcis.

Fievrolága (1090/2002) 16. §:a mielde meahcefiievru lea olbmuid dahje gálvvuid fievrreapmái ráhkaduvvon mohtorfievru dahje mohtorfievru, mii lea oaivvilduvvon geassit eará fievruid jienja alde, muohttagis dahje vujohateatnamis. Dákkár fievrut leat ovdamearkka dihte mohtorgielká dahje áibmogovddohatfanas. Meahcefiievrun ii goittotge gehččojuvvo vuodjinfievru, mainna lea oaivvilduvvon vuddjojuvvot mohtorgielkávuojáhagaid lassin maidái eará sajis geainnu mielde.

9.2.2 Ulbmilat

Meahcejohtalusa dagahan vahágiid ja headuštusaid geahččalit geahpedit guovllu luonddudilálašvuoda seailuhan dihte ja eatnamiid gollama dusten dihte. Lustageavahanavádagas, gos johtaluvvo eanemus, giddejuvvo erenoamáš fuopmášupmi geasiáigásaš meahcejohtalusas boahhti vahágiid divodeapmái. Meahciráddjehus geahččala bargat eanet ovttas Lapin Kullankaivajain Liittoin nu, ahte golleroggit čatnasivčče dárbbu mielde álbmogasbargguide.

Meahciráddjehusa geasiáigásaš meahcejohtalus geahpeduvvo nu ollu go vejolaš nu, ahte dahkkojuvvojit fuolahus- ja eará barggut nu ollu go vejolaš ollu muohttaga áigge.

9.2.3 Doaimbajut

Leammi álbmotmeahcis oažžu johtalit iešrádálaččat juohkeolbmovuoigatvuodain. Goittotge Ravadasgoržži ráddjenavádagas oažžu johtalit dušše merkejuvvon bálgáid mielde. Meahciráddehusa stobuid geavaheapmi ii gula juohkeolbmovuoigatvuodaide, muhto daid geavahanjuolggadusaid birra oažžu Meahciráddehus ieš sierra mearridit.

Beanavuodjin lea gildojuvvon Leammi álbmotmeahcis. Ággan gildui lea boazodoalu ja sáme-kultuvrra dorvvasteapmi. Sihkkelastit ja riidet oažžu dušše merkejuvvon geassevánddardanjohtolagaid mielde (govva 6). Mohtorgielkávuojáhagat ja -johtolagat eai vuodduvvo álbmotmeahccái.

Boazobargguin oažžu geavahit meahcefierruid (Meahcejohtalusláhka 1710/1995) ja maiddá mohtorfatnasa, helikoptera ja giridi oažžu geavahit. Dát johtalanvuogitvuohka guoská maiddá norggabeale olmuide, go sii johtalit álbmotmeahcis boazobargguin. Meahciráddehus miediha nuvtá meahcejohtaluslobiid bálgosa olggobeale boazoreanggaide.

Bolesa, tuollu dahje rádjegozáhusa virgedoaimmaide dahje buohccisáhtosteamái dahje čáskadan- ja gádjundoaimma dárbbuide ii dárbbášuvvo Meahciráddehusa lohpi. Maiddá eará virgedoaimmaide, energiija- dahje diehtujohtalusrusttegiid fuolahusbargguide dahje dáin doaimmain dárbbášlaš johtimii erenoamáš dehálaš siva dihte ii dárbbášuvvo Meahciráddehusa lohpi. Seammaláhkai váddásit lihkanlámis ja su veahkki oažžuba vuodjit mohtorfievrruin meahcis meahcejohtaluslága (1710/1995) 4. §:a mielde almmá Meahciráddehusa lobi haga. Ráddjenavádagas oažžu goittot johtalit dušše bálgáid mielde. Váddásit lihkanlámis olmuid mohtorgielkásáhtostemiide sáhtá miedihit lobiid.

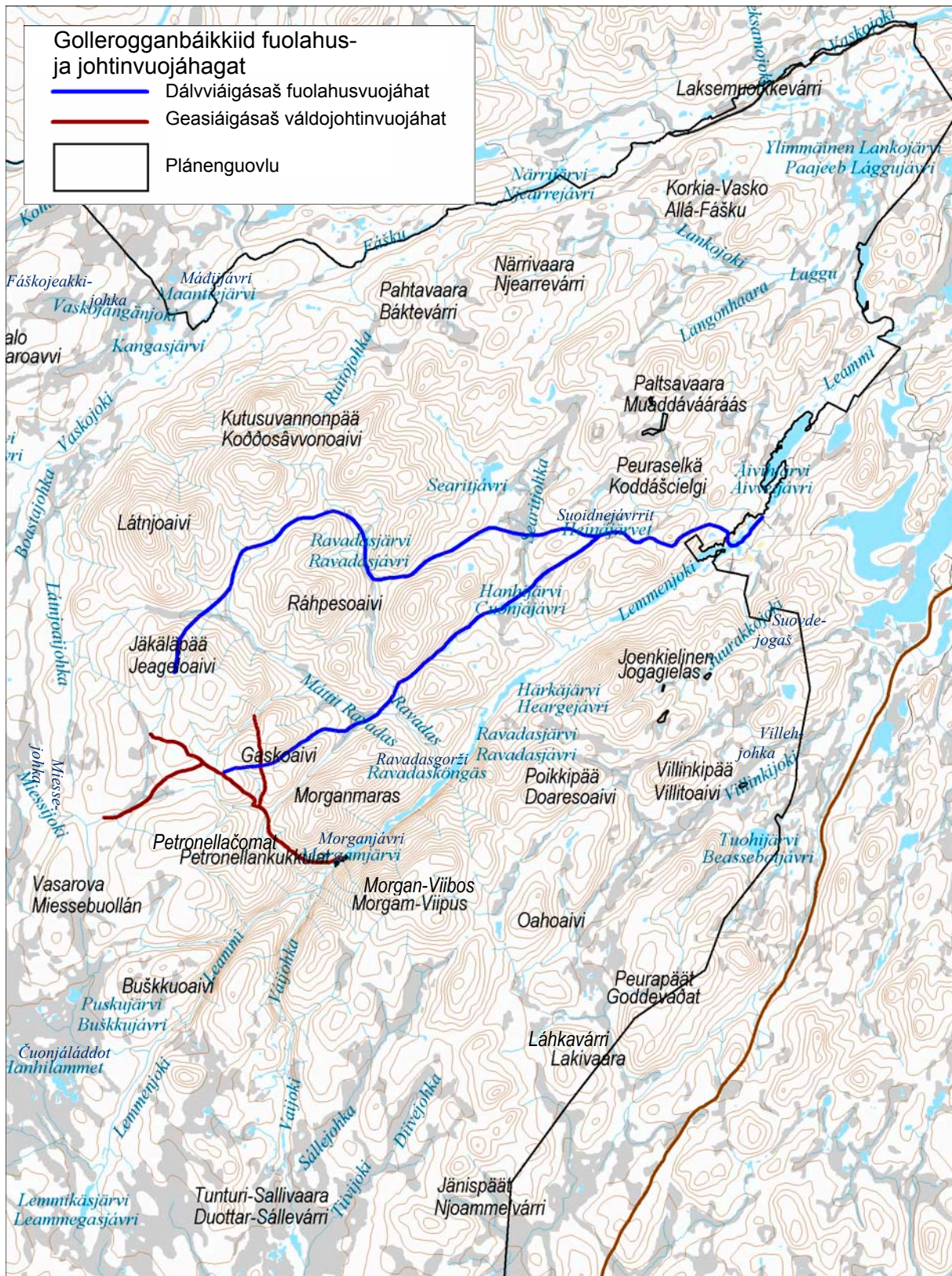
Anára gieldda lagasgiliid ássit ožžot, go leat vuos háhkan lobi, johtalit mohtorgielkkáin álbmotmeahcis iežaset ássangieldda siste rievssahiid gárdodettiin ja guolástettiin (luondduin ávkkástaladettiin). Báikegoddelažži sáhtá miedihit lobi johtalit mohtorgielkkáin álbmotmeahcis ealga- ja guovžabivddu lágidan dihte dahje sállasa viežžan dihte. Bissu fievrradallamis galgá váldit vuhtii dan, mii dán áššis lea sierra mearriduvvon. Álbmotmeahccái njeidojuvvon ealgga dahje guovžža viežžama várás sáhtá addit ovtaháváš lobi vuodjit bievlan álbmotmeahci siste sohppojuvvon johtolaga mielde.

Daiguin lagasgiliid ássiiguin, geain lea meahcejohtaluslohpi ávkkástallat luondduin (gárdut rievssahiid dahje guolástit) ja geat barget guovllus turismafitnodagain, sáhtá dahkat soahpamuša dahje sii sáhttet oažžut lobi smávva turismadoimii guoskevaš (ee. biergasiid fievrrideapmi, boazo- ja čuoigansafáraid fuolahus, áššehasaid reahkasáhtosteamit dihto johtolagaid mielde) meahcejohtalussii dálvvi áigge mohtorgielkkáin (geahča dárkileappot logu 6.3 Luondduturisma ja eará fitnodatdoaimma; 6.3.3 Doaimbajut).

Lobiid sáhtá miedihit oahpistuvvon čuoigan- ja boazovánddardemiid fuolahussii mohtorgielkkáin almmolašávkkálaš doaimmiide dego oahppalágádusaide, searvegottiide ja speidáriidda. Maiddá luondduturismafitnodagaide dákkár fuolahuslobiid sáhtá miedihit (geahča dárkileappot logu 6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimma; 6.3.3 Doaimbajut). Ovdalgo lohpi miedihuvvo, de galgá gullat guoskevaš guovllu bálgosiid oaivila áššis.

Viggojuvvo dasa, ahte rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahus dáhpáhuvvá eanaš dálvvi áigge. Lobit miedihuvvojit Meahciráddehusa lohperávvgiide mielde. Fuolahus dáhpáhuvvá árbevirolaš dálvefuolahusjohtolaga mielde: Njurggoluohta–Suoidnejávri–Čuonjávri–Gaskoaiivi–rogganbáiki/ruvkebire dahje Njurggoluohta–Suoidnejávri–Aškkasávži–Ravadasjávri–Karukorvenkuru–

rogganbáiki/ruvkebire. Dálvefuolahusjohtolaga geahččalit merket dálváí eahpečielga sajiin (govva 8).

Govva 8. Leammi álbmotmeahci gollerogganbáikkiid fuolahusvuojáhagat ja deháleamos geasiáigásaš njealjejuvlatvuojáhagat. © Meahciráđđehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Geasi áigge meahcejohtaluslobit rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahussii miedihuvvojit Meahciráđdehusa lohperávvagiid mielde. Lobit miedihuvvojit vuosttažettiin mašiidnaroggiide ja dušše erenoamáš sivaiddihte goaivuinroggiide. Meahciráđdehus sáhtta miedihit guorahallama mielde sierra sivaiddihte eará meahcejohtaluslobiid álbmotmeahci doibmii heivvolaš ulbmili.

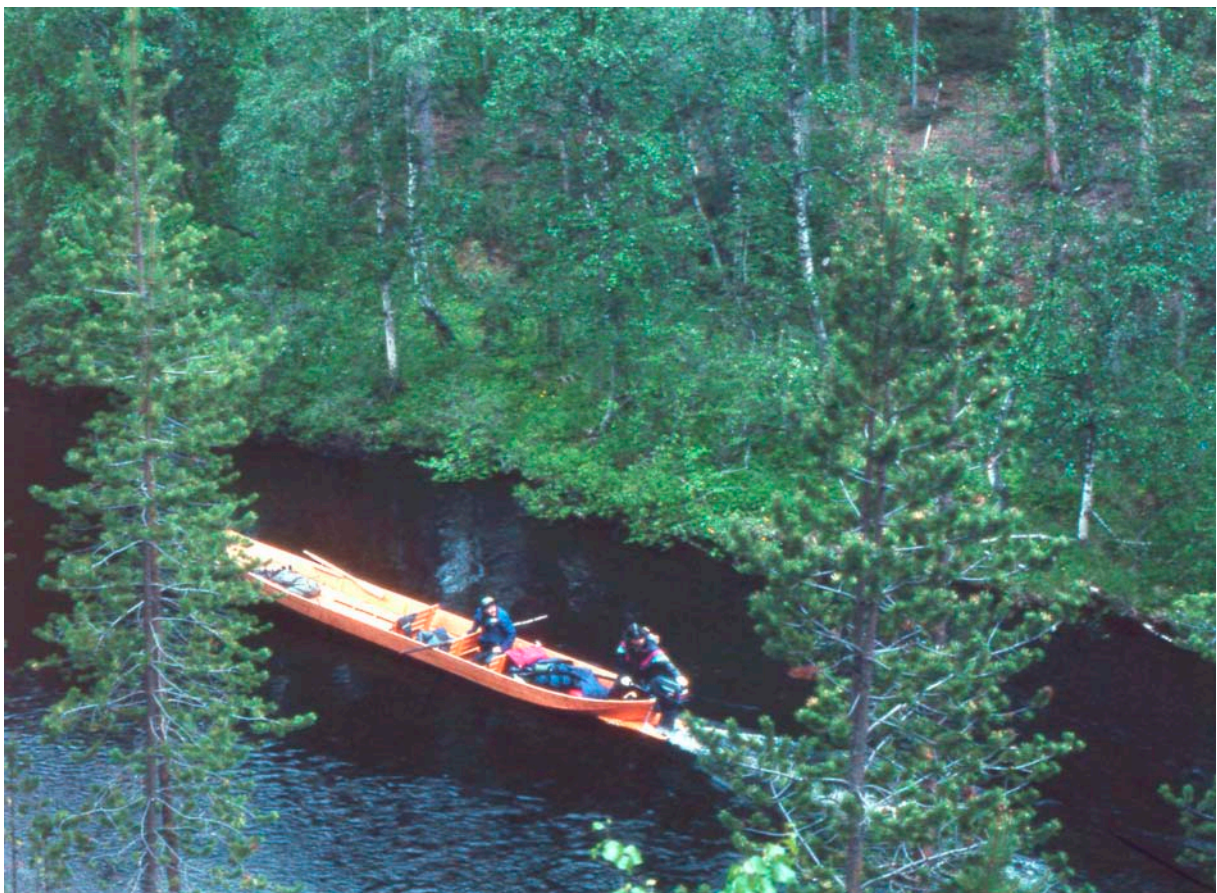
9.2.4 Čuovvun

Meahciráđdehus čuovvu eatnamiid gollama álbmotmeahcis. Jos eatnamiid gollan dan áinnas gáibida, de Meahciráđdehus álgá dárbbaslaš doaimmaide.

9.3 Fanasjohtalus

9.3.1 Ulbmilat ja doaibmabijut

Mohtorfatnasa oážžu geavahit álbmotmeahcis almmá lobi haga dalle, go dat laktása ásahusa 932/1981 (Ásahus stáhtaetnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin) 2. §:a 12. čuoggás máinnašuvvon doaimmaide; buollinvákšomii, gádjunbálvalussii, rádjefáktemii ja -goziheapmái ja kárten- ja eanamihtidanbargguide.

Álbmotmeahci fuolahusas ja goziheamis vástida Lappi luonddubálvalusaid bargoveahka. Govva Matti Mela.

Leammi álbmotmeahci lagasgiliid ássit ožžot geavahit mohtorfatnasa. Maiddái eará báikkálaš (Anára ja Gihttela gielddas ássi olbmuide) luondduealáhusbargiide sáhtta mieđihit lobi geavahit mohtorfatnasa álbmotmeahcis. Mohtorfatnasa geavahanlobiid sáhtta mieđihit turismafitnodagaide gávppálaš fanassáhtostemiide (gč. lohku 6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimma; 6.3.3 Doaimmabijut). Anára ja Gihttela gieldda ássiide mieđihuvvojit mohtorfatnasa geavahanlobit lubmemii ja guolástussii guoskevaš johtimii johkaossodagaide Avviljoga šaldi – Gorsajávri ja Náskanjohka–Avviljohka.

Gollerogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahusa várás sáhtta mieđihit ovttaskas lobiid mohtorfatnasa geavaheapmái Leammis. Fanasdoallanlobi sáhtta váldit mielde seamma lohpaí, mohtorfatnasa geavahanlohpaí guoskevaš áigái. Čáhceskohteriiguin vuodjimii eai mieđihuvvo lobit álbmotmeahccái. Fanaslohpeguorahallamis ja -rávanjuolggadusain galgá giddejuvvot erenoamáš fuopmáupmi dorvvolašvuodabeliide.

9.4 Áibmojohtalus

9.4.1 Dálá dilli

Álbmotmeahcis oažžu áibmofievru seaivut almmá sierra lobi haga dalle, go dat laktása ásahusa 932/1981 (Ásahus stáhtaeatnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin) 2. §:a 12. čuoggás máinnašuvvon doaimmaide; buollinvákšomii, gádjunbálvalussii, rádjefáktemii ja goziheapmái ja kárten- ja eanamihtidanbargguide sihke boazobargguide boazodoallolága mielde.

Áibmojohtaluslágádus ii leat šat doallamin Jeageloavvi ja Márkten-Issát roavi gozitkeahtes girdinbáikkiid. Meahciráđdehus sáhtta dahkat Kullankaivajain Liittoin geavahansoahpamušaid girdinbáikkiid visttiid eanabihtáid hárrái (gč. lohku 18.2 Láigo- ja geavahansoahpamušat; 18.2.3 Ulbmilat ja doaimmabijut).

9.4.2 Ulbmilat ja doaimmabijut

Áibmofievru ii oaččo seaivut álbmotmeahccái almmá lobi haga, earret Jeageloavvi ja Márkten-Issát roavi dálá seaivunbáikkiid, mat bisuhuvvojit dán meahci girdinbáikin. Daidda sáhtta seaivut iežas ovddasvástádusain ja girdi guorahallama mielde, dasgo girdinbáikkiid ii leat boahhteáiggis fuolaheamen oktage. Eará sadjái álbmotmeahccái seaivumii galgá leat Meahciráđdehusa lohpi (Áibmojohtalusláhka 281/1995, 40 §). Ráddjehusat eai goittot guoskka boazobargguid bargi olbmuide eaige eiseváldedoaimmaide.

10 Guolástus

Leammi álbmotmeahcci lei goas nu guolásteaddjisámiid, dálá anáraččaid guolástan- ja meahcebivdoguovlu. Olgobáikegoddelaččaid guolástus lea lassánan vánddardeami ja lassánan astoáiggi geažil.

10.1 Dálá dilli

Guolástusa lágidettiin válđojuvvojit vuhtii guolástanlága 1. §:a prinsihpat, maid mielde čáhceguovllut galget leat bistevaš vuogi mielde ekonomalaččat nu gánnáhahttit go vejolaš ja ahte guolledánálit galget geavahuvvot jierpmálaččat nu, ahte válđojuvvojit vuhtii guolledoalu perspektiivvat ja fuolahuvvo guollenáliid dikšumis ja lassáneamis. Guolástusa mihttedettiin válđojuvvo vuhtii Anára guolástanguovllu geavahan- ja dikšunplána.

Báikegoddelaččat sáhttet lága mielde (Guolástanláhka 286/1982, Láhka guolástanlága rievdadeamis 1212/1997, 12 §) oažžut álkibut guolástanlobi go olgobáikegoddelaččat. Lobiid oažžumis sierra álbmotoasit leat ovttadássásaččat. Lobiid miedihemis čuvvojuvvo ovttadássásašvuodaprinsihppa. Vuosttažettiin válđojuvvojit vuhtii ámmátbivdiid ja luondduealáhusbargiid beroštumit.

Gieldalaččat adnojuvvojit uhcimustá ruovttudárbobivdin. Ámmátbivdolohpi miedihuvvo daidda, geaidda sállasa vuovdin mearkkaša mealgat áigáibohtui. Luondduealáhusaiguin bargamii vuodđuduvvi lobi miedihit daidda, geat ožžot áigáiboadu luondduealáhusain. Ámmátbivdui ja luondduealáhusaiguin bargamii vuodđuduvvi lobit miedihuvvojit sierra ohcama vuodul gudege lohpebadjái.

Olgobáikegoddelaččat sáhttet bivdit Leammi lohpeguovllus, masa vuvdojuvvojit guolástanlobit Meahciráđdehusa doaibmabáikkiin, luondduguovddážiin ja báikkálaš turismafitnodagain. Meahciráđdehusa lustabivdolobiin oažžu guolástit viidáset guovllus go leanalaš vuoggalobiin. Lustabivdolohpi gokčá maiddái rávdnječáziid. Dárkilet beivejuvvon dieđuid oažžu lobi lotnuma oktavuodas Meahciráđdehusas. Áigejuovdilis dieđut gávdnojit valjis maiddái internehtas.

Seaktebivdin ja bilken gullet juohkeolbmovuogiatvuodaide maiddái álbmotmeahcis. Leanalaš vuoggabivdolohpi, dego seaktebivdin ja bilkenge addá vejolašvuoda guolástit dušše álbmotmeahci jávrečáziin. Anárjohka–Skiehččanjohka gullá luossajohkan Deanu guolástanlohpeguvlui, masa lobit vuvdojuvvojit Deanu ja Anárjoga turismafitnodagain.

Jos guolásta muđui go seaktebivdosiin dahje bilkemiin, de buot 18–64-jahkásaš guolásteaddjiin galgá leat ieš guolástanlobi lassin máksojuvvon guolástandikšunmáksu.

10.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Ovdalis leat govviduvvon guolástussii guoskevaš láhkamearrádušat álbmotmeahcis ja lea gávnna-huvvon ahte báikkálaš olbmui leat viidáset vuoigatvuodát go earáin. Go orru leamen nu ahte dákkár vuohki doaibmá bures, de dat bisuhuvvo maiddái dán plánaš.

Go Anára gieldda lagasgiliid ássit leat háhkan lobi, de sii ožžot guolástettiin johtalit mohtorgielkkáin álbmotmeahcis iežaset ássangieldda siste. Báikkálaš ássiid guolástanvejolašvuodát leat dorvvastuvvon viidáset vuoigatvuodaiguin mohtorfatnasa geavaheapmái. Dan birra lea muitaluovvon logus 9.3 Fanasjohtalus.

Plána ii rievdat olgobáikegoddelaččaid guolástanlohpeordnestallamiid (gč. 10.1 Dálá dilli).

Álbmotmeahci sisa eai miedihuvvo boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) miel dásaš sierra ovddut cegget doarjjabáikki meahcebevddu dahje guolástusa várás stáhteatnamii.

11 Fuoddodikšun ja meahccebivdu

11.1 Dálá dilli

Ásahusa (Ásahus stáhtaeatnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin 932/1981) 1. §:a mielde álbmotmeahcis ii oáččo bivdit, goddit dahje heađuštit luonddudilálaš riggeealliid dahje duššadit daid besiid. Ásahusa 2. §:a mielde dán gielddus sáhhtá goittotge spiehkastit. Meahciráđdehusa lobiin (932/1981, 2 § 3 mom.) sáhhtá bivdit dahje goddit ealliid dutkamuša dahje eará diedálaš ulbmila dahje oahpahusa várás, almmá ahte dat čuohcá álbmotmeahci vuodđudanulbmilii.

Stuorranávddiid bivddu várás galgá leat fuoddodikšunbire mieđihan stuorranávddi bivdolohpi dahje meahce- ja eanadoalloministeriija mieđihan stuorranávddi goddinlohpi. Eana- ja meahcedoalloministeriija sáhhtá diktit geavahit bivddus gildojuvvon bivdobiergasiid ja -vugiid, dego mohtorfievrro (mohtorgielkká dahje njealjejuvllaga) ja báhčit mohtorfievrus dahje dan suojis, muhto fievrroin johtaleami várás galgá háhkat Meahciráđdehusas sierra meahcejohtaluslobi. Stuorranávddiid bivdu lea ásahusa (932/1981) mielde lobálaš dušše báikegoddelaččaide.

Birasministeriija lobiin sáhhtá geahpedit eallišlájá ealliidlogu, jos šládja lea menddo laskan dahje muđui šaddan vahátlažžan (932/1981). Álbmotmeahcis ožžot bivdit meahci Anára ja Gihttela gielddain fásta ássi olbmot iežaset gieldda siste. Meahccebivdu lea lobálaš meahcástanlága (615/1993) mielde. Deháleamos sálašealli lea ealga, dasa lassin bivdet eanalottiid ja čáhcelottiid.

11.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Ealga- ja guovžabivdu lágiduvvo nu, ahte go dát eallit njeidojuvvojit, de daid viežžama várás sáhhtá mieđihit meahcejohtaluslobiid mohtorgielkká geavaheapmái dalle, go lea doarvá muohta. Bissu fievrreamis galgá váldit vuhtii dan, mii das lea sierra mearriduvvon. Álbmotmeahccái njeidojuvvon guovžža dahje ealgga viežžama várás sáhhtá mieđihit ovttaháváš lobi vuodjit geasi áigge mohtorfievrroin guovllus sohppojuvvon johtolaga mielde. Go Anára gieldda lagasgilliid ássit leat háhkan lobi, de sii ožžot johtalit mohtorgielkkáin álbmotmeahcis iežaset ássangiieldda siste rievssahiid gárdodettiin.

Báikkálaš olbmui, geat ožžot bivdit álbmotmeahcis, lea vuoigatvuohta váldit gárderissiid álbmotmeahcis. Meahccebivddu oktavuodas oazžu álbmotmeahcis gohttet gaskaboddosaččat ja dolastallat, go boaldá goike ovssiid, rissiid ja guddožiid avádatjuogu mielásaš prinsihpaiguin. Bivddu oktavuodas sáhhtá váldit gaskaboddosaš gohttema várás soames dárbašlaš beahceváhčosa lávvomuorran (ásahus 932/1981, 3 §).

Álbmotmeahci sisa eai mieđihuvvo boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielásaš sierra ovddut cegget doarjjabáikki meahccebivddu dahje guolástusa várás stáhtaeatnamii. Meahccebivdui ja fuoddodikšumii guoskevaš rusttegat (ealgadoartnat jed.) eai huksejuvvo álbmotmeahccái. Njoallungeđggiid bidjamii eai mieđihuvvo lobit álbmotmeahccái.

Meahcástanlágas (615/1993) mearriduvvo beatnaga veaddingeatnegasvuodas. Leamma álbmotmeahcis beatnagat galget nappo veddojuvvot dalle, go dat eai leat bivddus mielde (Luonddusodjalanláhka 13 §).

11.3 Čuovvun

Meahcebevvddu čuvvot ja gozihit álbmotmeahcis eará goziheami oktavuodas ja sierra dárkkistemiiguin. Leammi álbmotmeahcis leat golbma fuođđodádkongolmmačiegahasa.

12 Luonddubuktagiid čoaggin

12.1 Dálá dilli

Murjjiid ja guobbariid oažžu čoaggit álbmotmeahcis, jos johtalanráddjehusat eai dan hehtte (ásahus 932/1981, 2 § 2. čuokkis). Muđui šattuid ja ealli ja jápma šaddoosiid čoaggin lea gildojuvvon (ásahus 932/1981, 1 § 3. čuokkis).

Láhka (Láhka luonddudilálaš buktagiid čoaggima gáržžideamis dihto dáhpáhusain 332/1955) addá eana- ja meahccedoalloministeriijai vuoigatvuoda gáržžidit čoaggima. Lága mielde ”dakkár guovlluin Lappi leanas, main meahccemurjjiid dahje daidda buohtastahtti eará luonddubuktagiid čoaggin stáhtaeatnamis mearkkaša ekonomalaččat mealgat báikkálaš olbmuid áigáibohtui, sáhtta eana- ja meahccedoalloministeriija, go daddjojuvvon olbmuid ávki dan gáibida, gielldit iežas mearrádusa vuodul earáin dákkár čoaggima”.

Báikkálaš ássi oažžu earret ráddjenavádagaide guoskevaš spiehkastagaid álbmotmeahcis murjedettiin ja guoppardeettiin friddja johtalit ja gohttet. Dolastaladettiin oažžu geavahit rissiid, goikeovssiid ja guddožiid. Báikkálaš luondduealáhusbargit ja lagasgiliid ássit ožžot čuohppat gámasuinniid álbmotmeahcis (ásahus 932/1981, 2 § 14. čuokkis, Meahciráđđehus 1988).

Álbmotmeahci dábálaš ealánšlájaid ja geologalaš čájánasaid váldimii oahpahas- ja dutkanulbmilii sáhtta miedihit lobiid. Das, ahte mo ja mákkár čájánasat váldojuvvot, galgá ovddalgihtii soahpat Meahciráđđehusa Lappi luonddubálvalusaiguin.

12.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Dorvvastuvvojit lágas suvvojuvvon luonddubuktagiid čoagginvejolašvuodát nu, ahte čoaggin ii čuoze álbmotmeahci suodjalanulbmiliidda.

Bajábealde leat govviduvvon álbmotmeahci luonddubuktagiid čoaggimii guoskevaš láhka-mearrádusat sihke boares ruñgoplánas ja ortnetnjuolggadusas daddjojuvvon báikkálaš ássiid viidáset vuoigatvuodát. Go orru leamen nu ahte dákkár vuohki doaibmá bures, de dat bisuhuvvo maiddái dán plánas.

13 Málbmaohcan ja ruvkedoaibma

13.1 Dálá dilli ja láchkamearráduusat

Leammi álbmotmeahcis lea dábálaččat gildojuvvon ”1) goivvohagaid roggan ja eanaávdnasiid váldin; – – ja 4) eará doaimmat, mat sáhttet rievdadit guovllu luonddudili dahje čuohtit dan šattolašvuoda dahje ealliid seailumii” (ásahus 932/1981, 1 §). Álbmotmeahcis leat goittot lobálaččat, almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehtejit: ”3) minerálačájánasaid uhccánaš váldin [Meahciráddehusa] lobiin; – – 13) vealtameahttun doaimmat geologalaš dutkamuša dahje málbmaohcama várás dainna eavttuin, ahte [birasministeriija] lea daid dohkkehan; ja 14) eará dárbbalaš doaimmat álbmotmeahci dikšumii dahje geavaheapmái ja maid [birasministeriija] lea dohkkehan” (ásahus 932/1981, 2 §).

Bargofápmo- ja ealáhusministeriija miediha golleroggama várás dárbbalaš rogganbáikevuoigatvuoda. Rogganbáiki sáhtá leat eanemustá čieža hektára viiddu. Leammi álbmotmeahcis leat 10.9.2007 24 gustojeaddji ruvkebire ja 33 rogganbáikki (govva 9). Ruveláhkii 1997:s dahkkojuvvon rievdadusa (589/1997) dihte ođđa rogganbáikkiide, mat leat bohtán fápmui rievdadusa maŋŋá, eai miedihuvvo ruvkebirevuoigatvuodát.

Leammis golli rogget sihke goaivuin ja mašinnaiguin. 1991:s Leammi álbmotmeahccái guoskevaš ásahusa (932/1981) rievdadusa (583/1991) vuodul gildojuvvui mašiidnaroggan. Mašiidnaroggan oaččui goittot joatkašuvvat dain ruvkebiriin ja rogganbáikkiin, mat ledje juo dalle go máinnašuvvon ásahus bodii fápmui. Vejolaš mašiidnarogganguovllut Leammis leat 19. Mašiidnaroggamii galgá leat biraslohpedoaimmahaga miediha biraslohpi. 2007:s gustojeaddji biraslobit mašiidnaroggama várás leat Leammi álbmotmeahcis 14 (dilli 10.9.2007). Muhtun ruvkebiriin sáhtá roggat mašinnain dušše dihto sajiin (govva 9).

Leammi álbmotmeahcis rogganbáikkiide ja ruvkebiriide huksemii galgá leat álo Meahciráddehusa lohpi (Ásahus stáhtaetnamiidda vuodduvuvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin 583/1991) ja gieldda huksenlohpeiseválddi miediha huksenlohpi (Eanageavahan- ja huksenláhka 132/1999). Rogganbáikkiide huksemii galgá leat bargofápmo- ja ealáhusministeriija lohpi (Ruvkeláhka 503/1965). 2007:s álbmotmeahcis ledje golleroggiin sullii 100 vistti (ássangámpát, sávnnit, vuorkkát).

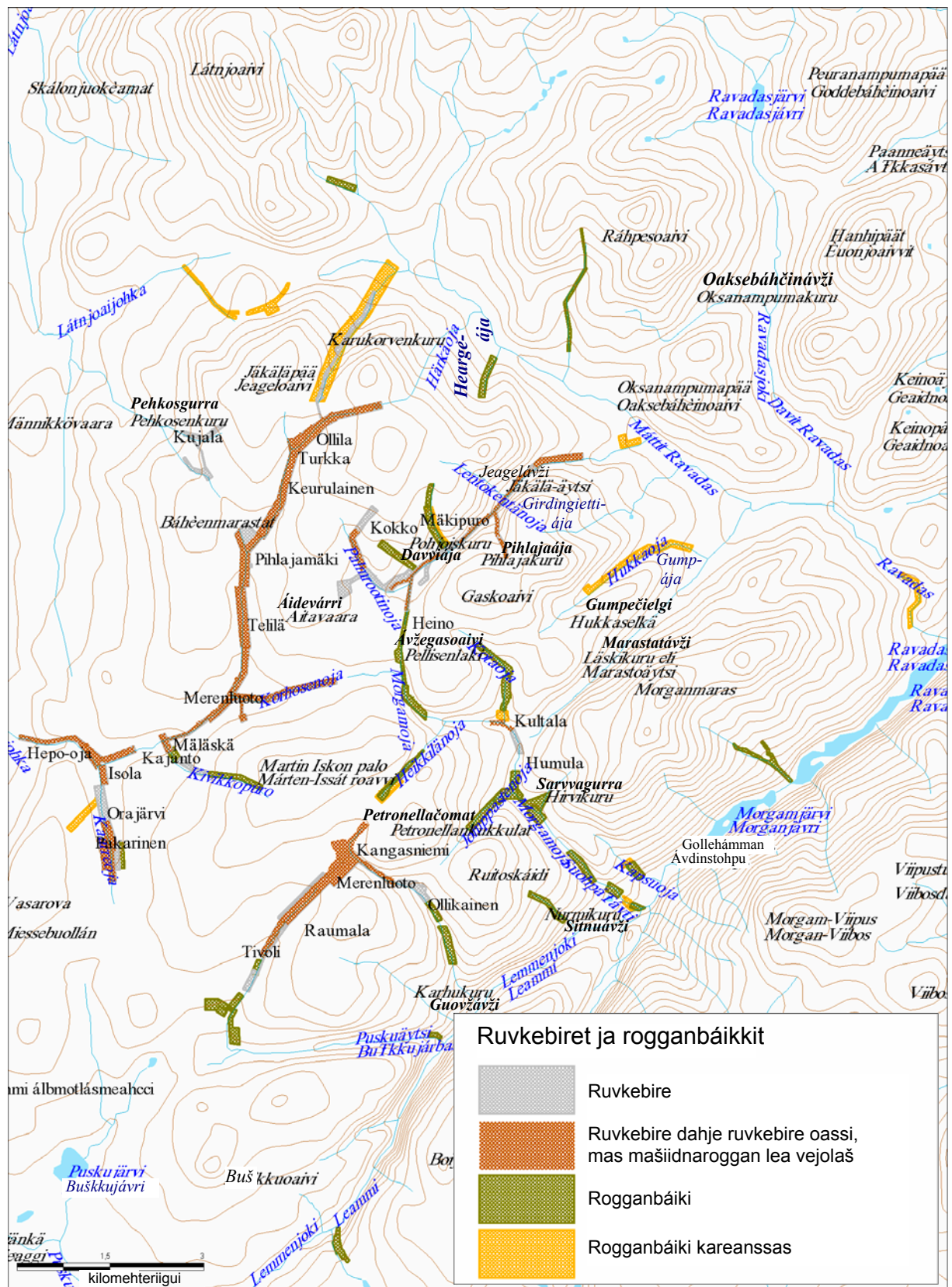
Rogganbáikkiid ja ruvkebiriid olggobealde eará geologalaš dutkanbargu ja málbmaohcan Leammi álbmotmeahcis lea lobalaš dušše birasministeriija lobiin (Ásahus stáhtaetnamiidda vuodduvuvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin 932/1981).

13.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Dat, guhte áigu roggagoahtit golli, galgá ovdal bargguid álggaheami guoddit Meahciráddehussii rogganplána, vai sáhtá mearriduvvot ruvelága (503/1965) 15. §:s daddjojuvvon sihkkarastin.

Rogganbáikkid ja ruvkebiret fuolahuvvojit eanaš dálvvi áigge. Lobit miedihuvvojit Meahciráddehusa lohperávvaggiid mielde. Dálvefuolahus dáhpáhuvá árbevirolaš fuolahusjohtolaga mielde: Njurggoluohta–Suoidnejávri–Čuonjávri–Gaskoaivi–rogganbáiki/ruvkebire dahje Njurggoluohta–Suoidnejávri–Aškkasávži–Ravadasjávri–Karukorvenkuru–rogganbáiki/ruvkebire. Dálvefuolahusjohtolaga geahččalit merket dálváid eahpečielga sajiid buohta. Geasiáigásaš

meahcejohtaluslobiid miedihit vuosttažettiin mašiidnaroggiide ja dušše erenoamáš sivaiddihte goaivuinroggiide. Dárbbu mielde sáhttet miedihuvvot fuolahuslobit mohtorfatnasa geavaheapmái Leammis (gč. Lohku 9.3 Fanasjohtalus).

Gova 9. Leammis álbmotmeahci ruvkebiret ja rogganbáikkít (dilli 10.9.2007). © Meahciráđdehus 2007. © Eana- mihtidanlágádus 1/MYY/07, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Leammi álbmotmeahci rogganbáikkiide ja ruvkebiriide huksemii galgá leat álo Meahciráddehusa lohpi (Ásahus stáhtaeatnamiidda vuodduduvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin 583/1991) ja gieldda huksenlohpeiseválddi miedihan huksenlohpi (Eanageavahan- ja huksenláhka 132/1999). Rogganbáikkiide huksemii galgá leat maiddá bargofápmo- ja ealáhusministeriija lohpi (Ruvkeláhka 503/1965, 12 §).

Meahciráddehus sáhtta miedihit mearreáigásaš lobiid ruvkebiriin golleroggama várás dárbašlaš visttiid várás. Lohpeguorahallamis deháleamos ágga lea dat, ahte jearaldagas lea ámmátlágan doaimma ja visti lea doaimma dáfus vealtameahtun. Meahciráddehus bivdá ođđa orohatvistefitnuin cealkámušaid bargofápmo- ja ealáhusministeriija ruvkedoaimmahagas, Lappi birasguovddázis ja guovllu bálgošis. Ámmátlágan rogganbáikkiide, maidda huksema bargofápmo- ja ealáhusministeriija lea geahččan dárbašlašžan, sáhtta miedihit mearreáigásaš lobiid. Lohpeavttuid guorahaladettiin válđojuvvojit vuhtii dárbašlaš dutkanbargguid mearri, šládja ja bistin (Ruvkeláhka 12 §). Dábálaččat orohatvistti viidodat oažžu leat eanemustá 15 m². Ákkastallon siva dihte lohpi sáhtta miedihuvvot maiddá stuorát orohatvistti huksemii.

Golleroggiid boaldinmuorrafuolahus dorvvastuvvo nu, ahte sidjiide vuvdojuvvo boaldinmuorra Njurggoluohttas (gč. lohku 15 Muoradaga geavaheapmi).

Eanaš osiin mašinnaiguin dáhpáhuvvi golleroggama ovdanbukti gollehistorjjálaš museajohtolaga ollašuhttin lea vejolaš (gc. lohku 5.2 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun).

Leammi álbmotmeahcis rogget golli maiddá mašinnaiguin. Govva Miessejogas. Govva Helifoto Oy.

14 Eanaávdnasiid váldin

14.1 Dálá dilli

Leammi álbmotmeahcis eai leat čievrváldinsajit. Álbmotmeahci lahkosiin Diiveváris lea Geaidnohálddahusa boares čievrváldinsadji, masa Meahciráđdehus lea ohcan smávuváldin-vuoigatvuoda. Dát oaivvilda dan, ahte das sáhttá váldit jahkásaččat sullii 500 m³ eanaávdnasiid smávva geaidnodivvunbargguide jed. várás. Maiddái Njurggoluvtta gili olbmot leat váldán iežaset dárbbášan eanaávdnasiid Diivevári čievrváldinsajis.

14.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Eanaávdnasiid ii oaččo dábálaččat váldit álbmotmeahcis. Smávva, báikkálaš, lobivuloš čievra-váldin lea vejolaš guđege dáhpáhusa hárrái guorahallama mielde.

15 Muoradaga geavaheapmi

15.1 Dálá dilli

Boares rungoplána (Meahciráddehus 1988) mielde

báikkálaš ássi – – oážžu oastit iežas dálloalalus dahje smávva duddjondárbbuide dárbbášlaš muora iežas ássanbáikki lahkosiin muorrafuolahusplánas – – dán ulbmila várás oaivvilduvvon guovllus. Seamma guovlluin oážžu eatnama láigohan dahje geavahanvuoigatvuođa ožžon olmmoš oastit boaldinmuora láigo- dahje geavahansoahpamušguvlui álbmotmeahcis, ja maddái rádjegozáhus iežas gozihanstobuid dárbbuid várás. Lobiid miediheamis ovdalis meroštallon muora meahccefievriddemiide mohtorfievrriiguin čuvvovuvvo dat mii čuoggáin [fanasjehtalus ja meahccefievrojehtalus] lea mearriduvvon.

Boaldinmuorra lea váldojuvvon álbmotmeahcis eanaš guovtte sajis, Kuusilahtis ja Hukkaselkäs. Oassi muoras lea mannan gollerogganbáikkiide ja ruvkebiriide (25 m³ 2006:s), oassi boazoealáhussii, muhtun muddui lagasgiliid ássiide ja stuorra oassi lustageavahandárbbuide (150 m³ 2006:s). Lustageavaheami boaldinmuoras golbma njealjádasa (100 m³) lea geavahuvvon lustageavahanavádaga stobuin ja dolastallanbáikkiin. Boaittoealeavádaga ávdinstobuid boaldinmuorra (50 m³) lea murrejuvvon stobuid lahkosiin. Rádjegozáhus doalvu dán áigge boaldinmuora iežas atnui álbmotmeahci olggobealde.

Riikkaidgaskasaš árvvoštallan Suoma suodjalanguovlluid dikšuma beaktivuodas ollašuhthtojuvvui Meahciráddehusa dingoma mielde 2004:s. Doaibmabirrasa ja suodjalanguovlluid dili lassin árvvoštallojedje plánen, resurssat, doaibmavuogit, bohtosat ja váikkuheaddjivohta.

Leammi álbmotmeahcci lei okta dain suodjalanguovlluin, mii árvvoštallojuvvui. Árvvoštallanjoavku árvalii beaktivuoda buoridan dihte moanaid ávžžuhusaid. Joavku ávžžuhii ahte gallestalliid dagahan váikkuhusaid galggašii geahččalit geahpedit. Dasa lassin ávžžuhusain gávnnavuvvui ahte vai boaldinmuora geavaheami sáhtášii geahpedit, de galggašii boaldinmuorrafuolahusa goluin mitalit gallestalliide čielgaseappot. Árvvoštallanjoavku árvalii dasa lassin ávžžuhusainis ahte boaldinmuorra galggašii milloseappot murrejuvvot muorain, mat eai leat njeidojuvvon álbmotmeahcis. Meahciráddehusa jagi 2006 boadusulbmilin ásahuvvui ahte Meahciráddehus váldá iežas doaimma ovddidettiin vuhtii riikkaidgaskasaš árvvoštallanjoavkku ávžžuhusaid Suoma luonddusuodjalanguovlluid dikšuma beaktivuodas.

15.2 Ulbmilat

Álbmotmeahcis ii boahteáiggis njeidojuvvo boaldinmuorra eará go erenoamáš mávssolaš sivaiddihte muorrafuolahusplána mielde. Muoradaga geavahanvejolašvuođat lagasgiliid ássiide ja geavaheapmái guoskevaš johtinvuoigatvuođat dorvvastuvvojit dan muddui go lea dárbu álbmotmeahci vuogas dikšuma dahje geavaheami dáfus (ásahus 932/1981, 2 § 14. čuokkis).

15.3 Doaibmabijut

Álbmotmeahcis dárbblaš boaldinmuorra válđojuvvo vuosttažettiin álbmotmeahci olggobealde. Álbmotmeahci stobuin ja dolastallanbáikkiin, maid Meahciráđđehus fuolaha, dárbblaš boaldin- ja huksenmuorra buktuojuvvo boahtheáiggis álbmotmeahci olggobealde.

Boazogámppáid jed. visttiid muorrafuolahussii, áiddiid áidumii jed. boazodoalu várás dárbblaš muorraváldimii galgá háhkkojuvvot Meahciráđđehusa lohpi (Boazodoalloláhka 848/1990, 40 §). Álbmotmeahci muorrafuolahusplánas čujuhuvvojit dat guovllut, main muora sáhtá váldit bálgosa dárbbuide. Golleroggiide ja lagasgiliid báikkálaš ássiide dorvvastuvvo boaldinmuora oažžun nu, ahte boaldinmuorra buktuojuvvo álbmotmeahci olggobealde omd. Njurggoluktii.

Lismálaš oažžu oastit iežas dálldoalus dahje smávva duddjondárbbuide dárbblaš muora iežas ássanbáikki lahkosiin muorrafuolahusplánas dán ulbmila várás oaivvilduvvon guovllus maiddá álbmotmeahcis. Meahciráđđehus dahká sierra doaibmabidjoplánan muorrafuolahusplána, mas meroštallojit muorraváldinguovllut ja válđojuvvo vuhtii dat, ahte doaimmat eai čuoze luondotiippaide dahje šlájaide, maid vuodul guovlu lea válđojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii.

Dolastallat oažžu álbmotmeahci boaittoealeavádagas, ii goittot vuolled kilomehterbeali duohken huksejuvvon dolastallanbáikkis. Dolastaladettiin sáhtá geavahit rissiid, goikeovssiid ja guddožiid. Lustageavahan- ja kulturavádagain dolastallat oažžu dušše merkejuvvon dolastallanbáikkiin dolastallama várás várrejuvvon boaldinmuorain. Vánddardeaddjiie dahje eará lustageavaheaddjiide eai vuvdojuvvu eana- ja ceakkomuorat álbmotmeahci siste.

15.4 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu boaldinmuora golahusa álbmotmeahcis ja muoradaga geavaheami váikkuhusaid guovllu luondotiippaide ja šlájaide muorrafuolahusplánas (dahkkojuvvu sierra) daddjojuvvon vuogi mielde.

16 Doaimbidjoplánat

Doaimbidjoplánat leat dikšun- ja geavahanplána dievasmahttin dihte dárbbášlaš sierra plánat. Dat dahkkojuvvojit dán dikšun- ja geavahanplána prinsihpaid mielde.

Meahciráddehus nanne čuovvovaš doaimbidjoplánaid, mat dahkkojuvvojit sierra:

- Muorrafuolahusplána. Plánas ovdanbuktojit Leammi boaldin- ja huksenmuorradárbu ja muoraid fievrrideapmi álbmotmeahci stobuide ja dolastallanbáikkiide.
- Árbevierroduovdagiid dikšunplánat (earret Gáppe-Jon báikki dikšunplána, man nanne dán báikki dikšungoddi). Dikšunplánat leat dahkkojuvvon Čáhpes-Máhte báikki, Sállevári boares gárddi ja Njuorggánsavvona báikki várás (gč. 5.2 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun).
- Vuvddiid ovdeštanplána (gč. lohku 5.1.3).

Sierraplánaid dagadettiin galgá gullat daid álbmotmeahci oassebeliid, madda plánas ovdanbukton doaimbijut gusket.

Meahciráddehus oassálastá Leammi álbmotmeahci gádjunbálvalusplána beivemii gidđat 2008 ovdal álbmotmeahci fuolahusbargguid álggaheami ja lea dan maŋŋá jeavddalaččat dárkkisteamen gádjunbálvalusplána.

17 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi

Leammi álbmotmeahcci rádjášuvvá oarjin Buljju meahceguvlui ja norggabeale Anárjoga álbmotmeahccái ja nuortan Bátneoddara meahceguvlui. Buljju meahceguovlu fas lea njuolgga oktavuodas Bievrrášjávri meahceguvlui ja Bátneoddara meahceguovlu lea measta njuolgga oktavuodas UK-álbmotmeahccái. Dáin suodjalanguovlluin čohkiida buohkanassii miljovna hektára viidosas ja sullii 250 kilomehtera govdosas vuovdeordaguovlluid suodjalanguovloavádat, man dievasmahttet jekkiidsuodjalanguovllut suodjalanguovlluid siste dahje ravddain. (Kajala 2004)

Meahceguovlluid várás leat dahkkojuvvon ja dahkkojuvvojit meahceguovlolága geatnegahttima mielde dikšun- ja geavahanplánat, mat stivrejit dáid guovlluid geavaheami.

Leammi álbmotmeahci lulá-, davá- ja muhtun muddui nuortabealde leat stáhta ja priváhtaolbmuid ekonomijavuovddit. Dáin guovlluin muoraid sáhtta čuohppat gitta álbmotmeahci ráji rádjai.

HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT

18 Geavaheami stivren, soahpamušat ja ortnetnjuolggadus

18.1 Hálddašeapmi ja resurssat

Leammi álbmotmeahci dikšumis vástida Meahciráddehusa luonddubálvalusat. Plánendárbbu ja dutkanfitnuid – dego vuoddočielggadusaid – dievasmahttimii ja álbmotmeahci dikšumii guoskevaš dutkandoibmii dárbbasuvvojit bargit ja dutkit. Dasa lassin Meahciráddehusa luonddubálvalusaid bargomearis Davvi-Sámi luondduguovddázis ee. oahpistanmateriála buvttadeamis, Avvilis ee. bargoveahkahálldašeamis ja rehketdoalus ja luonddubálvalusaid plánejeaddjiid barguin oassi manná Leammi álbmotmeahci buorrin.

Álbmotmeahci vuoddoaimmaid ovddideamis lea dehálaš ahte luondduguovddázis ja luonddustobus leat olbmot, geat máhttet ja geaid ámmátdáidu bajásdollojuvvo. Álbmotmeahci plánenbarguin, luonddučuovvumis ja fuolahusa ollašuhttimis dárbbasuvvojit maiddá ámmátdáiddolaš bargit. Bargiid ámmátdáidu buoriduvvo ja sin spesialiseren dorjojuvvo ja sin gielladáidu ovddiduvvo.

Leammi álbmotmeahcci lea merkejuvvon eanaregistarii 6.2.1987.

18.2 Láigo- ja geavahansoahpamušat

18.2.1 Dálá dilli

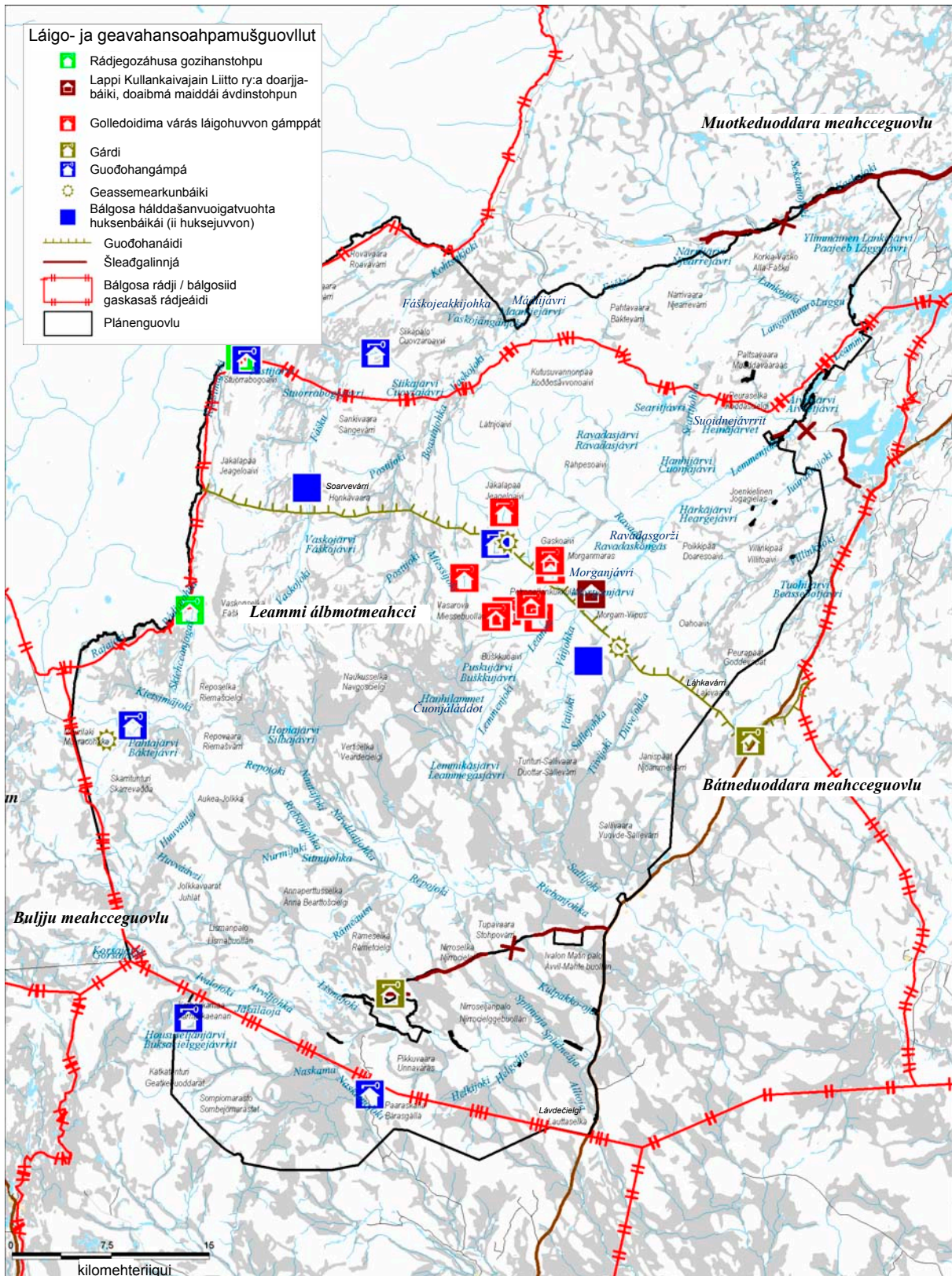
Sállevári bálgošis leat álbmotmeahcis guodohangámpát Morganádjaga gierragis Áideváris (Morgan Viibos, boazodálloláhka), geassemearkunbáikkis Baktejávrris ja lahka Norgga ráji Storrabogis (láigosoahpamuš) ja Jeagaloaivvis (boazodálloláhka). Goikečoalmmi bálgošis lea guodohangámpá Gihttela bealde Housuselkäs ja Muotkeduoddara bálgošis Fáškku davábealde Baikaádjagis. Dat lea rádjegozáhusa boares stohpu, mii sirdasuvai Meahciráddehusa bokte Muotkeduoddara bálgošii 2002:s. Dasa lassin bálgošiin leat dáin guovlluin soahpamušat bálgošiid gaskasaš rádjeáiddiin sihke guodohan-, geassemearkun- ja rátkináiddiin. (tabealla 11 ja govva 10)

Norga fuolaha Leammi álbmotmeahci oarjjabealeráji mielde manni riikkaid gaskasaš boazoáiddis, ja nuba Bálgošiid Ovtastusas eai leat guovllus doarjjabáikkit áidebargguid várás. Rádjegozáhusas leat soahpamušat guovtte gozihanstobu láigoguvlui: Storrabohkái ja Stohpočopmii (govva 10, tabealla 11).

Lapin Kullankaivajain Liittos lea geavahansoahpamuš orustansadjái ja vuorkávistti báikái Gollehámmanis. Gollehámmana stohpu lea rabas buohkaide, ja Meahciráddehus fuolaha stobu boaldinmuorra- ja bázahusfuolahusas. Vuorká lea lohkas. (govva 10, tabealla 11)

Tabella 11. Leammi álbmotmeahcis gustojeaddji geavahan- ja láigosoahpamušat ja bálgošiid boazodállolága mielddasáš guođohanbáikkít (dilli 9.1.2008).

Báiki	Čuozáhat	Hálddašeaddji	Láigoáigi
Stuorrahohki	gozihanstohpu	Rádjegozáhus	rápmasoahpamuš
Stohpočopma	gozihanstohpu	Rádjegozáhus	rápmasoahpamuš
Lággu–Skiehččanjohka	bálgošiid gaskasaš rádjeáidi	Muotkeduoddara ja Sállevári bálgosat	31.12.2010
Morgan-Viibos	geassemearkun- ja gaskaboddosaš gárdi, 4 ha (gárdi huksejuvvon, eai gámpát)	Sállevári bálggus	31.12.2017
Morgan-Viibos	guođohanbáiki, hálddašan-vuoigatvuohta huksenbáikái (ii huksejuvvon)	Sállevári bálggus	boazodálloláhka
Áidevárrí	geassemearkun- ja gaskaboddosaš gárdi, 5 ha (gárdi huksejuvvon)	Sállevári bálggus	31.12.2007
Stuorrahohki	guođohangámpá, 0,1 ha (gámpá huksejuvvon)	Sállevári bálggus	31.12.2017
Bealdoduottar	geassemearkunbáiki (gárdi huksejuvvon)	Sállevári bálggus	31.12.2007
Lismmá guovlu	gárdi (vuorká huksejuvvon)	Sállevári bálggus	12.2012
Rajajänkä (Fášku)	guođohanbáiki, hálddašan-vuoigatvuohta huksenbáikái, ii huksejuvvon	Sállevári bálggus	boazodálloláhka
Morganádjaga gieraája	guođohanbáiki, hálddašan-vuoigatvuohta huksenbáikái, ii huksejuvvon	Sállevári bálggus	boazodálloláhka
Gorsaduottar–Näätäselkä	bálgošiid gaskasaš rádjeáidi, 23 ha	Goikečoalmmi ja Sállevári bálgosat	31.12.2023
Anárjoga Bodnjegorži – Fáškojávri–Áidevárrí–Váijohnjálbmi–Sarvvesčoalbmi	guođohanáidi, 52 km	Sállevári bálggus	31.12.2017
Báktejávri, Anár	guođohanbáiki (moanat vistit)	Sállevári bálggus	31.12.2021
Náskanjohka, Gihttel	guođohanbáiki, hálddašan-vuoigatvuohta huksenbáikái (gámpá)	Goikečoalmmi bálggus	boazodálloláhka
Housuselkä, Gihttel	guođohanbáiki (gámpá)	Goikečoalmmi bálggus	boazodálloláhka
Baikaája, Fášku davábealde	guođohangámpá (rádjegozáhusa ovdeš stohpu)	Muotkeduoddara bálggus	31.12.2012
Gollehámman	orustansadji (fanasohtalus), vuorká	Lapin Kullankaivajain Liitto	31.12.2015
Tirro–Koskenniska (Njearrejávri)	šleađgalinnjá	Inergia Oy	1.1.2000—doaisttázii
Lismmá bálggesgeainnu lulábealli	šleađgalinnjá	Inergia Oy	
Järvikäinen–Njurggo-luokta–Gáppe-Jon báiki	20 kV jođas, johtasa guhkkodat 9 559 m, linnjá 10 m govddu	Inergia Oy	1.1.2001—doaisttázii
Isola gámpá	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2010
Tivoli	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2007
Raumala gámpá	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2008
Hoppu	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2010
Liukkonen	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2010
Keurulačča gámpá	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2007
Flinka gámpá	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2009
Ollikačča gámpá	golledoidindoarjjabáiki	Meahciráđdehus	31.12.2010

Gova 10. Láigo- ja geavahansoahpamušguovllut ja čuožahagat Leammi álbmotmeahcis (dilli 9.1.2008).
Materiála: © Meahciráddehus 2007, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Meahciráđđehus lea láigohan golledoidindoarjjabáikin gávccii gámpá golleguovllus (govva 10, tabealla 11). Guovllus eai leat luondduealáhuslágas daddjojuvvon doarjjabáikkid.

Museovirasto lea luohpadan Sállevári rátkinbáikki gárddi ja visttiid Meahciráđđehussii. 1990:s ja 1993:s Museovirasto, Meahciráđđehus ja Sállevári bálggus sohpe ráđđádallamiinniset ahte Meahciráđđehus dahká gárddi gámpáid ovdeš oamasteaddjiiguin buhtekeahes geavahan-soahpamušaid, main mearriduvvojit dárkileappot gámpá geavaheaddjit. Muhtun gámpáin dahkkojuvvui dalle soahpamuš viđa jagi mearreáigái. Soahpamušaide ii ohccojuvvon joatka, ja nuba 2007:s ii lean oktage gustojeaddji soahpamuš.

Leammi álbmotmeahci davágeaži manná sullii 11 kilomehtera mátkkis Rivdola–Ánggela geaidnu. Geaidnuguovllu hálddaša Geaidnohálddahuš. Dasa lassin geaidnuguovllu lulábealde manná šleatgalinnjá. Šleatgalinnjáguovlu lea láigohuvvon Inergia Oy:ai ja linnjá lea 10 mehtera govddu. Lismmá gillái manná Geaidnohálddahuš bálggesgeaidnu ja geainnu lulábealde manná Inergia Oy:a šleatgalinnjá.

18.2.2 Láigo- ja geavahansoahpamušaid luohpadeapmi álbmotmeahcis

Leammi álbmotmeahcis leat dábálaččat gildojuvvon ”2) visttiid, geainnuid ja rusttegiid ráhkadeapmi – – ja 4) eará doaimmat, mat sáhttet rievdatit guovllu luonddu dili dahje čuhcet dan šattolašvuoda dahje ealliid seailumii” (ásahuš 932/1981, 1 §). Álbmotmeahcis lea goittot lobálaš, almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehtejit:

1) dakkár visttiid, rusttegiid, geainnuid ja bálgáid ráhkadeapmi ja bajásdoallan, maidda lea dárbu álbmotmeahci goziheami, olbmuid oahpisteami, vánddardeami, dutkandoaimma ja luondduinbuldadeami várás; – – 7) dárbbášlaš doaimmat árbevirolaš luonddugeavahanvugiid hábmen birastiippaid seailuhan dihte ja dáidda birastiippaide guoskevaš visttiid ja rusttegiid ovdeštan ja bajásdoallan dihte; 8) doaimmat guovllu geainnuid ja šleatga- ja telefonlinnjáid bajásdoallan dihte; – – 10) boazodoallu, dasa dárbbášlaš gámpáid, boazoáiddiid ja eará rusttegiid huksen; – – 12) dárbbášlaš doaimmat buollingoziheami, gádjunbálvalusa, riikkarájiid fáktema ja goziheami sihke kárten- ja eanamihtidanbargguid várás; 13) vealtameahtun doaimmat telegráfa-, telefon- dahje radiodoaimma dahje geologalaš dutkama dahje málbmaohcama várás dainna eavttuin, ahte [birasministeriija] lea daid dohkkehan; ja 14) eará dárbbášlaš doaimmat álbmotmeahci dikšuma dahje geavaheami dáfus ja maid [birasministeriija] lea dohkkehan. (ásahuš 932/1981 2 §)

Láigoheapmi ja geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi bohtet suodjalanguovlluin jearaldahkii vuosttažettiin dalle, go suodjalanguovllu huksenbáikkiide leat leamaš ovdal suodjalanmearrádusa dákkár vuoigatvuodát ja suodjalannjuolggadusaid mielde daid lea vejolaš joatkit dahje omd. dat leat guolástan- dahje eará árbevieu seailuhan dihte juoba sávahahttit.

18.2.3 Ulbmilat ja doaibmabijut

Álbmotmeahcis sáhtta dahkat geavahanvuoigatvuoda luohpadansoahpamušaid álbmotmeahccái guoskevaš ásahusas (932/1981) suvvojuvvon dárbbuid várás. Seammaláhkai sáhtta joatkit dálá gustojeaddji soahpamušaid. Geavahanvuoigatvuoda luohpadeamis galgá álo dahkat čálalaš soahpamuša, mas álbmotmeahci sierrasajádat ja dárbbut ja Meahciráddehusa biras- ja kvalitehta- vuogádat válđojuvvojit vuhtii. Ná soahpamušaide šaddet mielde maiddái dárbblaš birasáššit, omd. bázahusfuolahusa lágideapmi. Turismma fitnodatdoibmii guoskevaš geavahansoahpamušat leat govviduvvon logus 6.3 Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimma.

Meahciráddehus joatká guovllus leahkki rádjegozáhusa stobuid láigosoahpamušaid. Álbmotmeahccái guoskevaš ásahusa (932/1981, 2 § 12. čuokkis) mielde Leammi álbmotmeahcis leat lobálaččat ”riikkarájiid fáktemis ja goziheamis dárbblaš doaimmat”.

Meahciráddehus joatká boazodoaluin bargamii guoskevaš gustojeaddji láigo- ja geavahan- soahpamušaid dárbbu mielde. Álbmotmeahccái guoskevaš ásahusa (932/1981, 2 § 10. čuokkis) mielde Leammi álbmotmeahcis oážžu ”bargat boazodoaluin ja hukset boazodoalus dárbblaš gámpáid, boazoáiddiid ja eará rusttegiid”. Boazodoalus dárbblaš eará rusttegat čohkkejuvvojit vuosttažettiin bálgošiid guođohanbáikkiide dálá visttiid dahje rusttegiid oktavuhtii. Guođohan- báikkiid saji sáhtta dárbbu mielde molsut bálgoša árvalusa mielde.

Álbmotmeahci rájiid sisa eai miedihuvvo boazodoalu ja luondduealáhhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielđasaš sierra ovddut cegget doarjjabáikki meahcebevuddu dahje guolástusa várás stáhtaeatnamii.

Meahciráddehus joatká Lapin Kullankaivajain Liitto soahpamuša Gollehámmana stobu ja vuorkká báikkis. Meahciráddehus láigoha boahnteáiggisge gollidoidindoarjjabáikkiid dakkár golleroggiide, geain lea ruvkebire dahje rogganbáikevuoigatvuolta álbmotmeahcis. Leammi álbmotmeahcis rogganbáikkiide ja ruvkebiriide huksemii galgá leat álo Meahciráddehusa lohpi (gč. lohku 13 Málbmaohcan ja ruvkedoaibma; 13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut).

Áibmojohtaluslágádus ii leat šat doallamin Jeageloavvi ja Mártten-Issát roavi gozitkeahces girdin- báikkiid. Meahciráddehus sáhtta dahkat Lapin Kullankaivajain Liittoin geavahansoahpamušaid girdinbáikkiid visttiid eanabihtáid hárrái.

Sállevári boares gárddi gámpáide eai leat 2007:s gustojeaddji geavahansoahpamušat. Daidda sáhtta boahnteáiggis dahkat geavahansoahpamušaid gámpáid ovddeš oamasteaddjiiguin. Jos ovddeš oamasteaddjit eai geavat gámpá, de soahpamušaid sáhtta dahkat maiddái guovllu turismafitnodagaiguin. Maiddái eará bálvalanrusttegiid geavaheami birra sáhtta dahkat turisma- fitnodagaiguin soahpamušaid dahje miedihit lobiid.

Álbmotmeahccái lobi haga huksejuvvon visttit ja rusttegat jávkaduvvojit.

18.2.4 Čuovvun

Láigosoahpamušat bajásdollojit Meahciráddehusa diehtovuogádagas. Meahciráddehus čuovvu Leammi álbmotmeahci geavahanvuogátvuodaid láigoheami ja luohpadeami Davvi-Lappi luondduriggodatplánas ja Meahciráddehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin, main álbmotmeahccái heivvolaččat leat ohcamušat ja daid giedahallanáiggit sihke Meahciráddehusa vuollásaš, Anára ja Soađegili gielddaid ovtasbargojoavkku árvvoštallamat.

18.3 Priváhtabálsttát ja servituhtat

Guovllus ii ássojuvvo birra jagi earret Lismmá gili ja Avviljoga Sáresavvona guolbana priváhtadáluid. Álbmotmeahci rájiid siste leat leamaš álgoálggos moanat priváhtadálut ja -bálsttát. Muhtun priváhtadáluid ja -bálsttáide lea huksejuvvon. Priváhtadálut eai gula álbmotmeahccái, muhto jos dat háhkkojuvvojit stáhta hálddašeapmái, de dat laktojuvvojit álbmotmeahccái dan vuodđudanláhkamearrádusaid (634/1956) ja luonddusuodjalanlága (1096/1996) mielde. Birasguovddáža mielde buot priváhtadáluid ii leat leamaš dárbu luonddusuodjalansivaid dihte laktit álbmotmeahccái. Priváhtaeatnamiin leat hágakeahtta stáhtii álbmotmeahccái laktinláhkai 17 dálu; oktiibuot 291,8 hektára (dilli 9.8.2008). Viidodaga dáfus guokte stuorámusa leat boazodáluid meahccebálsttát (110,3 ha ja 113,9 ha) Lismmágeainnu guoras. Dáid geahččalit suodjalit priváhta suodjalanguovlun (YSA). Dan 15 eará dálu (0,4–18,3 hektára; oktiibuot 67,6 hektára) várás árvaluvvo juogo ráfáidahttinsoahpamuš dahje ráddádallo daid háhkamis dahje eanaoamastuslonuheamis. Huksejuvvon priváhtabálsttáid lea maiddá jurdda suodjalit priváhta suodjalan- guovlun. Bálsttáid oamastus ii nappo nuppástuva, muhto guovllu várás dahkkojuvvojit suodjalan- mearrádusat, maiguin dorvvastuvvojit suodjalanárvvut. Gámpáid geavaheapmi ii dábálaččat rievdda ja normála divodandoaimmat leat vejolaččat. Priváhtabálsttáide lea dábálaččat giddodat- čohkkenlágas (554/1995) daddjojuvvon johtinvuogátvuolta. Maiddá priváhtaeatnamat gullet Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii.

18.4 Ortnetnjuolggadus

Leammi álbmotmeahccái addojuvvo odđa ortnetnjuolggadus, (LsL 1096/1996, 20 § 1 mom.), mii doaibmá guovllu geavaheaddjiide ja gallestalliide rávanjuolggadussan. Ortnetnjuolggadusas addojuvvojit guovllu geavaheaddjiide guoskevaš mearrádusat, mat vuodđuduvvet luonddu- suodjalanláhkii, álbmotmeahci vuodđudanláhkii ja -ásahussii ja eará mearrádusaide sihke dikšun- ja geavahanplánii. Ortnetnjuolggadusa vuodul stivrejuvvojit johtaleapmi, dolastallan ja gohtten sierra geavahanavádagain. Meahciráddehus addá ortnetnjuolggadusa, go dikšun- ja geavahanplána lea nannejuvvon birasministeriijas.

Ortnetnjuolggadusas gildojuvvo Ravadasgoržži ráddjenavádagas johtaleapmi eará sajis go merkejuvvon bálgáid mielde. Gielddu vuodđun lea guovllu gollanhearkivuolta ja luonddu- suodjalanárvvuid vára vuollai šaddan.

Ortnetnjuolggadusas gildojuvvo riiden ja meahccesihkkelastin eará sajis go merkejuvvon johto- lagaid mielde. Dasa lassin gildojuvvo beanavuodjin oppa álbmotmeahcis. Dáid gieldduid vuodđun lea gollama ja headuštusa dagahan heajos váikkuhusat luonddusuodjalanárvvuide ja boazodollui.

Boaitto-bealeavádagas ja lustageavahanavádagas oažžu gohttet gos ieš háliida earret Leammi gáddeguovlluid, gos oažžu gohttet dušše gohttema várás oaivvilduvvon orustansajiin. Boaitto-bealeavádagas Meahciráđdehus diktá dolastaladettiin boaldit ovssiid, rissiid ja guddožiid maiddá eará sajis go huksejuvvon dolastallanbáikkiin, ii goittot vuollel kilomehterbeali duohken huksejuvvon dolastallanbáikkis. Lustageavahanavádagas oažžu dolastallat dušše dolastallama várás oaivvilduvvon báikkiin.

Álbmotmeahcis oažžu johtalit meahcefiervruiguin dušše sierra sivaid dihte. Golleroggiide miedihuvvojit rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahuslobit vuosttažettiin dušše dálvefuolahussii. Mašiidnaroggiide ja sierra ákkaid vuodul maiddá goaivuinroggiide sáhtá miedihit geasiáigásaš fuolahuslobiid.

Lagasgiliid ássiide sáhtá miedihit dálvviáigásaš meahcejohtalusa várás mohtorgielkálobiid luondduin ávkkástallamii ja mátkkálaččaid biergasiid fievrrideapmái mohtorgielkkáin ja mátkkálaččaid sáhtosteamái Njurggoluovttas Sállevárrái. Boazo- ja čuoiganvánddardemiid fuolahussii sáhtá miedihit ovttaskas lobiid. Báikkálaš ássiide sáhtá miedihit dálvviáigásaš mohtorgielkálobiid ealgabivddu lágideami várás. Geasiáigásaš lobi sáhtá miedihit sálláša viežžan dihte.

Lagasgiliid ássiide, turismafitnodagaide gávppálaš fanassáhtostemiid várás ja rogganbáikkiid ja ruvkebiriid fuolahussii sáhtá miedihit lobi vuodjit mohtorfatnasiin álbmotmeahci čáziin. Giedda eará ássiide sáhtá miedihit vuodjinlobiid Avviljohkii dihto osiide.

Álbmotmeahcis oažžu guolástit guolástanlága ja Meahciráđdehuse lohpeeavttuid mielde. Meahci ožžot bivdit dušše báikkálaš ássit. Boazodoaluin oažžu bargat miehtá álbmotmeahci boazodoallolága mielde.

19 Dorvvolašvuohta ja gádjunbálvalus

Olmmoš galgá leat doaimmalaš ja sus galget leat meahcedáiddut, jos áigu johtalit Leammi álbmotmeahcis. Spiehkastahkan lea oassálastin gárvvesmátkái, ovdamearkka dihte johkafanasvuojašeapmái, goas fitnodatolmmoš fuolaha mátkkálačča dorvvolašvuođas ja buorredilis.

Álbmotmeahccái dahkkojuvvojit jahkásaččat 8 500–10 000 gallestallama. Stuuramus várran ovttaskas vánddardeaddjiide lea buohccát dahje bártidit. Dasa lassin gollerogganguovllus sáhtta bártidit mašiinnaiguin barggildettiin. Maiddái láhppot sáhtta. Vánddareaddjiin eatnašat johtalit merkejuvvon johtolagaid mielde, muhto muhtumat maiddái muhtun muddui daid olggobealde.

Olbmuin lea alddiineaset ovddasvástádus álbmotmeahcis johtalettiin. Meahciráđdehus vástida iežas ráhkadan ja bajásdoallan lustageavaheami bálvalanrusttegiid dorvvolašvuođas Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga mielde. Meahciráđdehus addá beivejuvvon dieđuid guovllu luonddulálašvuođaid ja bálvalanrusttegiid birra Leammi luonddustobus, Davvi-Sámi luondduguovddázis Siiddas ja internehtas čujuhusas www.luontoon.fi Leammi álbmotmeahci siidduin. Vánddardeaddjit galget goittot ieža váldit vuhtii dan ahte davvin meahcceluonddus dálkedilálašvuođat ja ná maiddái ovdamearkka dihte álbmotmeahci johkačáziid allodat rievddada johtilit ja dilli sáhtta leat meahcis juo áibbas eará go dohko vuolgedettiin.

Gádjunbálvalusas vástidit guovllu gielddat. Gádjunbargguid lea jodiheamen guoskevaš gieldda čáskadanhoavda.

Álbmotmeahci bargiid dorvvolašvuođas fuolaha Meahciráđdehus bargodorvvolašvuhtii guoskevaš láhkamearrádusaid mielde. Álbmotmeahcis barggildeapmi gáibida ollu bargiin, ja nuba sis galget leat buorit suodjebiktasat ja bargoneavvut. Bargosuodjalandárkkisteamit ja -gulaskuddamat dahkkojuvvojit álbmotmeahcisge jeavddalaččat. Jos fuobmájuvvojit váilevašvuođat bargoneavvuin dahje dorvorusttegiin, de Meahciráđdehus bargagoahhtá seammás dili njulgen dihte.

Álbmotmeahci viiddisvuođa ja geainnuhisvuođa dihte dan várás lea boares ruŋoplánas árvaluvvon dahkkojuvvot meahcebuollindusten- ja gádjunbálvalusplána. Dákkár plána leat dahkan ovttasráđiid čáskadaneiseválddit, Meahciráđdehus ja čanasjoavkkut, ja dán buorin gávnnavuvvon vuogi gánnáha joatkit. Plána dárkkistit jeavddalaččat čáskadaneiseválddit ja Meahciráđdehusa ovddasteaddji, guhte vástida Leammi álbmotmeahci gádjunbálvalusas. Maiddái gaskadárkkistemiid sáhtta ja galggašii dahkat, jos ovdamearkka dihte oktavuodadieđut rivdet.

20 Goziheapmi

20.1 Dálá dilli

Meahciráddehus goziha luonddusuodjalanguovlluid geavaheami eiseváldin ja guovlluid hálddašeaddjin. Meahciráddehus lea geatnegahtton lágideamistat luonddusuodjalanguovlluid goziheami. Meahciráddehusa gozihandoaimma oktiiheiveheamis ja lágideamis guovlluin vástidit meahcedárkkisteaddjit. Lappi luonddubálvalusain leat 2007:s golbma meahcedárkkisteaddjivirggi. Meahcedárkkisteaddji doaibmaváldi vuodduuvvá Meahciráddehusa meahcegozihanláhki (1157/2005). Meahcegoziheapmi gullá maiddá bolesa ja rádjegozáhusa virgedoaimmaide. Rádjegoziheapmái gullá dasa lassin luonddusuodjalanlága goziheapmi luonddusuodjalanguovlluin.

Meahcedárkkisteaddjiide gullá oktiiheivehit gozihanovttasbarggu ovttasbargoiseválddiiguin ja Meahciráddehusa iežas bargoveagain. Gozihanovttasbargoiseválddit leat vuosttažettiin boles, rádjegozáhus, tuollu, TE-guovddáš, birasguovddáš, guolástanguovllut, fuodđodikšunovttastusat ja fuodđodikšunbire. Ovttasbargoiseválddiid ovddasteaddjiin soapmásiidda lea čállojuvnon Meahciráddehusa gozihangoarta, mii addá sidjiide vuoigatvuoda dárkkistit doaimma lobálašvuoda stáhta guovlluin maiddá astoáiggi. Meahciráddehusa bargit gozihit luonddugeavaheami iežaset barggu lassin iežaset doaibmasuorggi olis. Bargoveagas muhtumat leat oahpásmuvvan viidát meahcegoziheapmái. Juohkehaš galgá uhcimustá almmuhit iežas áican rihkkumušain meahcedárkkisteaddjái.

Ovttasgoziheapmi dáhpáhuuvvá beaivválaš eallimis ovttasplánemiin, oktasaš gozihanmátkkiiguin, gozihandáhpáhusaiguin ja dieđuid lonohallama bokte. Ovttasbarggu bokte sáhtta doaimma beavttálmahttit, go resurssat ovttahttojit ja čujuhuvvojit rivttes sajiide. Ovttasbarggu bokte sáhtta maiddá buorebut dahkat dovddusin goziheami.

Goziheapmi hehte bures ovddalgihtii rihkkosiid ja lobihisvuodaid. Meahciráddehusa váldogozihanguovllut leat Leamma álbmotmeahcis, ja dehálaš suorggit lágalašvuoda ja lobálašvuoda goziheamis leat čuovvovaččat:

- meahcebevddu, guolástusa, luonddusuodjalanlága ja meahcejohtaluslága goziheapmi
- stuorranávddiide čuohcci lágahisvuodaid goziheapmi
- geavahan- ja láigosoahpamušaid čuovvun
- golleroggandoibmii guoskevaš eanahálddašeaddji beroštumiid goziheapmi
- bázahus- ja birassuodjalanlágaid njuolggadusaid goziheapmi
- juohkeolbmovuoigatvuodaid goziheapmi
- luonddus johtaleaddjiid láidesteapmi bistevaš ja birasdiđolaš luonddugeavaheapmái
- áitatvuloš eallišlájaid bessema dárkkisteapmi ja čuovvun (vejolaš headustusaid goziheapmi).

Viiddis luonddusuodjalanguovlluid goziheapmi Lappis golmmain meahcegoziheaddjiin lea hui hástaleaddji bargu, iige dat lihkostuva, jos sii eai bargga beaktilit ovttaráđiid eará doaibmiiguin. Meahciráddehusa fásta meahcegoziheaddjiid meari lasiheapmi gáibidivččii lasseruhtadeami. Sihkkareamos vuohki guovlluid goziheami beavttálmahttimis lea lasihit máinnašuvvon ovttasbarggu ja geavahit dárkilit dálá resurssaid sierra gozihandoaimmaide. Dálá dilis rádjegozáhus bargá ollu ovttas Meahciráddehusa bargiiguin, geat dovdet bures álbmotmeahci ja dovdet luonddusuodjalanguovllu njuolggadusaid.

20.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Ovdalis máinnašuvvon váldosurggiid goziheapmi galggašii lágiduvvot nu, ahte dat šaddá bissovaš vuohkin Leammi álbmotmeahcis.

Leammi álbmotmeahci gozihanressaid geahččalit lasihit vuosttažettiin eiseválddiid gozihanovttasbarggu buorideami bokte ja Meahciráđdehusa iežas bargiid gozihanbarggu beavttálmahttima bokte.

Meahcedárkkisteaddji vástida luonddusuodjalanguovllu goziheami oktiiheiveheamis ja lági-deamis ovttasráđiid Meahciráđdehusa bargiiguin ja gozihaneiseválddiiguin.

Ovdalis máinnašuvvon doaimmaiguin dorvvastuvvojit álbmotmeahci luonddusuodjaleapmái guoskevaš árvvut ja stáhtus, boazodoalu vejolašvuodát ja dorvvolaš vánddardanbiras, mas olmmoš loaktá.

21 Ovttasbargu

21.1 Dálá dilli

Leammi álbmotmeahcci lea viiddis suodjalanguovlu, mii lea guovtte gieldda ja golmma bálgosa siste ja masa leat váikkuheamen moanat čanasjoavkkut. Deháleamos ovttasbargovuohki leat sierralágan čanasjoavko- ja almmolaš dilálašvuodat.

Boares rungoplánas árvaluvvo ahte ”álbmotmeahci geavaheami ja dikšuma čuovvumii ja dan doaimma doarjjan Meahciráđdehus vuodđuda Leammi álbmotmeahci ráđđádallangotti. Dasa bovdejuvvojit báikkálaš olbmuid, gielddaid ja bálgosiid ovddasteaddjit ja álbmotmeahci dáfus eará dehálaš eiseválddiid ja organisašuvnnaid ovddasteaddjit.” (Meahciráđdehus 1988, s. 31) Dákkár ráđđádallangoddi ii goittot oidnojuvvon dárbbaslažžan, dasgo fargga plána nannema maŋŋá vuodđuduvvui Meahciráđdehusa vuollásaš, Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojoavku ja das šattai uhcimustá guktii jagis čoahkkaneaddji orgána, mii gieđahallá maiddái Leammi álbmotmeahci áššiid. Jovkui välljejit lahtuideaset Anára ja Soađegili gielddat, sámediggi ja Meahciráđdehus.

Dán plána dahkama várás vuodđuduvvui ovttasbargojoavku, masa mávssoleamos čanasjoavkkut nammadedje ovddasteaddjiideaset (Čuovus 3). Mávssoleamos čanasjoavkkut, maiguin Meahciráđdehus čoahkkimastá dahje maid čoahkkimiin álbmotmeahci áššit gieđahallojit dárbbu mielde, leat:

- Sállevári bálggus
- Muotkeduoddara bálggus
- Goikečoalmmi bálggus
- Leammi gilisearvi
- sámediggi
- Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojoavku (s. guktii jagis)
- Gihttela gielda
- Lappi birasguovddáš
- Inarin luonnonystävät
- Lapin Kullankaivajain Liitto
- Anára guolástanguovlu
- Anára guolledoalloráđđádallangoddi (s. guktii jagis)
- Gáppe-Jon báikki dikšungoddi
- Anára fuodđodikšunovttastus
- Gihttela fuodđodikšunovttastus
- Lappi rádjegozáhus
- boles
- tuollu.

Jahkásaččat lágiduvvo sámeguovllu bálgosiid ja Meahciráđdehusa ovttasdoaimbabeaivi, masa oassálastet bálgosiid boazoisidat ja Meahciráđdehusa ovddasteaddjit. Meahccegoziheamis Meahciráđdehus bargá ollu ovttas Lappi rádjegozáhusain, bolesiin ja tuolluin.

Leammi álbmotmeahci gieddebargit barget jámma ovttas Norgga luonddusuodjalangoziheaddjiiguin. Dát lea vealtameahttun guktuid álbmotmehciid suodjalandárbbuid juksan dihte, dasgo ovdamearkka dihte stuorranávddit ja ealggat rasttildit friddja riikkarájiid. Dieđut daid lihkadeamis lonohallojit dađistaga. Dát dieđut dárbbasuvvojit sihke Suomas ja Norggas earret eará áitatvuloš šlájaid čuovvumii, návdebuhtadusaide, ealgabivdolohpemearrádusaid dahkamii ja luonddusuodjalangoziheapmái. Ovttasbarggu bokte leat maiddái sáhtán beavttálmahttit dáid viiddis boaittoheale álbmotmehciid goziheami. Ovttasbargogiellan lea davvisápmi.

21.2 Ulbmilat

Meahciráđdehus geahččala iežas doaimma plánemis ja ollašuhttimis ovttasbargui guovllus doaibmi eará oassebeliiguin. Sierra geavaheaddjijoavkkuid dárbbuid geahččalit ollašuhttit njuolggadusaid ja resurssaid olis nu, ahte válđojuvvojit vuhtii eará geavaheaddjiid dárbbut.

Ovttasbarggu guovllus doaibmi turismafitnodagaiguin lea jurdda ovdežisge lasihit. Álbmotmeahcis doaibmi turismafitnodagaid geahččalit fidnet ovttasbargosoahpamuššii Meahciráđdehusain.

Meahciráđdehus lea gáhttemin sámi kulturárbbi ovttasráđiid sámedoaibmiiguin.

Meahciráđdehus lea viššalit mielde riikkaidgaskasaš ovttasbarggus, erenoamážit norgalaččaiguin ja ruoššaiguin. Meahciráđdehusas lea čavges ovttasbargu norggabeale Anárjoga álbmotmeahci ovddasteaddjiiguin.

Meahciráđdehusa geahččala dutkanovttasbargui allaoahpahagaiguin ja dutkanlágádusaiguin álbmotmeahci dikšun- ja geavahangažaldagain.

21.3 Doaibmabijut

Čanasjoavkkuid ovttasbargu ja almmolaš dilálašvuodát jotkojuvvojit dálá doaibmi vuogi mielde.

Meahciráđdehus áigu leat mielde Gáppe-Jon báikki dikšungotti barggus.

Meahciráđdehus doalaha bures doaibmi ja dehálaš ovttasbarggu norggabeale Anárjoga álbmotmeahci ovttasteaddjiiguin gieddebargiid dásis ja lasiha ovdežis ovttasbarggu áššedovdiid dásis.

22 Resurssat ja áigedávval

Dikšun- ja geavahanplánas árvaluvvon doaibmajuid ollašuttináigedávval čuovvu Meahciráđdehusa luonddubálvalusaid jahkásaš doaibma- ja ekonomiiaplána. Golut ja investeremat leat čohkkejuvvon tabellii 12. Leammi álbmotmeahci goluid leat lasiheamen dáid lagamus boahttevaš áiggiid ee. oahpistanrusttegiid ođasmahttin ja bálvalanrusttegiid divodangolut.

Leammi álbmotmeahcci ii hábme Meahciráđdehusa servodatlaš doaibmajuid dikšu Luonddubálvalusat-boadusovttadagas sierra ovttadaga, muhto álbmotmeahcci dikšojuvvo oassin viidáset guovllus. Plána ollašuttináigedávval mearrašuvvá goittot loahpa loahpas Meahciráđdehusa luonddubálvalusaid jahkásaš doaibma- ja ekonomiiaplána ja vejolaš sierra fidnoruhtadeami mielde. Danin plána ollašuttimii ii árvaluvvo áigedávval. Čuovvovaš tabeallas leat árvoštallon doaibmajuid gáibidan investerengolut ja bajásdoallangolut olmmošbargománobajiid mielde boahttevaš logi jahkái.

Tabealla 12. Jahkásaš geavahangolut olmmošbargománobajiid mielde ja investeremat. Bajásdoallangolut = bajásdoallangolut olmmošbargománobajiid (obmb) mielde jagis.

Jahkásaš geavahangolut	Bajásdoallangolut
Fuolahus (bázahus- ja boaldinmuorrafuolahus), bálvalanrusttegiid bajásdoallan	20 obmb
Goziheapmi (meahccegoziheapmi ja bargoveaga dahkan eará goziheapmi)	15 obmb
Bargojođiheapmi	2 obmb
Oahpisteapmi (Leammi luonddustohpu ja luonddguovddáš Siida)	15 obmb
Gallestalličuovvumat	1 obmb
Dutkan, luonddudikšun ja čuovvun	1 obmb
Oahpistanrusttegiid plánen	1 obmb
Hálddahus ja plánen	2 obmb
Árbevierrobotohpaid dikšun	1,5 obmb
Guollečáziid dikšun	0,5 obmb
Ovddešteapmi (buollinjoatkimat)	0,5 obmb
Šládjačuovvumat ja -inventeremat	1 obmb
Investeremat	Investeren euroiguin 2007–2017
Ođđa bálvalanrusttegat	125 000
Johtolagaid ja bálvalanrusttegiid divodeapmi	376 000
Gallestallidutkamuš	25 000
Doaibmabidjoplánat	20 000
Oahpistanrusttegiid ođasmahttin	10 000
Bargoneavvoháhkamat	95 000
Kulturčuožahagaid divodeapmi (Gáppe-Jon báiki, Čáhppes-Máhte báiki jna.)	100 000

23 Plána váikkuhusaid árvvoštallan

23.1 Árvvoštallama vuolggasajit

Álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplánaid dahkan ii gula daidda fitnuide, main ng. YVA-lága (Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis 468/1994) mielde galgá dahkat birasváikkuhusaid árvvoštallama. Lága viđat logus, mii giedahallá oppalaš čielggadangeatnegasvuoda, daddjojuvvo goittot ahte ”birasváikkuhusat galget čielggaduvvot ja árvvoštallot doarvái bures, go eiseválddit válmmaštallet dakkár plánaid ja prográmmaid, maid ollašuvvan sáhttá mealgat váikkuhit lundui muhto maida eai heivehuvvo 2 logu njuolggadusat árvvoštallanmeannudeamis”.

Ieš YVA-fitnu ektui dás lea dat earru ahte dikšun- ja geavahanplánas lea doarvái ovdanbuktit ovttá molssaeavttu, loahpalaš árvalusa. Dán árvvoštallamis ovdanbuktojuvvo, masa dikšun- ja geavahanplána árvalusat vuodđuduvvet ja buktojuvvojit ovdan sihke buorit ja heajos bealit. Birasváikkuhusat šaddet dábálaččat dušše plánas ovdanbukton doaibmabijuin dahjege áššiin, maid plána rievdata ovddit dili ektui. Ná jos álbmotmeahci juoga geavahanvuogi birra ii leat árvalus, de eai plánas leat dasa maiddái birasváikkuhusat.

Plánain vurdet dávjá konkrehtalaš fitnuid dego huksema, roggama, luondduriggodagaid ávkinatnima jed. Luonddusuodjalanguovlluid dikšuma ja geavaheami plánemis ii leat goittot gallii ná, muhto dilli lea dávjá aivve nuppegežiid.

YVA-lága ”ulbmilin lea ovddidit birasbeliid vuhtiiváldima [ja] – – dasa lassin ovddidit riikka-vuložiid, servošiid ja eiseválddiid vejolašvuodaid oassálastit plánemii ja buoridit vejolašvuodaid heivehit oktii ulbmiliid ja oainnuid plánaid ja prográmmaid válmmaštaldettiin” (Birasministeriija 1998). Meahciráđdehus lea ollašuhttán dán ulbmila dikšun- ja geavahanplána dagadettiin nu, ahte lea gullan báikkálaš olbmuid ja čanasjoavkkuid dieđuid, oainnuid ja sávaldagaid. Plána logus 1.3 Plánenproseassas mitaluvvo dárkileappot oassálastinproseassa birra.

23.2 Birasváikkuhusat

Plána vuodđuduvvá bastevaš geavaheami prinsihpaide, ja danin plánas geahččalit heivehit oktii ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekologalaš ulbmiliid. Čuovvovaš loguin guorahallojuvvo sierra, mo plána váikkuha dáidda dahkkiide.

23.2.1 Ekologalaš váikkuhusat

Leammi álbmotmeahci luonddusuodjalandilli lea aiddo dál buorre ja plánas vulgojuvvo das, ahte dálá buorre dilli galgá seaillohuvvot boahhteáiggisge. Danin plánas eai báljo árval stuorát nuppástusaid dálá dillái.

Dikšun- ja geavahanplána ollašuvvan váikkuha bures guovllu ekologalaš árvvuide ja suodjalan-ulbmiliid ollašuvvamii, nu ahte dorvvasta dan ahte guovlu ovdána nu luonddudilis go vejolaš. Báktevuodđu ja eará geologalaš čohkiideamit bállejit lea ráfis earret golleguovlluid.

Čuovvun ja goziheapmi mearkkašit ollu plána ulbmiliid buriid ekologalaš váikkuhusaid ollašuvvamis. Beaktilis čuovvuma bokte sáhtta dávistit áiggi bále guovllu ekologalaš dilis dáhpáhuvi ii-sávahahtti nuppástusaide. Ovdamearkka dihte geasiáigásaš meahcejohtalus-vuojáhagaid gollan čuvvojuvvo, ja vuojáhagat ráhkaduvvojit dárbbu mielde gierdileabbon.

Álbmotmeahci eanemus geavahuvvon johtolagain ja daid birrasiin vuhttojit eatnamat gollan. Ođđa gollanvahágiid šaddama sáhtta hehttet nu, ahte johtolagain ala ráhkaduvvojit rovit dahje daid vuoddu nannejuvvo muđui ja duovdaga sáhtta maiddái ovddeštit. Oahpisteami bokte ja áššáigullelaš rusttegiiguin sáhtta geahpedit gallestalliid ekologalaš birasváikkuhusaid, vaikko gallestallilogut lassánivččege.

Plána váikkuhusat daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul guovlu lea váldojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii

Leammi álbmotmeahcci gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii, mii mearkkaša dan ahte luonddusuodjalanlága (1096/1996) 65. ja 66. §:s mearriduvvon vuogitvuodaváikkuhusat galget guovlluin vuhtiiváldojuvvot. Jos dihto fidnu dahje plána juogo okto dahje ovttas eará fitnuiguin ja plánaiguin sáhtta mearkkašahttiláhkai čuohecit daidda Natura-guovllu luonddu-árvvuide, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii, de galgá fitnu ollašuhtti árvvoštallat váikkuhusaid (LsL 65 §). Eiseváldi ii oaččo mieđihit lobi iige dohkkehít plána, jos váikkuhusaid árvvoštallan- ja cealkámušmeannudeapmi čájehit ahte fidnu dahje plána mearkkašahttiláhkai čuoheá daidda Natura-guovllu luondduárvvuide, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura-fierpmádahkii (LsL 66 §). Luonddusuodjalanlágas daddjojuvvon mearkkašahtti čuoheama dássi ja dan vuhtiiváldin namalassii dain luondduárvvuin, mat leat leamaš guovllu Natura-fierpmádahkii laktima vuodduin, ii dábálaččat hehte guovllu dábálaš geavaheami, jos ovdamearkka dihte luonddusuodjalanlágas ii ovttaskasdáhpáhusain nuppelahkáii daddjojuvvo. Leammi álbmotmeahci hárrái Natura 2000 -fierpmádat lea ollašuhtton luonddu-suodjalanlága mielde.

Ásahasas (Ásahas stáhtaeatnamiidda vuodduuvvon dihto álbmotmehciin ja luonddumehciin 932/1981) leat meroštallon gildojuvvon ja lobálaš doaibmabijut, iige Natura-mearráduš rievdat báljo dán ášši. Dát lea gávnnavuvvon stáhtaráđi mearrádušas (Stáhtaráđdi 20.8.1998) ovdamearkka dihte guolástusa, meahcebivddu ja eará luondduealáhusaid hárrái.

Dat luondotiipat ja šlájat, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlo-fierpmádahkii, leat govviduvvon dán plána logus 5.1 Luonddu suodjaleapmi ja dikšun. Guovllu dálá geavaheapmi ii čuoze dáidda luondotiippaide ja šlájaide. Plána geahččala dorvvastit dan, ahte Natura-fierpmádaga luondotiipat ja šlájat seilot boahteáiggisge ee. meahcejohtalusa stivrema bokte, áššáigullelaš oahpistan- ja bálvalanrusttegiiguin ja guovllu luonddudili čuovvuma bokte.

Čoahkkáigeassun sáhtta dadjat ahte plána ovddida Leammi álbmotmeahcci -nammasaš Natura-guovllu luondduárvvuid seailuma. Plána lea ná dehálaš oassi Natura 2000 -suodjalanguovlo-fierpmádaga ollašuhttimis.

23.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat

Plánas eai gáržžiduvvo báikkálaš olbmuid vejolašvuodat bargat iežaset ealáhusaiguin dáláža ektui. Báikkálaš olbmuid meahcebevdu, guolástus ja čoaggin ruovttu dárbbuide joatkašuvvá seammaláhkai go ovddeš rungoplána áigge. Boaldinmuora geavaheapmi álbmotmeahcis geahpeduvvo ja geasiáigásaš meahcejohtalusvejolašvuodat álbmotmeahcis gáržžiduvvojit.

Plána dorvvasta luondduealáhusaiguin bargama uhcimustá seamma dásis go plána odasmahttima álggahettiin ee. nu, ahte eanageavaheapmi ja meahcejohtalus stivrejuvvojit. Álbmotmeahcci seailu geainnuhis guovlun earret dálá Tirro–Áŋŋela geainnu ja Lismmá bálggeseainnu. Mohtorfievrruiguin johtaleapmi álbmotmeahcis lea sakka gáržžiduvvon.

Bálvalanrusttegiid bajásdoallan ja fuolahus ja luonddudilálaš lustageavahanbirrasa gáhtten dorvvastit bealiteaset turismii vuodđuduvvi ealáhusdoaimma. Plána árvalusat dorjot maiddái eanagoddelávas ovdanbukton ovddidanprinsihpaid turismma ja lustageavaheami ovddidanavádagas.

Plánas dorvvastuvvojit vejolašvuodat bargat sámekultuvrrain. Deháleamos vuohki lea avádatjuohku. Álbmotmeahci boaittoealeavádat (88 % álbmotmeahci viidodagas) lea vuosttažettiin várrejuvvon sámekultuvrrain ja luondduealáhusaiguin bargama várás. Boaittoealeavádagas dorvvastuvvojit guhtoneatnamiid viiddisvuolta, oktilašvuolta, kvalitehta sihke bohccuid guhtunráfi. Boaittoealeavádagas eará geavahanhámit ja geavaheaddjit eai nappo čuoze vejolašvuodaide bargat kultuvrrain ja ekonomalaš gánnáheapmái.

Leammi álbmotmeahcis 94 %, dahjege dat oassi mii lea Anára gieldda siste, gullá sámiid ruovttuguvlui. Plána addá sámiide vuodđolágas dorvvastuvvon vuoigatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra maiddái álbmotmeahci siste. Sámedikki, birasministeriija ja Meahciráđđehusa ságastallamiin ja sámedikki ja birasministeriija ráđđádallamiin 2.10.2003 leat bohtán dán logu hárrái dan oavilii ahte sámediggi lea kulturiešstivrenlága ollašuttin rivttes oassebealli árvvoštallat meahceguovlluid ja davviguovlluid eará viiddis suodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid sámiide. Sámedikki árvvoštallanosodot lea plána čuovusin (Čuovus 1).

23.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat

Suoma luonddusuodjalanguovlluin ja erenoamážit álbmotmehciin lea álbmotekonomalaš imago- mearkkašupmi. Riikkaidgaskasaš suodjalanullmiliid ollašuttimis davvimáilmmi viiddis luonddusuodjalanguovllut mearkkašit ollu. Plána ekonomalaš váikkuhusaid guorahallamis vulgojuvvo goittot guovlluekonomiija dásis, dasgo oppa riikka ekonomiijai dát Leammi álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplána ii báljo mearkkaš. Oppa riikka dáfus dehálaš čovdosat – dego ruvkedoaimma ráddjehusat – leat váldojuvvon mielde njuolggadusaide.

Nugo sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusaid árvvoštallama oktavuodas daddjojuvvui, de plánas eai gáržžiduvvo báikkálaš olbmuid vejolašvuodat bargat iežaset ealáhusaiguin dáláža ektui. Danin plánas eai leat ekonomalaš váikkuhusat guovllu ealáhusaide, muhto jos ealáhusaid gánnáheapmi rievdá, de dat dáhpáhuvvá juoga eará siva dihte.

Guovllu geasuhusa sealluheapmi bálvalanrusttegiid, luonddudilálašvuoda ja meahccáivuoda bajásdoallama bokte buktá eahpenjuolgga dietnasiid guovllu turismafitnodagaide (omd. fanassáhtosteamit sihke idjadan- ja prográmmabálvalusat). Dasa lassin gáržžiduvvon luonddu-turismafitnodatdoaimma suovvan álbmotmeahcis dorvvasta njuolgga guovllu turismafitnodagaid doaibmavejolašvuodaid.

Álbmotmeahci dikšun ja hálldahus addet fásta barggu oktiibuot sullii golmma olmmošbargojagi veardde ja gaskaboddosaš barggu guovtte olmmošbargojagi veardde. Dáidda olbmuide gullet hálldahusas, plánemis, áššehasbálvalusas, goziheamis, bálvanrusttegiid bajásdoallamis ja fuolahusas ja guovllu dikšumii guoskevaš dieđuidčoaggimis, čuovvumis ja dieđuid bajásdoallamis vástideaddji olbmot.

23.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat

Meahciráđdehus čuovvu plánemis buot dálá lágaid ja ášahusaid ja geahččala leat árvalusain vuoiggalaš. Álbmotmehciin vuodđun leat luonddusuodjalanláhka ja guovllu vuodđudanláhka-mearrádusat. Meahciráđdehus dorvvasta sámiid vuodđolágalaš vuoigatvuodaid bargat iežaset kultuvrii gullevaš ealáhusaiguin ruovttuguovllusteaset. Leammi álbmotmeahcis bohtá bures ovdan sáme kultuvrra, boazodoalu ja lustageavaheami dárbbuid oktiiheiveheapmi. Leammi álbmotmeahcci mearkkaša ollu báikkálaš olbmuid áigái boadus, kultuvrras ja astoáiggedoaimmain.

Leammi álbmotmeahci dikšun- ja geavahanplána ii báljo rievdat guovllu eará geavaheami dahje luonddusuodjalandili. Plánas guovddážis leage dustet sierralágan áitagiid, ráhkkanit daidda ja čuovvugoahit daid buorebut, vai luonddusuodjalandilága ja guvlui guoskevaš sierraláhka-mearrádusaid ulbmilat ollašuvvet maiddá guhkesáiggeulbmiliin. Avádatjuohku lea mávssoleamos vuohki stivret lustageavaheami ja luondduturisma nu, ahte dat čuožášedje nu uhccán go vejolaš eará geavahanhámiide ja ahte álbmotmeahci luondu seailu. Plána ii báljo rievdat Anára dahje Gihtela gielddaid kultuvrralaš, sosiálalaš ja ekonomalaš dili dan dilis, mii lei boares ruŋgoplána (Meahciráđdehus 1988) áigge. Plána dorvvasta vejolašvuodaid bargat sáme kultuvrra vuodđun leahkki boazodoaluin, dasgo dat ee. stivre viehka čavgadit geasiáigásaš meahccejohtalusa.

Buot buohkanassii plána geahččala dorvvastit guovllu dálá ealáhusaid doaibmavejolašvuodaid ja láchit vuodu bistevaš luondduturismii. Plána buorida báikkálašekonomiija vejolašvuodaid nu, ahte Leammi álbmotmeahci luondduturisma infrastruktuvra ja doaibmavuogit beivejuvvojit ja bajásdollojit. Ná plánaárvalusat leat ovddideamen eanageavahan- ja huksenlága ja guoskevaš láchii vuodđuduvvi stáhtaráđi prinsihppamearrádusas daddjojuvvon ulbmiliid ollašuvvama guovlluidegeavahanulbmiliid hárrái riikkadásis.

Luonddusuodjaleami dáfus plána árvalusat ovddidit Leammi álbmotmeahci ja ná maiddá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádga luonduárvvuid seailuma.

Dikšun- ja geavahanplána ásaha guovllu dikšumii ja geavaheapmái ulbmiliid, prinsihpaid ja ráddjehusaid. Plánema oktavuodas dahkkojuvvon, guovllu dálá dili kárten addá vejolašvuoda boahtteáiggis čuovvut, mo vurdojuvvon birasváikkuhusat ollašuvvet. Meahciráđdehuse vuollásaš, Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojoavku ja guovllu bálgosat leat hui guovddážis dán čuovvumis. Lea dehálaš ahte báikkálaš ássit ja eará čanasjoavkkut sáhttet leat mielde čuovvumin ja ollašuhttimin plána ja ahte sidjiide addojuvvo vejolašvuolta váikkuhit plána lassin dan ollašuhttimii. Goziheapmi lea mávssolaš oassi plána árvalusaid ollašuhttimis ja čuovvumis.

Gáldut

Áibmojohtalusláhka 281/1995.

Ásahus stáhta oamastan visttiid suodjaleamis 480/1985.

Ásahus stáhtaetnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmot- ja luonddumehciin 932/1981.

Ásahus stáhtaetnamiidda vuodđuduvvon dihto álbmot- ja luonddumehciin 583/1991.

Bagge, P., Lehtovuori, M. & Lindqvist, O. 1963: Havaintoja Inarin ja Enontekiön Lapin linnustosta kesällä 1961. – *Ornis Fennica* 40(1): 21–31.

Bázahusfuolahusláhka 1072/1993.

Birasministeriija 1992: Arvokkaat maisema-alueet. – Divrras duovddaguovllut. Smiehttamuš 66/1992. Birasministeriija, birassuodjalanossodat.

— 1994a: Ympäristövaikutusten arviointi. Parempaan suunnitteluun. – Birasministeriija. 19 s.

— 1994b: YVA-lain toimeenpano. Yhteysviranomaisten tehtävät. – Työryhmän mietintö 3. Birasministeriija, biraspolitihka ossodat. 56 s.

— 1998: Ohjeet suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista. – Birasministeriija, guovlluidegeavaheami ossodat. 37 s.

— 1999: Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotus. – Natura 2000 -fierpmádaga Suoma evttohus. Suomen Ympäristö 299. 111 s.

— 2002a: Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. – Suomen Ympäristö 535. Birasministeriija, guovlluidegeavaheami ossodat, Helsset. 48 s.

— 2002b: Natura 2000 -alueiden hoito ja käyttö. – Bargojoavkku smiehttamuš. Suomen Ympäristö 597. Birasministeriija, guovlluidegeavaheami ossodat, Helsset. 88 s.

Boazodoalloláhka 848/1990.

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka 45/2000.

Čáhceláhka 264/1961.

Dološmuitoláhka 295/1963.

Eana- ja meahccedoalloministeriija & birasministeriija 1996: Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito. – Suurpetotyöryhmän raportti. MMM:n julkaisu 6/1996. 41 s. + čuvvosat.

Eanageavahan- ja huksenláhka 132/1999.

Elo, T. & Magga, P. (toim.) 2007: Eletty, koettu maisema. Näkökulmia saamelaiseen kulttuuri-maisemaan. – Suomen Ympäristö 34/2007. Lappi birasguovddáš.

- Eurohpá ovtastumiid rádi loddedirektiivva. – 79/409/EOO.
- Eurohpá ovtastumiid rádi luondodirektiivva. – 92/43/EOO.
- Euroola, S., Bendiksen, K. & Rönkä, A. 1992: Suokasviopas. – Oulanka Reports 11. 205 s.
- Fievroláhka 1090/2002.
- Frantzen, B., Dransfeld, H. & Hunsdal, O. 1991: Fugleatlas for Finnmark. – Trykkforum AS, Vadsö. 226 s.
- Gádjunláhka 468/2003.
- Giddodagaid čohkkenláhka 554/1995.
- Granit, O. 1938: Versuch zur quantitativen Untersuchung der Vogelfauna einer Fjedgedend in Nordfinnland. – *Ornis Fennica* 15: 53–65.
- Guolástanláhka 286/1982.
- Gustavsen, H. G. & Timonen, M. 1999: Lapin suojametsäalueen männiköiden rakenne, kasvu ja käsittely. – *Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja* 748. 54 s.
- Haartman, L., von Hilden, O., Linkola, P., Suomalainen, P. & Tenovuo, R. 1966: Pohjolan Linnut värikuvin 11: 345–493. – *Helsset*.
- , von Hilden, O., Linkola, P., Suomalainen, P. & Tenovuo, R. 1971: Pohjolan linnut värikuvin 11: 865–984. – *Helsset*.
- Haila, Y. 1983: Colonisation of islands in a north-boreal Finnish lake by land birds. – *Annales Zoologi Fennici* 20: 179–197.
- Halinen, P. 2004: Esi- ja varhaishistoria. – *Girjijis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđdehus.* s. 16–43.
- Havas, P. (toim.) 1980: Suomen Luonto. Suot. – *Kirjayhtymä. Helsset.* 347 s.
- Helle, T. & Aspi, J. 1983: Effects of winter grazing by reindeer on vegetation. – *Oikos* 40: 337–343.
- , Kajala, L., Niva, A. & Särkelä, M. 1998: Poron laidunnuksen vaikutus tunturikoivikoiden rakenteeseen. – *Girjijis Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poikajärvi, H. (toim.): Poron laidunnuksen vaikutus metsä- ja tunturiluontoon. Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja* 678: 132–141.
- Hilden, O. 1987: Tunturikiuru katoamassa Suomesta. – *Lintumies* 22: 51–59.
- Hyytiä, K., Kellomäki, E. & Koistinen, J. 1983: Suomen Lintuatlas. – *Suomen Lintutieteellisen Yhdistyksen Lintutieto, Helsset.* 520 s.
- Hämet-Ahti, L. 1963: Zonation of the mountain birch forests in northernmost Fennoscandia. – *Ann. Bot. Soc. Vanamo* 34(4): 1–27.

- Hämet-Ahti, L. 1988: Suomen kasvimaantieteellinen sijainti. – Girjgis: Suomen kartasto. Vihko 141–143. Elävä luonto, luonnonsuojelu. Eanamihtidanlágádus, Suoma eatnandiedalaš searvi. 32 s.
- Jensen, Ø. W. 2004: Luontoa ja elämää rajan takana. Ylä-Inarinjoen kansallispuisto. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 242–257.
- Johansson, P. & Manninen, T. 2004: Maankamaran synty ja kehitys. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 150–173.
- Jokimäki, J. 1985: Lämmin kevät toi sirittäjiä Lappiin. Sirittäjätihtentymä Inarin Lemmenjoella. – Kokko 8: 49.
- & Punnonen, P. 1984: Lemmenjoen kansallispuiston linnustoselvitys 27.6.–9.7.1984. – Mánnggus. Meahciráddehus. 26 s.
- Kaipiainen, H., Kemppainen, E., Peltonen, S. L. & Alanen, A. (toim.) 1997: Uhanalaisuuden arviointiperusteet. – Suoma Birasguovddáša mánnggus 68. Suoma Birasguovddáš, Helsset. 79 s.
- Kajala, L. (toim.) 2004: Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. – Meahciráddehus. 335 s.
- & Norokorpi, Y. 2004: Kuusen metsänrajalla. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 186–188.
- Kallio, P. 1954: Turun Eläin- ja Kasvitieteellisen seuran Lapin retki v. 1954. – Luonnon Tutkija 58: 145–151.
- Kalpio, S. & Bergman, T. 1999: Lapin perinnemaisemat. – Alueelliset ympäristöjulkaisut 116. Lappi birasguovddáš & Meahciráddehus, Roavvenjárga. 236 s.
- Karhu, H. & Osmonen, O. 2000: Inarin Lapin Linnut. Faunistisia lintutietoja Inarin Lapista, erityisesti vuosilta 1985–1999. – Kokko 15: 3–126.
- Karhu, O. & Kunttu, P. 1999: Naukussuon linnustokartoitus. – Mánnggus. Meahciráddehus. 8 s.
- Keränen, S. 2004a: *Arnica Angustifolia* Vahl. ”Tunturin auringonkukka”. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 206.
- 2004b: Kasvisto. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 198–205.
- 2004c: Lemmenjoen kansallispuiston luontotyypit ja Euroopan unioni. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 179–181.

- Keränen, S. 2004d: Perinnemaisemia Lemmenjoen kansallispuistossa. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 207.
- 2004e: Suot. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 189–192.
- 2004f: Tunturit. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 193–195.
- 2004g: Vaskojoki. Lopulta virta vie Jäämereen. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 196–197.
- , Kajala, L. & Norokorpi, Y. 2004: Ympäristö muokkaa kasvillisuutta. – Girjgis Kajala L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 176–179.
- Klinga, J. 1998: Ylä-Lapin kaakkurikannan (*Gavia stellata*) nykytila. – Mánnggus. Meahciráddehus. 12 s.
- Kojo, R. 2004: Matkailu ja retkeily. – Girjgis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 98–128.
- Kokko, P. & Leiviskä, M. 1987: Lemmenjoen kansallispuiston länsiosan linnustosta 1987. – Mánnggus. Meahciráddehus. 9 s.
- Komiteasmiehttamuš 1953: Luonddu- ja álbmotmeahcekomitea smiehttamuš. – 47 s.
- 1976: Álbmotmeahcekomitea smiehttamuš. – Komiteasmiehttamuš 1976: 88. 199 s.
- Kujala, V. 1962: Ivalonjoen ja sen varsien kasvustosta. – Arch. Soc. Vanamo 16: 163–193.
- Kulmala, H. 1999: Kasvihavaintoja Kietsimä- ja Repojoen latvoilta Inarista. – Lutukka 15: 27–29.
- Kumpula, J., Colpaert, A., Kumpula, T. & Nieminen, M. 1997: Suomen poronhoitoalueen talvilaidunvarat. – Kala- ja riistaraportteja nro 93. Riistan- ja kalantutkimuslaitos. 42 s. + čuvvosat.
- , Colpaert, A. & Nieminen, M. 1999: Suomen poronhoitoalueen kesälaidunvarat. – Kala- ja riistaraportteja nro 152. Riistan- ja kalantutkimuslaitos, Kaamanen. 40 s. + čuvvosat.
- , Colpaert, A., Anttonen, M. & Nieminen, M. 2004: Poronhoitoalueen pohjoisimman osan (13 paliskuntaa) talvilaidunten uusintainventointi vuosina 1999–2003. – Kala- ja riistaraportteja nro 303.
- Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis 468/1994. – YVA-láhka.
- Láhka dihto odđa luonddusuodjalanguovlluid vuoddeamis stáhtaeatnamiidda 634/1956.
- Láhka luonddudilálaš buktagiid čoaaggima gáržžideamis dihto dáhpáhusain 332/1955.

- Láhka stáhta oamastan dihto guovlluid čohkkemis álbmotmeahccin ja luonddumeahccin 674/1981.
- Laine, U., Lindgren, L. & Mäkinen, Y. 1955: Havaintoja Utsjoen pitäjän länsiosan kasvistosta. – Arch. Soc. Vanamo 9: 120–135.
- Lapin seutukaavaliitto 1994: Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. – Julkaisu nro 136. Sarja A. 276 s. + čuvvosat.
- Lappi birasguovddáš 1996: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. – Toim. Jarmo Lokio. Mánnggus. 289 s. + čuvvosat.
- 2007: Eletty, koettu maisema. Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan. – Toim. Elo, T. & Magga, P. Suomen Ympäristö 34/2007.
- Lappi eanagoddeprográmmas 2006: Lappi eanagoddeprográmmas áigodagas 2007–2010. Sáme-kulturoassi. – Mánnggus. Dohkkehuvvon sámedikki stivrras 7.9.2006. 22 s.
- Laurila, J. 2002: Kotkanpojilla hyvä kesä. – Suomen Luonto 61: 14–15.
- Leivo, M., Asanti, T., Koskimies, P., Lammi, E., Lampolahti, J., Mikkola-Roos, M. & Virolainen, E. 2002: Suomen tärkeät lintualueet FINIBA. – BirdLife Suomen julkaisuja 4, Kuopio. 142 s.
- Lokio, J. 1997: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. – Diplomabargu. Lappi birasguovddáš, Roavvenjárga. 289 s. + čuvvosat.
- Lounamaa, J. & Vuokko, S. 1978: Kasvit kallioperän indikaattoreina Lapissa. – Acta Lapponica Fenniae 10: 122–128.
- Luonddusuodjalanláhka 1096/1996.
- Magga, P. 2007: Birrasis. Lappi kulturbirrasat oahpsin -fitnu sámeoasi loahpparaporta. – Oulu allaoahpahaga Giellagas Instituhtta.
- Mattila, E. 2006: Porojen talvilaitumien kunto Ylä-Lapin paliskunnissa vuonna 2004. – Metlan työraportteja 28.
- Mattus, I. 2004: Paikannimistö luonnon ja kulttuurin kuvaajana: – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 258–335.
- Meahcástanláhka 615/1993.
- Meahcejohtalusláhka 1710/1995.
- Meahciráddehus 1978: Kansallispuistojen käytön yleisohje. Kansallispuistojen osa-alueet. Lemmenjoen kansallispuiston runkosuunnitelma. – Mánngosis: Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö. Yleisohje ja runkosuunnitelmat. s. 1–20 + čuvvosat.
- 1988: Lemmenjoen kansallispuiston runkosuunnitelma. – SU 4:91/200. 52 s.

- Meahciráđđehus 1997: Lemmenjoen kansallispuisto. Sallivaaran poroerotuspaikka. – Dieđihančálus. Meahciráđđehus, luonddusuodjaleapmi.
- 2000: Lemmenjoen kansallispuisto. – Dieđihančálus. Meahciráđđehus, luonddusuodjaleapmi.
- 2002: Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 64. 40 s.
- 2004: Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. – Meahciráđđehus, luonddusuodjaleapmi. 21.5.2004.
- 2006a: Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Kausi 2006–2010. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 57. 175 s.
- 2006b: Metsähallituksen yhdenvertaisuussuunnitelma. – 1821/01/2004. Meahciráđđehus, luonddubálvalusat. 3.5.2006.
- 2007a: Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje. – Meahciráđđehus, luonddubálvalusat. 11.1.2007.
- 2007b: Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet. – Meahciráđđehus, luonddubálvalusat. Metsähallituksen asianhallinta 2545/623/2007. 24.9.2007. 67 s.
- Meahciráđđehusa meahcegozihanláhka 1157/2005.
- Meahciráđđehusláhka 1378/2004.
- Mela, M. 2004a: Lemmenjoen hirvet. – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđđehus. s. 239–241.
- 2004b: Suurpetojen valtakunta. – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđđehus. s. 229–239.
- Merikallio, E. 1958: Finnish Birds. Their distribution and numbers. – Fauna Fennica 5: 1–181.
- Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992: Den nordiska Floran. – Sjätte tryckningen. Wahlström & Widstrand. 696 s.
- Museovirasto 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. – Museovirasto, rakennushistorian osaston julkaisu 16.
- Mäkelä, P. 2004: Kaapin Jounin kenttä. Rakennusten kunnonarvioinnit. – Metsähallituksen asianhallinta 799/71/2005. Meahciráđđehus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue, luonddubálvalusat. 6.9.2004.
- Mäkinen, Y. 1981: Inarin Lapin kasvistokartoitus. – Luonnon Tutkija 85: 84–90.
- & Kallio, P. 1979: The vascular plants of Inari Lapland, Finland. – Kevo Notes 4: 1–45.
- , Kallio, P., Laine, U. & Nurmi J. 1998: Vascular flora of Inari Lapland. 6. *Nymphaeaceae–Papaveraceae*. – Reports of the Kevo Subarctic Research Station 22: 25–86.

- Mäkitalo, K., Sutinen, R., Hyvönen, E., Pulkkinen, E., Päänttjä, M. & Sutinen, M.-L. 1994: Määräkö maaperä kuusen polaarisen metsänrajan Pohjois-Lapissa? – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 539: 35–48.
- Norokorpi, Y. 1994: Havumetsärajan sijainnin määräytyminen Suomessa. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 539: 7–15.
- & Kajala, L. 2004: Metsät. – Girjii Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđđehus. s. 182–186.
- Nurmi, J. 1975: Lemmenjoen kansallispuiston kasviharvinaisuuksia. – Luonnon Tutkija 79: 118–119.
- Oksanen, L., Moen, J. & Helle, T. 1995: Timberline patterns in northernmost Fennoscandia. – Acta Botanica Fennica 153: 93–105.
- Ortnetlähka 612/2003.
- Osmonen, O. 2004: Lemmenjoen kansallispuiston linnusto. – Girjii Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđđehus. s. 210–228.
- Ovttadássásašvuodalähka 21/2004.
- Partanen, S. J. 2004: Taistelu Lemmenjoen kullasta. – Girjii Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráđđehus. s. 64–83.
- Priváhtageaidnolähka 358/1962.
- Purma, M. 1966 : Havaintoja Lemmenjokilaakson linnustosta 1.–24.8.1964. – Molekyyli 23: 16–17.
- Rassi, P., Alanen, A., Kemppainen, E., Vickholm, M. & Väisänen, R. (toim.) 1986 : Uhanalaisten eläinten ja kasvien suojelutoimikunnan mietintö I–III. – Komiteasmiehttamuš 1985: 43. Birasministeriija, Helsset.
- , Kaipiainen, H., Mannerkoski, I. & Ståhls, G. 1992 : Uhanalaisten eläinten ja kasvien seuranta-toimikunnan mietintö. – Komiteasmiehttamuš 1991: 30. Birasministeriija, Helsset. 328 s.
- , Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (toim.) 2001 : Suomen lajien uhanalaisuus 2000. – Birasministeriija & Suoma birasguovddáš, Helsset. 432 s.
- Rautava, E. 1964 : Über die Wasservegetation des Flusses Vaskojoki im nördlichsten Finnland. – Reports from the Kevo Subarctic Research Station 1964: 69–93.
- Roivainen, H. 1923: Tietoja kasvillisuudesta sekä putkilo- ja lehtisammalkasvistosta keskisen Luttojoenseudulla. – Ann. Soc. Vanamo 1: 229–300.
- Ruuhijärvi, R. 1960: Über die regionale Einteilung der nordfinnischen Moore. – Ann. Bot. Soc. Vanamo 31(1): 1–360.

- Ruuhijärvi, R. 1988: Suokasvillisuus. – Girjjis: Suomen kartasto. Vihko 141–143. Elävä luonto, luonnonsuojelu. Eanamihtidanlágádus, Suoma eatnandiedalaš searvi. 32 s.
- Ruvkeláhka 503/1965. – Rievdadusat 589/1997.
- Sámediggeláhka 974/1995.
- Sámedikki 2006: Sámi bistevaš ovdáneami prográmma. – Válmmaštallon ovttasrádiid birasministeriijain. Dohkkehuvvon sámedikki čoahkkimis 28.2.2006. 30 s.
- Sámi giellaláhka 1086/2003.
- Sandström, O., Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkonieniemi, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M., Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000: Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 246 s.
- Sara, I. & Sara, I.-A. 2004: Porosaamelaiset Lemmenjoen kansallispuistossa. – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 44–63.
- Sarkkinen, M. 2007: Arkeologinen perintö osana saamelaisalueen maisemaa. – Girjjis Elo, T. & Magga, P. (toim.): Eletty, koettu maisema. Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan. Suomen ympäristö 34. Lappi birasguovddáš.
- Seppänen, M. 2004: Erämaavirtojen maa. – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahciráddehus. s. 129–149.
- Sihvo, J. 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 1. Projektokuvaus. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 130. 76 s.
- 2002: Ylä-Lapin ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 2. Ylä-Lapin luontotyypit. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 137. 175 s.
- Sisäsiidministeriija 1983: Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet. – Tiedotuksia 3/1983.
- Tenovuo, R. 1955: Havaintoja Inarin ja Enontekiön Lapin linnustosta kesinä 1938 ja 1954. – Ornis Fennica 32: 40–59.
- Tikkanen, E. 1995: Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasiiteena. Itä-Lapin metsävaurioprojektin loppuraportti. – Gummerus, Jyväskylä. 232 s.
- Tuominen, S., Eeronheimo, H. & Toivonen, H. 2001: Yleispiirteinen biotooppiluokitus. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 57. Vantaa. 60 s.
- Ukkonen, K. 2002: Lemmenjoen kävijätutkimus. – Mánngus. Meahciráddehus. 138 s.
- 2003: Lemmenjoen kansallispuiston kävijätutkimus. – Almmustuhtekeahtes oahppačájánasbargu. Roavvenjágga ámmátallaskuvla, Meahcedoalu skuvlenprográmma. 177 s.

Vasander, H. (toim.) 1998 : Suomen suot. – Suoseura ry, Helsset. 168 s.

Veijola, P. 1998: Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 692. 171 s.

— 2000: Piirteitä metsänrajan luontaisesta dynamiikasta Fennoskandiassa. – Girjjis Stolt, E. (toim.): Ympäristö ja tutkimus Ylä-Lapissa 1990-luvulla. s. 44–52.

— 2004: Lemmenjoen kansallispuiston perustaminen ja hallinto. – Girjjis Kajala, L. (toim.): Lemmenjoki. Suomen suurin kansallispuisto. The largest national park in Finland. Meahci-ráđdehus. s. 84–97.

Vuoddoláhka 731/1999.

Väisänen, R., Lammi, E. & Koskimies, P. 1998: Muuttuva pesimälinnusto. – Otava, Helsset. 567 s.